

ΤΕΙ Κρήτης
Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Κρήτης

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

**ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ
ΚΥΚΛΑΔΩΝ – ΜΕΛΕΤΗ
ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ
ΝΑΞΟΥ**

ΕΙΣΗΓΗΤΡΙΑ: ΛΕΓΑΚΗ ΜΑΡΙΑ (Α.Μ.: 4674)

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΑΠΛΑΔΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Πίνακας Περιεχομένων

Κατάλογος Πινάκων	4
Κατάλογος Γραφημάτων.....	5
Περίληψη	8
Abstract.....	10
Εισαγωγή	12
Κεφάλαιο 1: Βασικά χαρακτηριστικά του τουρισμού και η υφιστάμενη κατάσταση στην Ελλάδα και στις Κυκλάδες.....	14
1.1 Γενικά.....	14
1.1.1 Εννοιολογικός προσδιορισμός του τουρισμού	14
1.1.2 Ιστορική αναδρομή	18
1.1.3 Η ανάπτυξη του τουρισμού στην Ελλάδα, τάσεις και προοπτικές για το μέλλον	20
1.2 Παράγοντες ανάπτυξης του τουρισμού	26
1.3 Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στον τουριστικό κλάδο της Ελλάδας	28
1.4 Διεθνείς προκλήσεις για τον ελληνικό τουριστικό τομέα.....	29
1.5 Εναλλακτικές μορφές τουρισμού.....	30
1.6 Οφέλη εναλλακτικού τουρισμού για τα κράτη και τους επιχειρηματίες	32
1.7 Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού στην Ελλάδα σήμερα	33

1.8 Η υφιστάμενη κατάσταση στις Κυκλάδες και στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου	34
1.8.1 Η τουριστική ανάπτυξη των κυκλαδίτικων νησιών.....	34
1.8.2 Οι ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού στις Κυκλάδες.....	36
1.8.3 Η απασχόληση στον τουρισμό και η συνολική απασχόληση στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου.....	36
Κεφάλαιο 2: Τουριστική ανάπτυξη στην Νάξο.....	40
2.1 Εννοιολογικός προσδιορισμός.....	40
2.2 Τα στάδια της τουριστικής ανάπτυξης.....	41
2.3 Η τουριστική ανάπτυξη σήμερα και στο μέλλον.....	43
2.4 Η τουριστική ανάπτυξη των νησιωτικών περιοχών.....	44
2.5 Τα κυριότερα πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης για τα νησιά.....	44
2.6 Τα σημαντικότερα θελκτικά στοιχεία ενός ταξιδιού στην Νάξο.....	46
2.7 Στατιστικά στοιχεία για την Νάξο σχετικά με την τουριστική της ανάπτυξη κατά τα έτη 2010-2016 και εκτιμήσεις για το 2017	46
Κεφάλαιο 3: Μεθοδολογία της έρευνας.....	53
3.1 Το δείγμα και το εργαλείο της έρευνας	53
3.2 Ερευνητικά ερωτήματα.....	53
3.3 Δεοντολογία της έρευνας.....	54
3.4 Περιορισμοί της έρευνας	54
Κεφάλαιο 4: Ανάλυση αποτελεσμάτων της έρευνας	55

4.1 Στοιχεία ερωτώμενων	55
4.2 Οικονομικά στοιχεία/Πωλήσεις/Κερδοφορία.....	56
4.3 Απάντηση στα ερευνητικά ερωτήματα	74
4.3.1 Κυριότερες αλλαγές που έχουν συντελεστεί στον τουρισμό του νησιού της Νάξου κατά τα τελευταία δέκα έτη	74
4.3.2 Επιπτώσεις του τουρισμού στο νησί της Νάξου σε σχέση με την προηγούμενη δεκαετία.....	74
4.3.3 Τα σημαντικότερα προβλήματα του τουρισμού στην Νάξο.....	75
Συμπεράσματα.....	77
Βιβλιογραφία	80
Ελληνόγλωσση.....	80
Ξενόγλωσση.....	81
Διαδικτυακή.....	83
Παράρτημα: Ερωτηματολόγιο έρευνας.....	85

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1: Διεθνείς αφίξεις στα κυριότερα ελληνικά αεροδρόμια, Ιανουάριος-Δεκέμβριος 2017.....	22
Πίνακας 2: Προσωρινά στοιχεία για τις διεθνείς αφίξεις στα κυριότερα ελληνικά αεροδρόμια, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2018.....	23
Πίνακας 3: Ποσοστό συμμετοχής του τουριστικού τομέα στο Α.Ε.Π. της Ελλάδος. .26	
Πίνακας 4: Η απασχόληση στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου 2010 - 2017 (σε χιλ.).	37
Πίνακας 5: Αφίξεις στα καταλύματα ξενοδοχειακού τύπου (πλην κάμπινγκ), στον Δήμο Νάξου για τα έτη 2010-2015.....	47
Πίνακας 6: Δυναμικότητα καταλυμάτων ξενοδοχειακού τύπου και κάμπινγκ για την Ελλάδα και για την Περιφερειακή ενότητα Νάξου για το έτος 2016.....	50
Πίνακας 7: Βασικά μεγέθη του ελληνικού τουρισμού για το έτος 2016.....	51

Κατάλογος Γραφημάτων

Γράφημα 1: Διεθνείς αφίξεις στα κυριότερα ελληνικά αεροδρόμια, Ιανουάριος-Δεκέμβριος 2017.....	22
Γράφημα 2: Προσωρινά στοιχεία για τις διεθνείς αφίξεις στα κυριότερα ελληνικά αεροδρόμια, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2018β.....	24
Γράφημα 3: Η απασχόληση από τον τουρισμό και η συνολική απασχόληση στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου 2010 - 2017 (σε χιλ.).....	38
Γράφημα 4: Ποσοστό επί τοις εκατό του τουρισμού επί του συνόλου της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου.	39
Γράφημα 5: Αφίξεις εξωτερικού στον αερολιμένα Νάξου κατά τα έτη 2000-2011. ..	48
Γράφημα 6: Αφίξεις εσωτερικού στον αερολιμένα Νάξου κατά τα έτη 2000-2011. ..	48
Γράφημα 7: Αφίξεις μέσω πλοίων στον λιμένα της Νάξου κατά τα έτη 2000-2011. ..	49
Γράφημα 8: Αφίξεις στα καταλύματα ξενοδοχειακού τύπου (πλην κάμπινγκ), στον Δήμο Νάξου.....	49
Γράφημα 9: Φύλο.....	55
Γράφημα 10: Ηλικία.	56
Γράφημα 11: Βαθμός αρνητικής επιρροής των πωλήσεων της επιχείρησης από την οικονομική κρίση.....	57
Γράφημα 12: Βαθμός αρνητικής επιρροής της κερδοφορίας της επιχείρησης από την οικονομική κρίση.....	57
Γράφημα 13: Ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού στο νησί κατά την τελευταία δεκαετία.....	59

Γράφημα 14: Ανάπτυξη γαστρονομικού τουρισμού στο νησί κατά την τελευταία δεκαετία.	59
Γράφημα 15: Ανάπτυξη περιπατητικού τουρισμού στο νησί κατά την τελευταία δεκαετία.	59
Γράφημα 16: Ανάπτυξη θρησκευτικού τουρισμού στο νησί κατά την τελευταία δεκαετία.	60
Γράφημα 17: Ανάπτυξη φυσιολατρικού τουρισμού στο νησί κατά την τελευταία δεκαετία.	60
Γράφημα 18: Ανάπτυξη πεζοπορικού τουρισμού στο νησί κατά την τελευταία δεκαετία.	61
Γράφημα 19: Ανάπτυξη αγροτουρισμού στο νησί κατά την τελευταία δεκαετία.	61
Γράφημα 20: Ανάπτυξη αθλητικού τουρισμού στο νησί κατά την τελευταία δεκαετία.	62
Γράφημα 21: Βαθμός κατά τον οποίο έχει αυξηθεί η ζήτηση στο νησί για πακέτα all-inclusive την τελευταία δεκαετία.....	62
Γράφημα 22: Βαθμός αρνητικής επιρροής των κερδών από τα πακέτα all-inclusive.	63
Γράφημα 23: Βαθμός στον οποίο έχει ενισχυθεί ο ρόλος των tour operators στο νησί κατά τα τελευταία δέκα έτη.	63
Γράφημα 24: Βαθμός αύξησης της τουριστικής ζήτησης στο νησί λόγω της έντονης προβολής και προώθησης του τουριστικού προϊόντος της Νάξου κατά τα τελευταία χρόνια.....	64
Γράφημα 25: Βαθμός πρόκλησης βίαιων επεισοδίων λόγω της ανόδου του αριθμού των τουριστών κατά τα τελευταία χρόνια στο νησί.....	65
Γράφημα 26: Αξιολόγηση των επιπτώσεων του τουρισμού στην οικονομία του νησιού σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν 10 έτη.....	66

Γράφημα 27: Αξιολόγηση των επιπτώσεων του τουρισμού στην απασχόληση του νησιού σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν 10 έτη.....	67
Γράφημα 28: Αξιολόγηση των επιπτώσεων του τουρισμού στο περιβάλλον του νησιού σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν 10 έτη.....	68
Γράφημα 29: Αξιολόγηση των επιπτώσεων του τουρισμού στην περαιτέρω ανάπτυξη του νησιού σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν 10 έτη.	68
Γράφημα 30: Αξιολόγηση των επιπτώσεων του τουρισμού στον πολιτισμό σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν 10 έτη.....	69
Γράφημα 31: Η έλλειψη υποδομών ως το σημαντικότερο πρόβλημα του τουριστικού προϊόντος της Νάξου.	70
Γράφημα 32: Η ανεπαρκής εκπαίδευση ανθρώπινου δυναμικού.	71
Γράφημα 33: Το σύστημα all-inclusive ως το σημαντικότερο πρόβλημα του τουριστικού προϊόντος της Νάξου.	71
Γράφημα 34: Η έλλειψη συνεργασίας φορέων ως το σημαντικότερο πρόβλημα του τουριστικού προϊόντος της Νάξου.	72
Γράφημα 35: Η εμπορευματοποίηση της τοπικής παράδοσης ως το σημαντικότερο πρόβλημα του τουριστικού προϊόντος της Νάξου.	72
Γράφημα 36: Η έλλειψη τουριστικής παιδείας ως το σημαντικότερο πρόβλημα του τουριστικού προϊόντος της Νάξου.	73
Γράφημα 37: Η υψηλή εξάρτηση από tour operators ως το σημαντικότερο πρόβλημα του τουριστικού προϊόντος της Νάξου.	73

Περίληψη

Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας διερευνήσαμε το μείζον ζήτημα της τουριστικής ανάπτυξης των Κυκλάδων και ειδικότερα της Νάξου και συγκρίναμε τις επιπτώσεις του τουρισμού σε διάφορους τομείς του νησιού για τα δέκα τελευταία έτη, κατά τα οποία η χώρα μας έχει πληγεί από την οικονομική κρίση.

Το κυριότερο συμπέρασμα στο οποίο καταλήξαμε στα πλαίσια της συγκεκριμένης εργασίας αφορά στο ότι ο τουριστικός τομέας, ενώ αρχικά παρουσίασε μία ύφεση, έχει ξεκινήσει και πάλι να αναπτύσσεται με ταχείς ρυθμούς, τόσο στη χώρα μας όσο και διεθνώς.

Ειδικά στην Ελλάδα, η οποία λόγω του κλίματός της και της γεωγραφικής της θέσης, γίνεται πόλος έλξης τουριστών τόσο εγχώριων όσο και διεθνών, σε συνδυασμό με τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού, που ολοένα και περισσότερο αναπτύσσονται σε πολλές περιοχές της, ο τομέας του τουρισμού μπορεί να αποτελέσει, σύμφωνα με τους ειδικούς, ως ένας τρόπος ανάκαμψης της οικονομίας της, η οποία έχει περιέλθει σε ύφεση λόγω της υφιστάμενης οικονομικής κρίσης.

Όσον αφορά τώρα στις νησιωτικές περιοχές, αυτές χαρακτηρίζονται από ιδιαιτερότητες, οι οποίες χρήζουν διαφορετικής πολιτικής στον τομέα του τουρισμού τους, ενώ δεν πρέπει να λησμονούμε ότι κάθε νησί διέπεται από τους δικούς του ρυθμούς ανάπτυξης.

Αναφορικά με το νησί της Νάξου, οι ερωτηθέντες ανέφεραν, στην πλειοψηφία τους, ότι παρότι οι πωλήσεις και η κερδοφορία των επιχειρήσεών τους έχουν μειωθεί λόγω της οικονομικής κρίσης, στο νησί έχουν αναπτυχθεί εναλλακτικές μορφές τουρισμού και η αύξηση της ζήτησης των πακέτων all-inclusive δεν έχουν επηρεάσει καθόλου αρνητικά τα κέρδη τους.

Επίσης, οι επιπτώσεις του τουρισμού στην περαιτέρω ανάπτυξη του νησιού, αλλά και οι επιπτώσεις του τουρισμού στην απασχόληση του νησιού σήμερα, σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν από δέκα έτη, θεωρήθηκαν θετικές από τους ερωτηθέντες, κάτι

το οποίο δεν ισχύει και για την άποψη των ιδίων σχετικά με τις επιπτώσεις του τουρισμού στο περιβάλλον του νησιού σήμερα, σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν από δέκα έτη.

Όσον αφορά στα κυριότερα προβλήματα του τουρισμού στο νησί της Νάξου, οι ερωτηθέντες ανέφεραν ως σημαντικότερα προβλήματα, την έλλειψη υποδομών, την ανεπαρκή εκπαίδευση ανθρώπινου δυναμικού, την έλλειψη συνεργασίας φορέων και την έλλειψη τουριστικής παιδείας, ενώ μόλις ένα ποσοστό της τάξης του 15,38% ανέφεραν ότι στα προβλήματα του τουριστικού προϊόντος του συγκεκριμένου νησιού εντάσσονται το σύστημα all-inclusive και η υψηλή εξάρτηση από τους tour operators.

Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός ότι κανένας από τους ερωτηθέντες δεν ανέφεραν ως σημαντικό πρόβλημα, για το τουριστικό προϊόν της Νάξου, την εμπορευματοποίηση της τοπικής παράδοσης.

Λέξεις – κλειδιά: τουριστική ανάπτυξη, οικονομική κρίση, Κυκλάδες, Νάξος, νησιωτικές περιοχές.

Abstract

In the context of this thesis, we investigated the major issue of the tourist development of the Cyclades and Naxos in particular, and we compared the impact of tourism on various sectors of the island over the last ten years, during which our country has been hit by the economic crisis.

The main conclusion that we have reached in the context of this thesis is that the tourism sector, while initially experiencing a recession, has begun to grow rapidly both in our country and internationally.

Especially in Greece, which due to its climate and geographic location, attracts tourists, both indigenous and international, coupled with the alternative forms of tourism, which are increasingly being developed in many areas, the tourism sector may be, according to experts, a way of recovering its economy, which has fallen into recession due to the current economic crisis.

As far as island regions are concerned, they are characterized by specific features, which require a different policy in the field of tourism, while we must not forget that each island has got his own rates of tourism development.

Regarding the island of Naxos, the majority of respondents said that although the sales and profitability of their businesses have fallen due to the economic crisis, alternative forms of tourism have developed on the island and the increase in demand for all-inclusive packages have not affected their profits negatively.

Also, the impacts of tourism on the further development of the island, as well as the impact of tourism on the employment of the island today, compared to the ten years ago, were considered positive by the respondents, which does not apply to the case of the impact of tourism on the island's environment today, compared to the ten years ago.

Regarding the main problems of tourism on the island of Naxos, the respondents mentioned that the most important problems are the lack of infrastructure, the inadequate training of human resources, the lack of cooperation of the operators and the lack of tourist education, while only 15.38% of the rest of them said that the problems of the tourist product of this island include the all-inclusive system and the high dependence on tour operators.

It is of particular importance the fact that none of the respondents mentioned as a major problem of the specific island as well as for the tourist product of Naxos, the commercialization of the local tradition.

Keywords: tourist development, economic crisis, Cyclades, Naxos, island regions.

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται το μείζον ζήτημα της διερεύνησης της τουριστικής ανάπτυξης των Κυκλάδων εν μέσω της οικονομικής κρίσης, που έχει πλήξει τη χώρα μας κατά την τελευταία δεκαετία και ειδικότερα της Νάξου.

Το τελευταίο θα πραγματοποιηθεί μέσα από την ενδελεχή μελέτη τόσο της διαθέσιμης βιβλιογραφίας και αρθρογραφίας επί του θέματος, όσο και των διαθέσιμων στατιστικών στοιχείων από έγκυρες πηγές, αλλά και μέσα από την προσωπική μας έρευνα σε επιχειρήσεις του νησιού στον κλάδο της διαμονής.

Πιο αναλυτικά, στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας, θα παρουσιάσουμε τα κυριότερα χαρακτηριστικά του τουρισμού και την υφιστάμενη κατάσταση στην Ελλάδα και στις Κυκλάδες, αλλά και στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, παρουσιάζοντας στατιστικά στοιχεία σχετικά με την απασχόληση από τον τουρισμό, αλλά και σχετικά με τον αριθμό των διεθνών αφίξεων στα κυριότερα ελληνικά αεροδρόμια κατά την περσινή χρονιά, αλλά και κατά τη φετινή χρονιά, μέχρι και τον Φεβρουάριο.

Ακόμη, στα πλαίσια του ίδιου κεφαλαίου, θα προσδιοριστεί εννοιολογικά η έννοια του τουρισμού, πραγματοποιώντας μία σύντομη ιστορική αναδρομή και αναφέροντας τους βασικότερους παράγοντες ανάπτυξης του τουρισμού γενικά, αλλά και στη χώρα μας, τις τάσεις και τις προοπτικές για το μέλλον, τις προκλήσεις για τον ελληνικό τουριστικό τομέα και την επίδραση της οικονομικής κρίσης στον τουριστικό κλάδο της Ελλάδας.

Επιπροσθέτως, στο ίδιο κεφάλαιο, θα γίνει αναφορά στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού, οι οποίες αναπτύσσονται ολοένα και περισσότερο τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς, τα οφέλη τους για τα κράτη και τους επιχειρηματίες, καθώς και την υφιστάμενη κατάσταση στις Κυκλάδες και στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου.

Εν συνεχεία, στο επόμενο κεφάλαιο, θα εστιάσουμε στην τουριστική ανάπτυξη στο νησί της Νάξου και αφού προσδιορίσουμε εννοιολογικά την έννοια της τουριστικής ανάπτυξης και αναφέρουμε τα κυριότερα στάδια ανάπτυξής της, θα μελετήσουμε τι

ισχύει για την τουριστική ανάπτυξη των νησιωτικών περιοχών, επισημαίνοντας τα κυριότερα πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης για τα νησιά.

Επίσης, θα αναφερθούμε στα σημαντικότερα θελκτικά στοιχεία ενός ταξιδιού στην Νάξο, ενώ τέλος, θα αναφέρουμε τα στατιστικά στοιχεία που συγκεντρώσαμε για το συγκεκριμένο νησί των Κυκλάδων, σχετικά με την τουριστική του ανάπτυξη κατά τα έτη 2010-2016 και εκτιμήσεις για το 2017, δηλαδή κατά την τελευταία δεκαετία.

Τέλος, προκειμένου να απαντήσουμε στα ερευνητικά ερωτήματα που θέσαμε, στα πλαίσια της εργασίας μας, αλλά και για να αποκτήσουμε μία όσο το δυνατόν πιο σαφή εικόνα της τουριστικής ανάπτυξης της Νάξου, αλλά και των επιπτώσεων αυτής σε οικονομικό, πολιτισμικό κ.α. επίπεδο, αλλά και στο φυσικό περιβάλλον του νησιού, θα διεξάγουμε στοχευμένη έρευνα σε ιδιοκτήτες ξενοδοχείων στο υπό μελέτη νησί.

Πιο συγκεκριμένα, οι υποβληθέντες στην έρευνα θα κληθούν να απαντήσουν σε ερωτήσεις, οι οποίες σχετίζονται με τις κυριότερες αλλαγές που έχουν συντελεστεί στον τουρισμό του νησιού της Νάξου κατά τα τελευταία δέκα έτη, τις επιπτώσεις του τουρισμού στο νησί της Νάξου σε σχέση με την προηγούμενη δεκαετία, αλλά και με τα σημαντικότερα προβλήματα του τουρισμού στην Νάξο.

Ευελπιστούμε ότι η παρούσα εργασία θα μπορέσει να κατατοπίσει αρκετά αποτελεσματικά τον ενδιαφερόμενο αναγνώστη της και θα του δώσει το έναυσμα για τη δική του περαιτέρω μελέτη και προβληματισμό.

Κεφάλαιο 1: Βασικά χαρακτηριστικά του τουρισμού και η υφιστάμενη κατάσταση στην Ελλάδα και στις Κυκλάδες

1.1 Γενικά

1.1.1 Εννοιολογικός προσδιορισμός του τουρισμού

Δεν επιδέχεται αμφισβήτησης ότι, από το παρελθόν μέχρι και τις μέρες μας, ο τουρισμός έχει αποτελέσει ένα αντικείμενο το οποίο έχει εγείρει το ερευνητικό ενδιαφέρον των επιστημόνων ανά τον κόσμο, οι οποίοι έχουν αφιερώσει την επιστημονική τους μελέτη, αλλά και την ενδελεχή τους αναζήτηση τόσο ενός περιεκτικού και κοινά αποδεκτού ορισμού, όσο και του ακριβούς περιεχομένου της υπό μελέτη έννοιας.

Δεν είναι λίγες οι φορές που οι ειδικοί, πολλών μάλιστα επιστημονικών κλάδων, όπως είναι οι επιστήμες της οικονομίας και της πολιτικής, η ψυχολογία και άλλες, έχουν καταβάλει σημαντικές προσπάθειες προς την κατεύθυνση της εννοιολογικής αποσαφήνισης της έννοιας και του περιεχομένου του τουρισμού (Τσάρτας, 1996).

Ωστόσο, οι προσπάθειες που κατέβαλαν οι ειδικοί, ανά τα χρόνια, με σκοπό να διαμορφώσουν έναν ενιαίο ορισμό για την έννοια του τουρισμού, δεν ήταν επιτυχείς, υπό την έννοια ότι, δεν κατέστη δυνατό να αποδοθεί η συγκεκριμένη έννοια με έναν σαφή και περιεκτικό τρόπο, μέσω ενός ορισμού ο οποίος αφενός να είναι αποδεκτός από όλα την πλειοψηφία των μελών της επιστημονικής κοινότητας και αφετέρου να μπορεί (ο συγκεκριμένος ορισμός) να περιγράψει με επάρκεια, αλλά και με ακρίβεια, το περιεχόμενο της έννοιας του τουρισμού.

Η προαναφερθείσα δυσκολία που ανέκυψε κατά τις προσπάθειες εννοιολογικού προσδιορισμού του τουρισμού, έγκειται στο ότι, σε κάθε περίπτωση, τα άτομα που στρέφονται και τελικά επιλέγουν τις υπηρεσίες που προσφέρονται διαμέσου του τουρισμού, υποκινούνται από κίνητρα τα οποία είναι υποκειμενικά, αλλά και ταυτοχρόνως διαφορετικά ανά την περίπτωση, καθώς και στο γεγονός ότι, ο ίδιος ο

τουρισμός αφορά σε μία έννοια, η οποία παρουσιάζει μία ποικιλία ως προς το περιεχόμενό της.

Αξίζει να επισημάνουμε σε αυτό το σημείο ότι, όλοι οι προαναφερθέντες παράγοντες, είχαν σαν αποτέλεσμα για τα μέλη της επιστημονικής κοινότητας, να οδηγηθούν στην ανάπτυξη μίας πληθώρας διαφορετικών ορισμών, αναφορικά με την έννοια του τουρισμού, στην προσπάθειά τους να τον περιγράψουν με τον βέλτιστο δυνατό τρόπο.

Ιδιαίτερα κατά τα τελευταία χρόνια, έχει παρατηρηθεί μία ολοένα και αυξανόμενη ροή τουριστών στις διάφορες χώρες, με βασικότερο σκοπό τους, να είναι η αναψυχή και η προσωρινή απόδραση από την καθημερινότητα και την ρουτίνα, κάτι το οποίο με τη σειρά του άσκησε σημαντική θετική επιρροή στην οικονομία των χωρών υποδοχής των τουριστικών αυτών ροών (Ζαχαράτος, 2000).

Ως εκ τούτου, με την ανάπτυξη του τουρισμού, αναδύθηκε η ολοένα και πιο επιτακτική ανάγκη, εκ μέρους των ειδικών, να δομήσουν έναν κοινά αποδεκτό ορισμό για τον τουρισμό, που να δύναται να συμπεριλάβει με ακρίβεια τις διάφορες μορφές τουρισμού.

Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Λαγός (2005), «καθένας από τους ορισμούς που αναπτύχθηκαν, σε στόχο την περιγραφή της έννοιας του τουρισμού, στην ουσία σχετίζεται με την επιστήμη, στα πλαίσια της οποίας μελετάται και προσεγγίζεται κάθε φορά, ενώ παράλληλα επηρεάζεται σε αρκετά σημαντικό βαθμό και από τον εκάστοτε οργανισμό που έχει, ως αντικείμενο ενασχόλησής του, τον τουρισμό».

Σύμφωνα με τον ίδιο, ένας από τους πρώτους ορισμούς της έννοιας του τουρισμού, την περιγράφει ως «εκείνο το γεγονός, ή την ενέργεια, η οποία πραγματοποιείται, στις περιπτώσεις κατά τις οποίες ένα άτομο επιθυμεί να μεταβάλει για κάποιο συγκεκριμένο χρονικό διάστημα τον ρυθμό της ζωής του, μέσα από την αλλαγή του φυσικού περιβάλλοντός του, καθώς και των καθημερινών του παραστάσεων» (Λαγός, 2005).

Δε χωρά αμφιβολία ότι, η τουριστική δραστηριότητα έγκειται σε ένα φαινόμενο αυξημένης πολυπλοκότητας και συνθετότητας, τόσο από κοινωνικής όσο και από

οικονομικής πλευράς, ενώ παράλληλα δύναται να επιφέρει ένα σύνολο από επιδράσεις, τόσο στις χώρες υποδοχής όσο και στα ίδια τα άτομα που επιλέγουν να καταναλώσουν τα τουριστικά προϊόντα και υπηρεσίες, αφού μέσω αυτών ικανοποιούνται πολλές από τις σωματικές, αλλά και από τις ψυχικές τους ανάγκες.

Αξίζει να αναφέρουμε ότι, ένα άτομο που επιλέγει να καταναλώσει τις υπηρεσίες τουρισμού, καλείται να μεταβεί σε έναν τόπο, ή σε μία χώρα, η οποία εν γένει να διαφέρει από τον τόπο της μόνιμης κατοικίας του, με συνειδητό τρόπο και με την παραμονή του να είναι προσωρινή και να διαρκεί τέτοιο χρονικό διάστημα, όσο απαιτείται για την ικανοποίηση του σκοπού για τον οποίο μετέβηκε εκεί (Mitchell & Murphy, 1991).

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε σε αυτό το σημείο ότι, τα επιστημονικά αποτελέσματα των Hunziger & Krapf (1942) συνάδουν με την προαναφερθείσα εννοιολογική προσέγγιση της έννοιας του τουρισμού και πιο συγκεκριμένα, οι ανωτέρω επιστήμονες προσδιόρισαν εννοιολογικά την έννοια του τουρισμού ως «το σύνολο των φαινομένων και των σχέσεων, που αναπτύσσονται κατά τη διάρκεια του ταξιδιού και της παραμονής των ξένων σε έναν τόπο διαφορετικό από εκείνον της μόνιμης κατοικίας τους και δεν έχουν σκοπό κερδοφορίας».

Αξίζει να τονίσουμε ότι, ο ορισμός των Hunziger & Krapf (1942) ήταν ο πρώτος ορισμός που αποδόθηκε στην έννοια του τουρισμού και γνώρισε ιδιαίτερως θετική απήχηση στα μέλη της επιστημονικής κοινότητας.

Το τελευταίο αποδόθηκε στο γεγονός ότι, διαμέσου του συγκεκριμένου ορισμού, κατέστη δυνατό να διαφανεί η σχέση που δομείται ανάμεσα στους τουρίστες και τους κατοίκους του τόπου που οι τελευταίοι επισκέπτονται, στα πλαίσια των διακοπών τους, υπογραμμίζοντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, την κοινωνική διάσταση του υπό μελέτη φαινομένου και όχι μόνο εμμένοντας στα αποτελέσματα που επιφέρει στην οικονομία της περιοχής που υποδέχεται τους τουρίστες.

Επιπροσθέτως, αναφορικά πάντα με τις προσπάθειες εννοιολογικής προσέγγισης της έννοιας του τουρισμού, αξίζει να επισημάνουμε ότι, οι ορισμοί που έχουν δημιουργηθεί, ανά τα χρόνια, από τους ειδικούς δύναται να χωριστούν σε δύο

ευρείες κατηγορίες και ειδικότερα μπορούμε να τις διακρίνουμε, σύμφωνα με τους Burkard & Medlik (1981), στους εννοιολογικούς και στους τεχνικούς ορισμούς.

Η βασική τους διαφορά έγκειται στους στόχους του κάθε είδους ορισμού, αφού οι εννοιολογικοί ορισμοί έχουν σαν βασικό τους σκοπό, να δημιουργήσουν το θεωρητικό πλαίσιο της συγκεκριμένης έννοιας, καθώς και τα βασικότερα χαρακτηριστικά του υπό μελέτη φαινομένου, εν αντιθέσει με τους τεχνικούς ορισμούς, οι οποίοι επιχειρούν να σκιαγραφήσουν τις διάφορες παραμέτρους του φαινομένου του τουρισμού, κάνοντας χρήση τόσο της θεωρίας, όσο και των στατιστικών μεθόδων.

Δεν είναι λίγοι οι επιστήμονες, οι οποίοι τόσο παλαιότερα (Jovicic, 1988. Gilbert, 1990. Matley, 1976), όσο και μετά το έτος 2000 (Gartner, 2001. Gee et al, 2001), οι οποίοι όρισαν τον τουρισμό ως «εκείνο το ταξίδι αναψυχής, το οποίο περιέχει ένα στατικό, αλλά και συνάμα, ένα δυναμικό στοιχείο, με το δυναμικό στοιχείο του τουρισμού να αφορά στις μετακινήσεις, τόσο στην μετάβαση όσο και την επιστροφή από τον εκάστοτε προορισμό, ενώ το στατικό στοιχείο του τουρισμού αφορά στις δραστηριότητες με τις οποίες ασχολούνται τα συγκεκριμένα άτομα, με σκοπό την ψυχαγωγία τους».

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι, δεν είναι μείζονος σημασίας μόνο η μελέτη του φαινομένου του τουρισμού από την σκοπιά του καταναλωτή των τουριστικών αγαθών, αλλά είναι εξίσου σημαντική και η μελέτη του, από την πλευρά των ατόμων και των επιχειρήσεων που προσφέρουν τα τουριστικά προϊόντα και υπηρεσίες, καθώς πρόκειται ουσιαστικά για μία βιομηχανία, με σαφείς τους μηχανισμούς και τους κανόνες που διέπονται από τη ζήτηση και την προσφορά (Mitchell & Murphy, 1991).

Ο Smith (1988) αναφέρει χαρακτηριστικά ότι, η βιομηχανία του τουρισμού έχει αναθεί, ειδικά στις μέρες μας, σε μία από τις πιο σημαντικές βιομηχανίες και μάλιστα σε διεθνές επίπεδο, με αρκετούς επιμέρους κλάδους, μερικοί εκ των οποίων είναι ο τομέας των μεταφορών, των χώρων εστίασης, διασκέδασης και αθλητισμού, των μονάδων διαμονής και άλλους.

Εντούτοις, είναι αναγκαίο να επισημάνουμε σε αυτό το σημείο ότι, μερικοί από τους ειδικούς που μελετούν την έννοια, αλλά και το περιεχόμενο του τουρισμού, έχουν υποστηρίξει την άποψη ότι, ο τουρισμός δεν μπορεί να οριστεί ως μία και μόνο βιομηχανία, καθώς στα πλαίσια της τουριστικής δραστηριότητας, οι καταναλωτές των τουριστικών αγαθών, κάνουν χρήση ενός ευρέως φάσματος εγκαταστάσεων, καθώς και υπηρεσιών, οι οποίες διαφέρουν μάλιστα ριζικά μεταξύ τους, αφού ανήκουν σε διαφορετικές βιομηχανίες (Medlik, 1996).

Ακόμη, σύμφωνα με τους Mill & Morrison (1992) και τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (Π.Ο.Τ.), η έννοια του τουρισμού μπορεί να οριστεί ως «εκείνο το σύνολο δραστηριοτήτων, στο οποίο περιλαμβάνονται όλες οι αποφάσεις και οι ενέργειες, οι οποίες αφορούν τόσο στην προετοιμασία, όσο και στην πραγματοποίηση του ταξιδιού, συμπεριλαμβανομένης και της διαμονής, της επιστροφής στον τόπο προέλευσης, καθώς και των αναμνήσεων που αποκομίστηκαν από το ταξίδι».

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Π.Ο.Τ., ο τουρισμός δύναται να οριστεί «ως το σύνολο των δραστηριοτήτων που αφορούν σε άτομα, τα οποία πραγματοποιούν ταξίδια σε τόπους που διαφέρουν από εκείνους που διαμένουν μόνιμα και βρίσκονται εκτός του συνήθους περιβάλλοντός τους, τα οποία δεν διαρκούν περισσότερο από δώδεκα μήνες και δεν εντάσσονται στα ταξίδια ρουτίνας».

Τέλος, ένας ακόμη, ιδιαίτερα σημαντικός, ορισμός που αναπτύχθηκε, με σκοπό να σκιαγραφηθεί η έννοια και το περιεχόμενο του τουρισμού, ουσιαστικά ορίζει τον τουρισμό ως «το σύνολο των σχέσεων που προέρχονται από την επικοινωνία των τουριστών με τους προμηθευτές, τις τουριστικές επιχειρήσεις, ακόμη και με τις κυβερνήσεις των χωρών υποδοχής» (Βαρβαρέσος, 1998).

1.1.2 Ιστορική αναδρομή

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε σε αυτό το σημείο ότι, από το παρελθόν μέχρι και σήμερα, ο άνθρωπος άρχισε να αφήνει τον τόπο της μόνιμης διαμονής του και να μεταβαίνει σε άλλες περιοχές, για μία πληθώρα λόγων, μερικοί εκ των οποίων ήταν η εμπορική δραστηριότητα, διάφορες εκδηλώσεις αθλητικού περιεχομένου, η

συμμετοχή σε θρησκευτικές εορτές, καθώς και η ικανοποίηση διαφόρων αναγκών του, ιατρικού, ιστορικού ή άλλου περιεχομένου, ή και απλά της περιέργειάς του (Ηγουμενάκης, 2000).

Ωστόσο, η μορφή την οποία κατείχε ο τουρισμός, πριν από πολλά χρόνια, διαφέρει σημαντικά από την μορφή του τουρισμού που έχουμε στις μέρες μας, αλλά εντούτοις, αξίζει να επισημάνουμε ότι, τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά του παρέμεναν αναλλοίωτα και δεν διέφεραν με εκείνα που γνωρίζουμε σήμερα. Ειδικά στην Ελλάδα, όπου ήταν από την αρχαιότητα κιόλας αναπτυγμένο το αίσθημα της φιλοξενίας, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε ότι, οι μετακινήσεις πληθυσμών στα πλαίσια της τουριστικής δραστηριότητας, είχαν εμφανιστεί ήδη από την αρχαιότητα.

Παρά την πρόωπη, όπως αναφέραμε, εμφάνιση του τουρισμού τόσο στη χώρα μας, όσο και παγκοσμίως, είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι, η ανάπτυξη του συγκεκριμένου τομέα της οικονομίας πραγματοποιήθηκε κατά κύριο λόγο μετά από την δεκαετία του 1940.

Το τελευταίο δύναται να δικαιολογηθεί από τις σημαντικές μεταβολές που επήλθαν σε κοινωνικό επίπεδο, λόγω του δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, και οι οποίες, χωρίς αμφιβολία επηρέασαν και σε μερικές περιπτώσεις τόνωσαν την τουριστική δραστηριότητα, μέχρι εκείνη να εξελιχτεί σε αυτή που γνωρίζουμε σήμερα (Αποστολόπουλος, 1996).

Από το παρελθόν μέχρι και τις μέρες μας, έχουν γίνει ευρέως γνωστά πλέον οι θετικές επιδράσεις του τουρισμού στην οικονομία της χώρας υποδοχής, ενώ οι ειδικοί έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι, η εξάπλωση της τουριστικής δραστηριότητας διεθνώς είναι σε θέση να ωφελήσει τις χώρες που εμπλέκονται τόσο στη ζήτηση όσο και στη προσφορά τουριστικών αγαθών.

Η προαναφερθείσα διαπίστωση έχει οδηγήσει, τόσο τους κρατικούς, όσο και τους ιδιωτικούς φορείς όλων των χωρών, να στραφούν στην ανάπτυξη, αλλά και στην υλοποίηση τουριστικών δραστηριοτήτων, με σκοπό να ικανοποιήσουν τις ανάγκες, καθώς και τις επιθυμίες των τουριστών, που μετακινούνται, καθημερινά, σε διάφορα μέρη ανά τον κόσμο.

Κλείνοντας την παρούσα ενότητα, αξίζει να τονίσουμε ότι, η Ελλάδα συμπεριλήφθηκε στην τουριστική αγορά κατά την δεκαετία του '60 και ειδικότερα, εν μέσω μίας χρονικής περιόδου, όπου τα συγκριτικά πλεονεκτήματα και η τουριστική συνείδηση της χώρας μας εκτιμήθηκαν από τους ενδιαφερόμενους τουρίστες, κάτι το οποίο αύξησε κατακόρυφα τους επισκέπτες σε διάφορες περιοχές της χώρας μας και ουσιαστικά διαμόρφωσε τις αναγκαίες προϋποθέσεις, αλλά και τις βάσεις για να αναδυθεί μία νέα πηγή οικονομικής άνθισης για την οικονομία της Ελλάδας (Gartner, 2001).

1.1.3 Η ανάπτυξη του τουρισμού στην Ελλάδα, τάσεις και προοπτικές για το μέλλον

Δεν επιδέχεται αμφισβήτησης ότι, στις μέρες μας, ο τουρισμός έχει αναδειχθεί, όπως καταστήσαμε σαφές από την μέχρι τώρα ανάλυσή μας, σε μία οικονομική δραστηριότητα μείζονος σημασίας για όλες τις χώρες ανά τον κόσμο.

Ειδικά κατά τα τελευταία 30 χρόνια, τα μέλη της επιστημονικής κοινότητας έχουν παρατηρήσει ότι, έχει επέλθει μία σημαντική αύξηση στην τουριστική δραστηριότητα παγκοσμίως, η οποία μάλιστα ξεπερνά ακόμα και εκείνη του Α.Ε.Π. των χωρών.

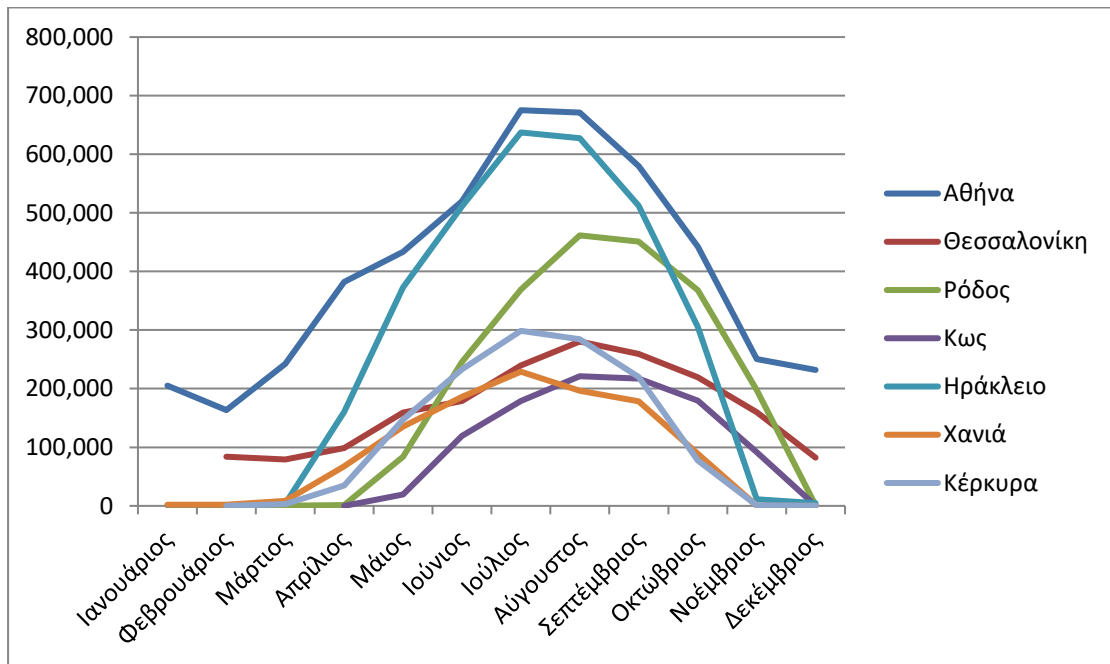
Ιδιαίτερα στη χώρα μας, αν αντλήσουμε στοιχεία από τον Σύνδεσμο Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (Σ.Ε.Τ.Ε.), αναφορικά με τις διεθνείς αεροπορικές αφίξεις από τον Ιανουάριο έως και τον Δεκέμβριο 2017 στα κυριότερα αεροδρόμια της χώρας μας, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι το σύνολο των αφίξεων στα κυριότερα αεροδρόμια της χώρας μας ανέρχονταν στις 18.322.570 αφίξεις συνολικά, ένας αριθμός ιδιαίτερα μεγάλος για τα ελληνικά δεδομένα (βλ. Πίνακα 1).

Ειδικότερα, οι 15.474.881 από τις προαναφερθείσες αφίξεις προέρχονταν από τα αεροδρόμια των Αθηνών (4.797.365), της Θεσσαλονίκης (1.929.916), της Ρόδου (2.178.663), της Κω (1.027.342), του Ηρακλείου Κρήτης (3.147.704), των Χανίων (1.093.702) και της Κέρκυρας (1.300.189) (βλ. Πίνακα 1 και Γράφημα 1).

2017	Αθήνα	Θεσσαλονίκη	Ρόδος	Κως	Ηράκλειο	Χανιά	Κέρκυρα
Ιανουάριος	205.391				771	1.930	
Φεβρουάριος	163.412	84.150	2		1.118	1.749	2
Μάρτιος	242.291	79.179	56		3.794	8.312	3.166
Απρίλιος	382.015	98.744	1.476	0	160.359	67.391	34.919
Μάιος	433.515	159.321	83.768	19.265	373.126	135.465	147.104
Ιούνιος	519.704	179.094	245.501	119.567	511.146	186.055	233.232
Ιούλιος	675.219	239.642	369.133	178.723	637.254	228.983	298.691
Αύγουστος	671.237	280.514	461.634	221.259	627.677	196.303	284.603
Σεπτέμβριος	580.119	259.199	450.780	217.179	511.924	178.649	220.053
Οκτώβριος	442.337	219.229	367.991	179.663	305.068	88.618	77.446
Νοέμβριος	250.250	159.703	197.564	91.605	11.049	247	809
Δεκέμβριος	231.875	82.355	606	78	4.418	0	164
Σύνολο	4.797.365	1.929.916	2.178.663	1.027.342	3.147.704	1.093.702	1.300.189
Γενικό σύνολο:	18.322.570						

Πίνακας 1: Διεθνείς αφίξεις στα κυριότερα ελληνικά αεροδρόμια, Ιανουάριος-Δεκέμβριος 2017.

Πηγή: Σ.Ε.Τ.Ε., 2018α.

Γράφημα 1: Διεθνείς αφίξεις στα κυριότερα ελληνικά αεροδρόμια, Ιανουάριος-Δεκέμβριος 2017.

Πηγή: Σ.Ε.Τ.Ε., 2018α.

Επιπροσθέτως, με βάση τα στοιχεία που αντλήθηκαν από τον Σ.Ε.Τ.Ε., αναφορικά με τις διεθνείς αφίξεις στα κυριότερα αεροδρόμια της χώρας μας κατά το περασμένο έτος, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι, οι μήνες κατά τους οποίους είχαμε τις περισσότερες αφίξεις στα αεροδρόμια των Αθηνών, της Θεσσαλονίκης, της Ρόδου και του Ηρακλείου, ήταν οι δύο τελευταίοι από τους καλοκαιρινούς μήνες και ειδικότερα ο Ιούλιος και ο Αύγουστος, καθώς και ο Σεπτέμβριος (βλ. Πίνακα 1 και Γράφημα 1).

Επίσης, τα Χανιά και η Κέρκυρα σημείωσαν τις μεγαλύτερες αφίξεις στα αεροδρόμιά τους κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, δηλαδή από τον Ιούνιο μέχρι και τον Αύγουστο, ενώ στην Κω συνέχισαν να καταφθάνουν τουριστικές ροές ακόμα και μέσα στον Οκτώβριο (179.663), αλλά και τον Νοέμβριο (91.605) (βλ. Πίνακα 1 και Γράφημα 1).

Όσα αναφέραμε παραπάνω δύνανται να εξηγηθούν από το γεγονός ότι, η χώρα μας έχει τέτοιο κλίμα, αλλά και τέτοια γεωγραφική θέση που ευνοεί την προσέλευση τουριστών κατά τους καλοκαιρινούς και φθινοπωρινούς μήνες, αφού η θάλασσα, κατά κύριο λόγο, αποτελεί πόλο έλξης για πολλούς επισκέπτες.

Ακόμη, είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι, από τα προσωρινά στοιχεία που φαίνονται στον παρακάτω πίνακα, σχετικά με τις διεθνείς αεροπορικές αφίξεις του Ιανουαρίου και του Φεβρουαρίου του τρέχοντος έτους 2018, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι, είχαμε ήδη 341.995 αφίξεις και στα αεροδρόμια της Αθήνας (251.316), της Θεσσαλονίκης (72.250) κατά τον μήνα Ιανουάριο, 48 αφίξεις στη Ρόδο, 5.919 αφίξεις στο Ηράκλειο Κρήτης, 12.426 αφίξεις στο αεροδρόμιο της Καβάλας και 36 διεθνείς αεροπορικές αφίξεις στο αεροδρόμιο της Μυτιλήνης (βλ. Πίνακα 2).

Επιπροσθέτως, με βάση τα στοιχεία του τελευταίου διαθέσιμου μήνα, στα αεροδρόμια της Αθήνας¹, της Θεσσαλονίκης και της Καβάλας μπορούμε να παρατηρήσουμε μία μικρή μείωση στον αριθμό των διεθνών αεροπορικών αφίξεων, της τάξεως του 13,3469%, του 6,139% και του 16,52% αντίστοιχα, ενώ στα αεροδρόμια του Ηρακλείου και της Μυτιλήνης επήλθε μία αύξηση της τάξης του 77,61% και 52,77% αντίστοιχα (βλ. Πίνακα 2 και Γράφημα 2).

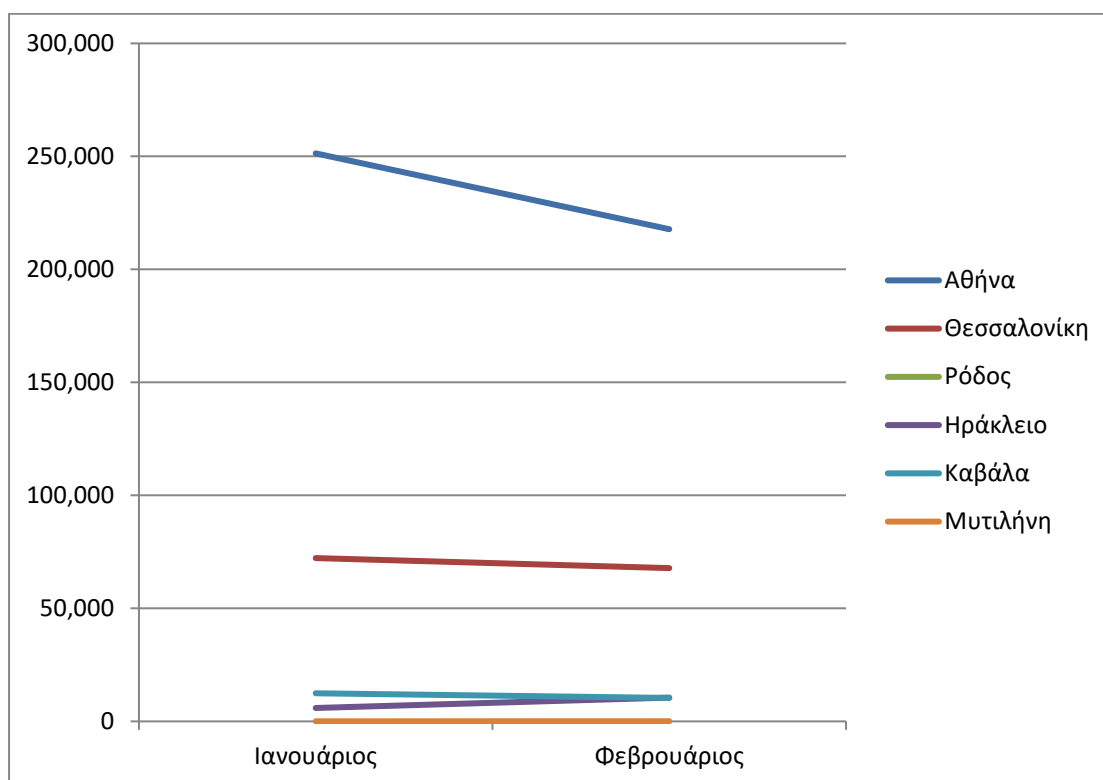
2018	Αθήνα	Θεσσαλονίκη	Ρόδος	Ηράκλειο	Καβάλα	Μυτιλήνη
Ιανουάριος	251.316	72.250	48	5.919	12.426	36
Φεβρουάριος	217.773	67.814		10.513	10.372	55
Σύνολο						
341.995						

Πίνακας 2: Προσωρινά στοιχεία για τις διεθνείς αφίξεις στα κυριότερα ελληνικά αεροδρόμια, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2018.

¹ Τα στοιχεία του τελευταίου διαθέσιμου μήνα για το αεροδρόμιο της Αθήνας αποτελούν εκτίμηση του SETE Intelligence (Σ.Ε.Τ.Ε, 2018).

Πηγή: Σ.Ε.Τ.Ε., 2018β.

Γράφημα 2: Προσωρινά στοιχεία για τις διεθνείς αφίξεις στα κυριότερα ελληνικά αεροδρόμια, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2018β.

Πηγή: Σ.Ε.Τ.Ε., 2018.

Με βάση τα στοιχεία που παραθέσαμε, αλλά και με βάση τις προβλέψεις των ειδικών, γίνεται σαφής η δυναμικότητα του τουριστικού τομέα, ενώ διαφαίνεται η πεποίθηση των ειδικών ότι, η τουριστική δραστηριότητα θα συνεχίσει να σημειώνει μία μακροχρόνια ανάπτυξη, η οποία θα πραγματοποιείται με ταχύτερους ρυθμούς από την παγκόσμια οικονομία, παρά τις πιθανές βραχυχρόνιες αντίθετες διακυμάνσεις που δύναται να σημειώσει (UNWTO, 2008).

Πράγματι, θα καταλήξουμε στο προαναφερθέν συμπέρασμα, αν μελετήσουμε την πορεία που διέγραψε το ποσοστό της συμμετοχής του τουριστικού τομέα στο Α.Ε.Π. της Ελλάδος, κατά τα έτη από το 2009 μέχρι και το έτος 2016, δηλαδή εν μέσω του ξεσπάσματος της οικονομικής κρίσης στη χώρα μας, αλλά και κατά τα έτη που ακολούθησαν αυτή.

Όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε από τον Πίνακα 3, αλλά και από το Γράφημα 3 ακριβώς παρακάτω, κατά τα χρόνια όπου η χώρα μας κλήθηκε να αντιμετωπίσει για πρώτη φορά την οικονομική κρίση, δηλαδή κατά τα έτη 2009 και 2010, το ποσοστό της συμμετοχής του τουριστικού τομέα στο Α.Ε.Π. της χώρας μας ήταν 15,9% και 16% αντιστοίχως, ενώ κατά τα επόμενα χρόνια μειώθηκε ελαφρά (15,8% το 2011) και παρέμεινε σε σχεδόν σταθερά επίπεδα (16,4% και 16,3% κατά τα έτη 2012 και 2013) σημειώνοντας μία μικρή αύξηση κατά το έτος 2012 και μία μικρή μείωση κατά το έτος 2013.

Η γενική εικόνα που δύναται να αποκομισθεί από την πορεία του ποσοστού συμμετοχής του τουριστικού τομέα στο Α.Ε.Π. της Ελλάδας κατά τα χρόνια 2009-2013 είναι ότι, υπήρχε γενικά μία σταθερότητα σε χαμηλά επίπεδα, με μικρές αυξομειώσεις ανά τα χρόνια, ενώ δεν μπορούσε να διαφανεί τάση ανόδου.

Ωστόσο, με την έλευση του έτους 2014, παρατηρήθηκε μία σημαντική αύξηση του ποσοστού κατά το οποίο ο τουριστικός τομέας συμμετέχει στο Α.Ε.Π. της χώρας μας, αφού κατά το συγκεκριμένο έτος, το ποσοστό ανήλθε στο 17,3%, ενώ κατά τα δύο επόμενα έτη, το ποσοστό αυτό αυξήθηκε περαιτέρω και ανήλθε στις τιμές 18,5% και 18,6% αντίστοιχα.

Το τελευταίο καθιστά σαφές ότι, η χώρα μας αποτελεί, χωρίς αμφιβολία έναν από τους πιο δημοφιλείς προορισμούς σήμερα για τους ξένους τουρίστες, οι οποίοι φαίνεται να έχουν απολέσει τις ανησυχίες, αλλά και τα συναισθήματα ανασφάλειάς τους, τα οποία βίωναν κατά τα προηγούμενα έτη, αναφορικά με την παραμονή τους στην Ελλάδα, καθώς υπήρχε πολιτική αβεβαιότητα και επικρατούσαν σενάρια εξόδου της από την Ευρωζώνη και αφετέρου δείχνει ότι, ο τουρισμός έχει αναχθεί σε έναν πυλώνα των προσπαθειών ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας.

Έτος	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ποσοστό συμμετοχής του τουριστικού τομέα στο Α.Ε.Π. της Ελλάδος	15,9%	16%	15,8%	16,4%	16,3%	17,3%	18,5%	18,6%

Πίνακας 3: Ποσοστό συμμετοχής του τουριστικού τομέα στο Α.Ε.Π. της Ελλάδος.

Πηγή: Σ.Ε.Τ.Ε.

1.2 Παράγοντες ανάπτυξης του τουρισμού

Είναι γεγονός ότι, οι αλλαγές που συντελούνται τόσο σε οικονομικό και τεχνολογικό, όσο και σε κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο, επηρεάζουν και εν μέρει καθορίζουν την πορεία του τουριστικού τομέα της οικονομίας, ο οποίος χωρίς αμφιβολία υπόκειται σε συνεχείς και σημαντικές αλλαγές, οι οποίες διακρίνονται ως προς την συνθετότητά τους (Biederman et al, 2008).

Δεν επιδέχεται αμφισβήτησης ότι, ένα από τα πιο βασικά χαρακτηριστικά της τελευταίας πεντηκονταετίας έγκειται στο ότι, το εισόδημα, καθώς και ο διαθέσιμος ελεύθερος χρόνος αυξήθηκαν, συγκριτικά πάντοτε με τα προηγούμενα χρόνια, κάτι το οποίο με τη σειρά του, οδήγησε στην ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας.

Το προαναφερθέν γεγονός, σε συνδυασμό με την ιδιαίτερα γρήγορη ανάπτυξη της τεχνολογίας και κυρίως, των αεροπορικών μετακινήσεων, με την ταυτόχρονη ανάπτυξη των αεροπορικών εταιρειών χαμηλού κόστους, κάτι το οποίο παρατηρήθηκε από την δεκαετία του '60 και μετά, είχε σαν αποτέλεσμα, την ανάδυση ενός νέου τρόπου μετακίνησης, ο οποίος διακρινόταν από άνεση, ταχύτητα, καθώς και από οικονομία χρημάτων και χρόνου (Szivas, 1999).

Όλα όσα αναφέραμε παραπάνω, οδήγησαν στην πραγματοποίηση οργανωτικών αλλαγών, σχετικά με την προσφορά προϊόντων και υπηρεσιών του τουριστικού τομέα, ενώ παράλληλα αναπτύχθηκαν τα οργανωμένα ταξίδια.

Οι προαναφερθείσες υπηρεσίες, με τη σειρά τους, είχαν σαν αποτέλεσμα για το κόστος το οποίο επωμίζονταν οι ταξιδιώτες, να μειωθεί σημαντικά, κάτι το οποίο κατέστησε τα ταξίδια πλέον εφικτά, για το μεγαλύτερο ποσοστό των ανθρώπων, οδηγώντας στην ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού, αφού σημειώθηκε σημαντική, αλλά και συνάμα ραγδαία αύξηση για τα ταξίδια αναψυχής (Szivas, 1999).

Ακόμη, το άνοιγμα των αγορών που πραγματοποιήθηκε ως αποτέλεσμα της παγκοσμιοποίησης, σε συνδυασμό με την άρση των πολιτικών εμποδίων, όσον αφορά στην δυνατότητα να μεταφερθούν πρόσωπα, καθώς και κεφάλαια και προϊόντα, αλλά και με τους παράγοντες που αναφέραμε ακριβώς παραπάνω, δημιούργησαν το κατάλληλο περιβάλλον και διαμόρφωσαν τις αναγκαίες προϋποθέσεις για να διαχυθεί, αλλά και να αναπτυχθεί ο τουρισμός και μάλιστα σε παγκόσμιο επίπεδο.

Επιπροσθέτως, η ανάπτυξη των τεχνολογικών μέσων και κυρίως του διαδικτύου, έχουν προσφέρει στον τομέα του τουρισμού, ένα επιπλέον εργαλείο, διαμέσου του οποίου καθίσταται δυνατή η ενημέρωση, αλλά και η διαχείριση της πληροφορίας, επιφέροντας σημαντικές αλλαγές στον υπό μελέτη τομέα της οικονομίας (Buhalis et al, 2005).

Πιο συγκεκριμένα, ο υποψήφιος τουρίστας μπορεί πλέον να αναζητήσει και να προσπελάσει πληροφορίες, αναφορικά με προορισμούς, τρόπους μετακίνησης, διαμονή, φαγητό, δραστηριότητες ψυχαγωγίας, αλλά και να επωφεληθεί από συμφέροντα πακέτα διακοπών, μειώνοντας κατά σημαντικό βαθμό το συνολικό κόστος των διακοπών του.

Είναι γεγονός ότι, διαμέσου του διαδικτύου, ο ενδιαφερόμενος ταξιδιώτης και εν δυνάμει καταναλωτής των τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών, δύναται να αποκτήσει υψηλά επίπεδα ευελιξίας επιλογών, κάτι το οποίο οφείλεται στη δυνατότητα που του παρέχεται, να πραγματοποιήσει σύγκριση ανάμεσα σε τιμές ομοειδών τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών, αλλά και να επωφεληθεί από μια πληθώρα ευκαιριών, όπως αναφέραμε και ακριβώς παραπάνω (Yeoman, 2008).

Αξίζει να επισημάνουμε ότι, μέσω των προαναφερθεισών τρόπων, ο υποψήφιος τουρίστας δύναται να δημιουργήσει το ατομικό του πακέτο διακοπών, το οποίο μάλιστα να εναρμονίζεται τόσο με τις επιθυμίες, όσο και με τις ανάγκες και τις οικονομικές δυνατότητές του.

Ωστόσο, δεν πρέπει να λησμονήσουμε σε αυτό το σημείο ότι, ένα από τα πιο σημαντικά οφέλη της χρήσης του διαδικτύου στην συγκεκριμένη περίπτωση, αφορά στο ότι, ο χρήστης δύναται να προσπελάσει πληροφορίες, με ολοκληρωμένο και άμεσο τρόπο, αλλά και συνάμα σε πραγματικό χρόνο, οι οποίες μάλιστα διακρίνονται από το γεγονός ότι, ανανεώνονται συνεχώς, βελτιστοποιώντας το επίπεδο και την ποιότητα της εξυπηρέτησής του (Yeoman, 2008).

1.3 Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στον τουριστικό κλάδο της Ελλάδας

Δε χωρά αμφιβολία ότι, η οικονομική κρίση η οποία έχει πλήξει την Ελλάδα κατά τα τελευταία χρόνια, έχει απασχολήσει επισταμένως του ειδικούς, αφού οι τελευταίοι έχουν εκφράσει τον προβληματισμό τους, αλλά και έχουν διεξάγει ένα ευρύ φάσμα σχετικών ερευνών, προσπαθώντας να διερευνήσουν τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης για τους διάφορους τομείς της ελληνικής οικονομίας και αγοράς, ένας εκ των οποίων είναι και ο τουριστικός τομέας.

Είναι πλέον σαφές, ανάμεσα στα μέλη της επιστημονικής κοινότητας, ότι ο τουριστικός τομέας δεν έχει μείνει ανεπηρέαστος από την οικονομική κρίση, στην οποία έχει περιέλθει η χώρα μας κατά τα τελευταία έτη και παρά το γεγονός ότι, κατά το έτος 2013 σημείωσε αύξηση, εντούτοις κατά τα χρόνια που ακολούθησαν σημείωσε πτώση, ενώ παράλληλα εισήλθε σε έναν κύκλο παρατεταμένης κρίσης (Σιγάλα & Χρήστου, 2014).

Ένα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά της πορείας του τουριστικού κλάδου, ήταν η σταδιακή παρακμή του, ειδικά μετά από το 2004, με την ταυτόχρονη αδυναμία, αλλά και συνάμα αποτυχία της χώρας μας, να αξιοποιήσει τα έργα που πραγματοποιήθηκαν

στην Αθήνα, κατά τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών αγώνων, τα οποία θα μπορούσαν αν αξιοποιηθούν στα πλαίσια του τουρισμού και μάλιστα σε βάθος χρόνου.

Εντούτοις, οι ειδικοί έχουν τονίσει πολλές φορές ότι, ο κλάδος του τουρισμού είναι μείζονος σημασίας για τη χώρα μας και δύναται να δράσει επικουρικά στο μέλλον, όσον αφορά στην ταχύτερη δυνατή έξοδό της από την οικονομική ύφεση, στην οποία βρίσκεται κατά τα τελευταία έτη, με ιδιαίτερος σοβαρές επιπτώσεις σε όλους τους τομείς της οικονομίας, αλλά και της ποιότητας ζωής των κατοίκων της (Παυλόπουλος, 1999).

1.4 Διεθνείς προκλήσεις για τον ελληνικό τουριστικό τομέα

Είναι γεγονός ότι, εν μέσω των συνθηκών που έχουν διαμορφωθεί στις μέρες μας, τόσο εντός όσο και εκτός της χώρας μας, ο ελληνικός τουριστικός τομέας καλείται να υιοθετήσει μία νέα πολιτική, η οποία να εδράζεται σε νέα βάση, προκειμένου να καταστεί δυνατή η υπερκέραση των προκλήσεων που συνεχώς αναδύονται, λόγω των νέων δεδομένων σε ευρωπαϊκό, αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο, καθώς και επιπρόσθετων παραγόντων, μερικοί εκ των οποίων είναι η παγκοσμιοποίηση, καθώς και η ανάγκη της προσέλκυσης πιο οικονομικά ευκατάστατων τουριστών (Ζαχαράτος, 1994).

Ωστόσο, είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι, πέτα από τον διεθνή ανταγωνισμό, ο ελληνικός τουρισμός καλείται να ανταγωνιστεί μία πληθώρα διαφορετικών τουριστικών προορισμών, συμπεριλαμβανομένων και κάποιων ολιγοπωλιακών, ή ακόμα και μονοπωλιακών περιπτώσεων, οι οποίες ουσιαστικά κατευθύνουν και προσελκύουν τις μαζικές ροές τουριστών.

Βέβαια, δεν μπορούμε να μην αναφέρουμε σε αυτό το σημείο, ότι ολοένα και περισσότερο παρατηρείται στις μέρες μας, ότι ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό υποψηφίων τουριστών, τελικά επιλέγουν να μετακινηθούν με ανεξάρτητο τρόπο και όχι μαζικά σε προορισμούς, οι οποίοι προσφέρουν εναλλακτικές δυνατότητες και υπηρεσίες τουρισμού, κάτι το οποίο θα πραγματευτούμε στην αμέσως επόμενη ενότητα του παρόντος κεφαλαίου (Αποστολόπουλος, 1990).

1.5 Εναλλακτικές μορφές τουρισμού

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι, οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού (alternative tourism) αφορούν σε ένα επιμέρους τμήμα των ειδικών μορφών τουρισμού, στις οποίες οι τουρίστες δύνανται να επιλέξουν τον τρόπο με τον οποίο θα οργανώσουν και θα διεξάγουν το ταξίδι τους, με την αυτονομία των επιλογών, να έγκειται σε ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του συγκεκριμένου είδους τουριστικής δραστηριότητας.

Εκείνο που είναι αναγκαίο να επισημάνουμε, αναφορικά με τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού είναι το γεγονός ότι, περιλαμβάνονται εκείνα τα είδη τουρισμού, τα οποία διαφέρουν σημαντικά από το κοινά εδραιωμένο τουριστικό πρότυπο και στην ουσία παρουσιάζουν ριζικές διαφορές με τον παραδοσιακό μαζικό τουρισμό (Τσάρτας, 1999).

Αξίζει να τονίσουμε ότι, ο εναλλακτικός τουρισμός στηρίζεται, σύμφωνα με τους Καραγιάννη & Έξαρχο (2006), στην προστασία της φύσης, καθώς και στην διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς της εκάστοτε περιοχής που αποτελεί τον τουριστικό προορισμό των ταξιδιωτών, ενώ σύμφωνα με τους Κοκκώση & Τσάρτα (2001), οφείλει να συνάδει με συγκεκριμένες προϋποθέσεις, σαφώς καθορισμένους άξονες και προγράμματα, αλλά και να χαρακτηρίζεται από την αναγκαία δυναμικότητα, προκειμένου να οδηγήσει στην ανάπτυξη όλων των δυνατών μορφών του τουρισμού σε μια περιοχή, καθώς και στην προαγωγή των προσφερόμενων τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών.

Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Τσάρτας (1999), «προκειμένου μία περιοχή να εδραιωθεί ως τουριστικός προορισμός, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, είναι ιδιαίτερος σημαντικό να δημιουργηθεί, αλλά και να υιοθετηθεί στην πράξη ένα ή και περισσότερα πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης, στα πλαίσια των οποίων να δίνεται ιδιαίτερη σημασία στην ανάπτυξη, στην ορθή και αποτελεσματική οργάνωση, αλλά και στην διαχείριση των διαθέσιμων πόρων και υποδομών, καθώς και στην ικανοποίηση των αναγκών και των επιθυμιών της ζήτησης της εκάστοτε περιοχής».

Ωστόσο, το κυριότερο χαρακτηριστικό των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, έγκειται χωρίς αμφιβολία, στο γεγονός ότι, προϋποθέτουν κατά βάση, την ενεργό συμμετοχή των ενδιαφερομένων, στις δραστηριότητες που αυτές συνεπάγονται (Βελισσαρίου, 2000).

Είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι, με γνώμονα τις δραστηριότητες και κατά κύριο λόγο, των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που τις διέπουν, καθώς και το κίνητρο, που ωθεί τους τουρίστες να τις επιλέξουν, καθορίζεται και το όνομα της εκάστοτε μορφής εναλλακτικού τουρισμού, οι βασικότερες εκ των οποίων είναι οι κάτωθι:

- ✚ Κοινωνικός τουρισμός.
- ✚ Εκπαιδευτικός τουρισμός.
- ✚ Κοινωνικός τουρισμός επαγγελματικών ενώσεων.
- ✚ Θρησκευτικός τουρισμός.
- ✚ Αγροτουρισμός.
- ✚ Συνεδριακός τουρισμός.
- ✚ Εκθεσιακός τουρισμός.
- ✚ Τουρισμός στην ύπαιθρο.
- ✚ Τουρισμός κινήτρων.
- ✚ Τουρισμός τρίτης ηλικίας.
- ✚ Επαγγελματικός τουρισμός.
- ✚ Αθλητικός τουρισμός.
- ✚ Ορεινός τουρισμός.
- ✚ Περιηγητικός τουρισμός.
- ✚ Χειμερινός τουρισμός.
- ✚ Θαλάσσιος τουρισμός.
- ✚ Γυμνιστικός τουρισμός.
- ✚ Οικολογικός τουρισμός.
- ✚ Τουρισμός υγείας, ή αλλιώς ιατρικός τουρισμός.
- ✚ Τουρισμός περιπέτειας.
- ✚ Ιαματικός τουρισμός.
- ✚ Πολιτιστικός τουρισμός κ.α. (Τσάρτας, 1996).

1.6 Οφέλη εναλλακτικού τουρισμού για τα κράτη και τους επιχειρηματίες

Είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι, ο εναλλακτικός τουρισμός έχει εκληφθεί από τα μέλη της επιστημονικής κοινότητας, ως εκείνη η μορφή τουρισμού, η οποία χαρακτηρίζεται από τις λιγότερες δυνατές αρνητικές συνέπειες, τόσο προς την ευρύτερη κοινωνία, όσο και προς το ίδιο το κράτος.

Όσον αφορά στα θετικά στοιχεία, αλλά και στα πλεονεκτήματα που δύναται να αποφέρει ο εναλλακτικός τουρισμός στη χώρα μας, αλλά και διεθνώς, αξίζει να επισημάνουμε ότι αυτά μπορούν να γίνουν αντιληπτά σε όλες τις πτυχές της ζωής και ειδικότερα σε οικονομικό, αλλά και συνάμα κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο.

Ακόμη, στο πλαίσιο των επιχειρήσεων, δεν επιδέχεται αμφισβήτησης ότι, οι εναλλακτικές μορφές του τουρισμού μπορούν να οδηγήσουν στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, είτε με άμεσο τρόπο, μέσα από τα ξενοδοχεία, τους χώρους εστίασης και των καταστημάτων αναμνηστικών προϊόντων, είτε με έμμεσο τρόπο, διαμέσου της παροχής διαφόρων ειδών υπηρεσιών, οι οποίες παρέχονται από τις επιχειρήσεις, οι οποίες δραστηριοποιούνται στα πλαίσια του εναλλακτικού τουρισμού (Cohen, 1989).

Είναι γεγονός ότι, η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας είναι μείζονος σημασίας, ιδιαίτερα σήμερα, όπου κυριαρχεί ένα αρκετά υψηλό ποσοστό ανεργίας ειδικά για ορισμένες ομάδες του ευρύτερου πληθυσμού, όπως είναι οι νέοι και οι γυναίκες.

Επιπροσθέτως, είναι πολύ σημαντικό να κατανοήσουμε ότι, οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού παρέχουν τη δυνατότητα, αλλά και συνάμα την ευκαιρία για τους κατοίκους της συγκεκριμένης περιοχής να αναβαθμίσουν το βιοτικό τους επίπεδο, κάτι το οποίο είναι ιδιαίτερης σημασίας ειδικά για τις απομακρυσμένες και ευαίσθητες περιοχές, αφού οι κάτοικοί τους δύνανται πλέον να δημιουργήσουν ένα συμπληρωματικό εισόδημα, μέσα από την τουριστική υποδομή που έχει δημιουργηθεί στην περιοχή τους και το οποίο τους επιτρέπει να παραμείνουν στα μέρη αυτά και να

μην αναγκαστούν να αναζητήσουν καλύτερες ευκαιρίες εργασίας στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας (Lane, 1993).

Εκτός από την πληθώρα των ωφελειών που ο εναλλακτικός τουρισμός μπορεί να προσφέρει στην τοπική κοινωνία, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε το γεγονός ότι, οι διάφορες μορφές του δύνανται να αποτελέσουν μία ιδιαίτερα σημαντική πηγή εσόδων για την οικονομία της εκάστοτε χώρας.

Πράγματι, τα κρατικά ταμεία μπορούν να επωφεληθούν και μάλιστα σε σημαντικό βαθμό από την εισροή των χρηματικών ποσών, τα οποία δαπανούν οι τουρίστες στα πλαίσια των διακοπών τους εντός της συγκεκριμένης χώρας και τα οποία προέρχονται από την κατανάλωση προϊόντων και υπηρεσιών των διαφόρων μορφών εναλλακτικού τουρισμού (Cohen, 1989).

Ωστόσο, είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι, τα πλεονεκτήματα για το κράτος, από τις διάφορες μορφές του εναλλακτικού τουρισμού που δύνανται να αναπτυχθούν στις διάφορες περιοχές του, δεν περιορίζονται μόνο στον οικονομικό τομέα, μέσω της επίτευξης εσόδων στα ταμεία του κράτους, αλλά την ίδια στιγμή, η έλευση τουριστών που προέρχονται από άλλες χώρες, οι οποίοι διακρίνονται από διαφορετικά πολιτισμικά στοιχεία, δύναται να αμβλύνει, ή ακόμα και να άρει τις προκαταλήψεις που ενδέχεται να έχουν εδραιωθεί στους κατοίκους, αλλά και συνάμα να αποτελέσει ένα σημαντικό βήμα προς την επίτευξη της ειρήνης ανάμεσα στους λαούς (Krippendorf, 1989).

1.7 Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού στην Ελλάδα σήμερα

Είναι γεγονός ότι, ιδιαίτερα στις μέρες μας, στον ελλαδικό χώρο, οι διάφορες μορφές του εναλλακτικού τουρισμού αναπτύσσονται ολοένα και περισσότερο, κατακτώντας μία σημαντική θέση στις προτιμήσεις του τουριστικού κοινού, προσφέροντας στους τελευταίους τη δυνατότητα, να επιλέξουν, αλλά και να εμπλουτίσουν τις διακοπές τους με διάφορα προγράμματα τα οποία να συνίστανται από εξειδικευμένες δραστηριότητες, οι οποίες να συνάδουν με τις ανάγκες, αλλά και τα ενδιαφέροντα των ατόμων που τα επιλέγουν (Dristas, 2003).

Δεν επιδέχεται αμφισβήτησης ότι, η Ελλάδα είναι διάσημη για τον ήλιο και τη θάλασσά της, καθώς επίσης και στην ποικιλία των ορεινών περιοχών της, κάτι το οποίο διαμορφώνει τις απαραίτητες συνθήκες για την ανάπτυξη, όχι μόνο του παραδοσιακού τουρισμού, αλλά και του εναλλακτικού τουρισμού.

Εκτός λοιπόν από την αναζήτηση ενός προορισμού για αναψυχή, ξεκούραση και απόδραση από την πραγματικότητα και την ρουτίνα, οι ενδιαφερόμενοι τουρίστες δρύνονται της ευκαιρίας, να απολαύσουν την θάλασσα, αλλά και το βουνό της χώρας μας, τους αρχαιολογικούς της χώρους και τα μνημεία, το θρησκευτικό της πολιτισμό, αλλά και την παραδοσιακή της κουζίνα.

Εντούτοις, δεν μπορούμε να μην αναφέρουμε σε αυτό το σημείο ότι, παρά την ολοένα και αυξανόμενη ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, στη χώρα μας παραμένει μείζονος σημασίας ο μαζικός τουρισμός, με τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού να δρύν συμπληρωματικά προς αυτόν και να ωφελούν κατά κύριο λόγο τις περιοχές της περιφέρειας (Dristas, 2003).

1.8 Η υφιστάμενη κατάσταση στις Κυκλάδες και στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου

1.8.1 Η τουριστική ανάπτυξη των κυκλαδίτικων νησιών

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι, τα νησιά των Κυκλάδων αποτελούν, από το παρελθόν μέχρι και τις μέρες μας έναν πόλο έλξης τουριστών, οι οποίοι προέρχονται τόσο από τη χώρα μας όσο και από τις διάφορες χώρες του εξωτερικού.

Ωστόσο, κατά τα χρόνια που ακολούθησαν από την έλευση της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα και κυρίως λόγω των επιπτώσεών αυτής στον ελληνικό τουριστικό τομέα, τις σημαντικότερες εκ των οποίων (επιπτώσεις) σκιαγραφήσαμε στις προηγούμενες ενότητες του παρόντος κεφαλαίου, καθώς και άλλων παραγόντων, όπως είναι:

- ✚ η αστάθεια του ισοζυγίου τουριστικών υπηρεσιών που μπορούσε να παρατηρηθεί στην πλειονότητα από τα κυκλαδίτικα νησιά, καθώς και
- ✚ η ταυτόχρονη ανάδειξη καινούριων τουριστικών προορισμών ανά την Μεσόγειο,

είχαν σαν αποτέλεσμα, να διαμορφωθεί μία νέα εικόνα αναφορικά με την τουριστική ανάπτυξη των νησιών που ανήκουν στο σύμπλεγμα των Κυκλάδων (Τσάρτας κ.α., 2010).

Αξίζει να επισημάνουμε ότι, οι Κυκλάδες αποτελούνται από ένα σύμπλεγμα πολλών νησιών, αλλά και αρκετών συστάδων νησιών, με διαφορετική τουριστική ανάπτυξη το καθένα.

Ειδικότερα, στις Κυκλάδες εντάσσονται η Μύκονος, η Πάρος και η Σαντορίνη, τα οποία αποτελούν νησιά υψηλής τουριστικής απήχησης και τα οποία βρίσκονται στις πρώτες επιλογές των τουριστών, ενώ επίσης περιέχονται στον ίδιο νομό και νησιά ή συστάδες νησιών, τα οποία διέρχονται από τα πρώτα στάδια της ανάπτυξής τους στον συγκεκριμένο τομέα της οικονομίας, όπως είναι παραδείγματος χάριν οι Μικρές Κυκλάδες, καθώς και η Αμοργός.

Είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι, σύμφωνα με τα στοιχεία που αντλήθηκαν από το λιμάνι του Πειραιά, καθώς και από τα εισιτήρια που κόπηκαν και τα δρομολόγια των επιβατών, διαφάνηκε ότι, τα νησιά που προτιμήθηκαν τόσο από τους Έλληνες τουρίστες όσο και από τους ξένους που επισκέφτηκαν τη χώρα μας το καλοκαίρι του έτους 2017 ήταν οι Κυκλάδες και η Κρήτη και πιο συγκεκριμένα, πρώτα στις προτιμήσεις των ταξιδιωτών αναδείχτηκαν τα κυκλαδίτικα νησιά Νάξος, Μύκονος, Σύρος και Πάρος.²

Παρά το γεγονός ότι, η Μύκονος και η Σαντορίνη αποτελούσαν διαχρονικά τα πιο δημοφιλή νησιά ανά τον κόσμο, δεν μπορούμε να μην αναφέρουμε ότι, όπως κατέστη

---

² <http://www.iefimerida.gr/news/356912/ayta-ta-nisia-kerdisan-toys-toyristes-kyklades-kai-kriti-ta-proteia-ayto-kalokairi>

ήδη σαφές οι τάσεις αυτές σημειώνουν αλλαγές, με την ιστοσελίδα e-kyklades.gr³ να έχει σημειώσει άνοδο της τάξης του 30%, κατά το έτος 2017, προσελκύνοντας 640.000 επισκέπτες από 182 χώρες του κόσμου και αγγίζοντας τις 5,9 εκατομμύρια προβολές, ενώ τα τρία πρώτα σε αναζητήσεις κυκλαδίτικα νησιά ήταν η Πάρος, η Σύρος και η Νάξος.⁴

1.8.2 Οι ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού στις Κυκλάδες

Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να επισημάνουμε σε αυτό το σημείο ότι, στα κυκλαδίτικα νησιά, υπάρχει η δυνατότητα να αναπτυχθούν ειδικές, αλλά και εναλλακτικές μορφές τουρισμού, με γνώμονα κάθε φορά τους πόρους και τις δυνατότητες του κάθε νησιού, όπως είναι παραδείγματος χάριν ο θρησκευτικός τουρισμός στην Τήνο και στην Πάρο, ο οικοτουρισμός, ο γαστρονομικός τουρισμός, ο πολιτιστικός τουρισμός, ο θαλάσσιος τουρισμός, καθώς και άλλα είδη εναλλακτικού τουρισμού στην Πάρο, ο πολιτιστικός τουρισμός και άλλες μορφές εναλλακτικού τουρισμού στην Νάξο κλπ (Σωτηριάδης & Φαρσάρη, 2010).

Ειδικά όσον αφορά στην Νάξο και στην Τήνο, έχει αναφερθεί στο παρελθόν ότι, τα συγκεκριμένα νησιά δύνανται να προσφέρουν στους επισκέπτες τους, υψηλής ποιότητας εναλλακτικές μορφές τουρισμού και κυρίως αυτή του αθλητικού τουρισμού αναψυχής.⁵

1.8.3 Η απασχόληση στον τουρισμό και η συνολική απασχόληση στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου

Είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι, η απασχόληση του ανθρωπίνου δυναμικού αφορά σε έναν τομέα, στον οποίο μπορούν να αποτυπωθούν τα αποτελέσματα, είτε

---

³ «Η Ηλεκτρονική Πύλη e-kyklades.gr αποτελεί τη μεγαλύτερη διαδικτυακή πύλη έγκυρης πληροφόρησης για τις επιχειρήσεις των Κυκλάδων, αλλά και προβολής του τουριστικού προϊόντος της περιοχής και το επιμελητήριο παρέχει δωρεάν προβολή σε όλα τα μέλη του μέσα από τη δημιουργία εταιρικής προβολής (mini site)» (<https://www.reader.gr/life/travel/kyklades-paros-naxos-kai-syros-protase-anazitiseis>).

⁴ <https://www.reader.gr/life/travel/kyklades-paros-naxos-kai-syros-protase-anazitiseis>

⁵ <http://www.koinignomi.gr/news/oikonomia/epiheirimatikotita/2015/03/04/o-enallaktikos-toyrismos-ton-kykladon-sto-proskinio.html>

θετικά είτε αρνητικά της τουριστικής ανάπτυξης σε μία περιοχή, σε μία περιφέρεια, έναν νομό ή και σε ολόκληρη τη χώρα.

Στον Πίνακα 4, μπορούμε να παρατηρήσουμε την συνολική απασχόληση στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, τόσο από τον τομέα του τουρισμού όσο και από τους λοιπούς κλάδους, κατά τα έτη από το 2010 μέχρι και το έτος 2017, καθώς και τα ποσοστά επί τοις εκατό του τουρισμού, αλλά και των λοιπών κλάδων, επί του συνόλου της Περιφέρειας.

Ειδικότερα, μέσα από την μελέτη των στοιχείων που παραθέτονται, μπορούμε να καταλήξουμε στην διαπίστωση ότι, η συνολική απασχόληση παρέμεινε σχεδόν σταθερή κατά τα έτη από το 2010 μέχρι και το 2012, έτη όπου ξέσπασε η οικονομική κρίση στη χώρα μας, επιβλήθηκαν τα μνημόνια και υπήρχε γενικό αίσθημα ανασφάλειας ανάμεσα στους ενδιαφερόμενους τουρίστες, αφού ελλοχεύανε σενάρια εξόδου της Ελλάδος από την Ευρωζώνη και πολιτικής αστάθειας.

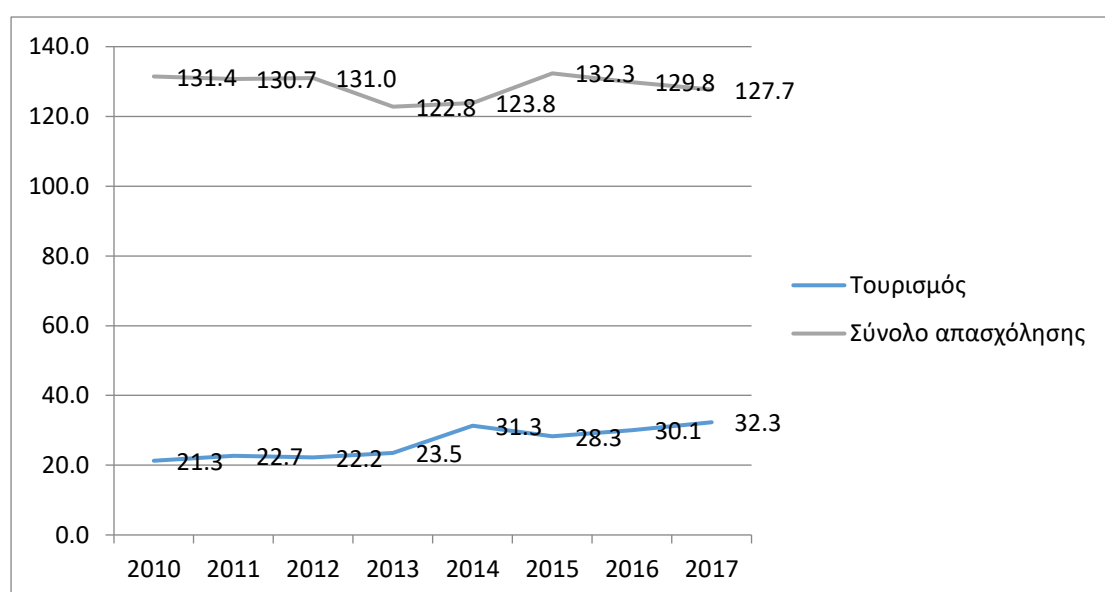
Πιο συγκεκριμένα, κατά τα προαναφερθέντα έτη, η συνολική απασχόληση σημείωσε μία μικρή μείωση της τιμής της κατά το έτος 2011 και μία μικρή αύξηση αυτής το ακριβώς επόμενο έτος, ενώ από το έτος 2013 και μετά σημείωσε συνεχείς αυξομειώσεις, με το έτος 2013 να έχει μειωθεί, κατά τα δύο επόμενα έτη να έχει αυξηθεί, και κατά τα έτη 2016 και 2017 να έχει σημειώσει και πάλι μείωση.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Τουρισμός	21,3	22,7	22,2	23,5	31,3	28,3	30,1	32,3
Λοιποί κλάδοι	110,2	108,0	108,8	99,3	92,5	104,1	99,7	95,4
Σύνολο απασχόλησης	131,4	130,7	131,0	122,8	123,8	132,3	129,8	127,7
Σύνολο Χώρας	4.389,8	4.054,3	3.695,0	3.513,2	3.536,2	3.610,7	3.673,6	3.752,7
% Τουρισμού επί του συνόλου Περιφέρειας	16,2%	17,4%	17,0%	19,2%	25,3%	21,4%	23,2%	25,3%
% Λοιπών κλάδων επί του συνόλου Περιφέρειας	83,8%	82,6%	83,0%	80,8%	74,7%	78,6%	76,8%	74,7%

Πίνακας 4: Η απασχόληση στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου 2010 - 2017 (σε χιλ.).

Πηγή: INSETE.

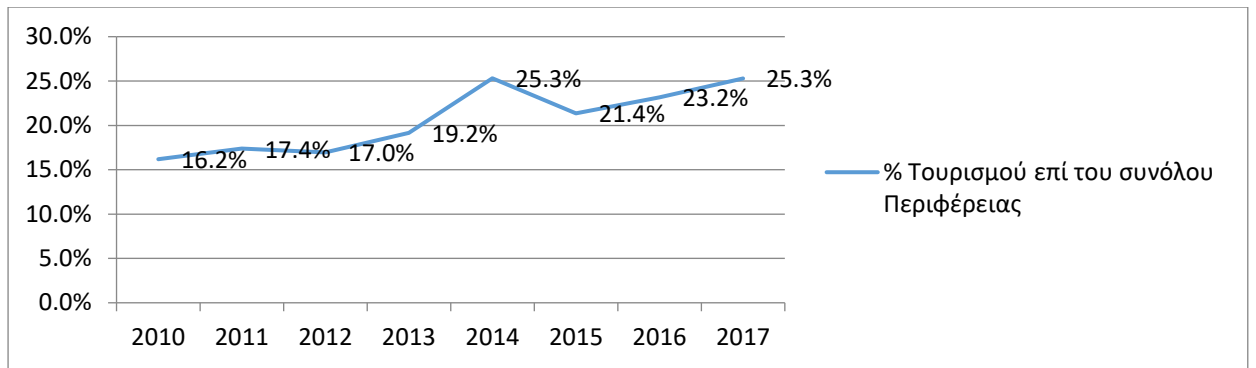
Εντούτοις, δεν μπορούμε να πούμε ότι και η απασχόληση στον τομέα του τουρισμού ακολούθησε την ίδια πορεία, για την Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, καθότι, σε αντίθεση με τη συνολική απασχόληση της συγκεκριμένης Περιφέρειας, η απασχόληση στον τουρισμό παρέμεινε σχεδόν σταθερή κατά τα έτη από το 2010 μέχρι και το 2012, σημειώνοντας μία μικρή αύξηση της τιμής της κατά το έτος 2011 και μία μικρή μείωση αυτής το ακριβώς επόμενο έτος, ενώ από το έτος 2013 και μετά σημείωσε αυξητικές τάσεις, εκτός από το έτος 2015, όπου και μειώθηκε, κάτι που ίσως δύναται να συνδεθεί με τα capital controls που καθιερώθηκαν στη χώρα μας κατά το καλοκαίρι του ίδιου έτους (βλ. Πίνακα 4 και Γράφημα 3).

Γράφημα 3: Η απασχόληση από τον τουρισμό και η συνολική απασχόληση στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου 2010 - 2017 (σε χιλ.).

Πηγή: INSETE.

Τέλος, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να επισημανθεί ότι, το ποσοστό επί τοις εκατό του τουρισμού επί του συνόλου της απασχόλησης στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου σημείωσε σταδιακή αύξηση από το 2015 και μετά. Ειδικότερα, ενώ κατά το έτος 2015 το συγκεκριμένο ποσοστό είχε λάβει τιμή 21,4%, κατά τα δύο επόμενα έτη άγγιξε τις τιμές 23,2% και 25,3% αντίστοιχα, δείχνοντας μία ανοδική τάση.

Γράφημα 4: Ποσοστό επί τοις εκατό του τουρισμού επί του συνόλου της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου.

Πηγή: INSETE.

Κεφάλαιο 2: Τουριστική ανάπτυξη στην Νάξο

2.1 Εννοιολογικός προσδιορισμός

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι η έννοια της τουριστικής ανάπτυξης, η οποία εκλαμβάνεται άλλοτε ως διαδικασία και άλλοτε ως κατάσταση, δύναται να προσδιοριστεί με μία πληθώρα τρόπων και θεωρητικών προσεγγίσεων, ενώ την ίδια στιγμή οι ειδικοί έχουν τονίσει, πολλές φορές μάλιστα, ότι είναι ιδιαίτερα δύσκολο, να δοθεί ένας σαφώς καθορισμένος και κοινά αποδεκτός ορισμός, αναφορικά με την έννοια της τουριστικής ανάπτυξης, ο οποίος να μπορεί να περιγράψει το περιεχόμενό της με σαφήνεια, αλλά και με ακρίβεια.

Εντούτοις, η πλειοψηφία των απόψεων των ειδικών συγκλίνουν στο ότι, υπό τον όρο της τουριστικής ανάπτυξης, μπορούμε να ορίσουμε εκείνη την ανοδική πορεία που διαγράφει ο τουρισμός μίας περιοχής, ως ένας από τους τομείς της οικονομίας μίας χώρας.

Πιο αναλυτικά, τα μέλη της επιστημονικής κοινότητας αναφέρουν ότι η ανοδική αυτή πορεία του τουρισμού μίας περιοχής, ή με άλλα λόγια η τουριστική της ανάπτυξη, ουσιαστικά καθίσταται δυνατή διαμέσου της αξιοποίησης, με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, αλλά και συνάμα της ορθολογικής χρήσης, όλου του συνόλου των τουριστικών πόρων μίας περιοχής και εν γένει της χώρας, κάτι το οποίο οδηγεί με τη σειρά του στην αύξηση της παραγωγής και της ολοένα και μεγαλύτερης διάθεσης των παραγόμενων τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών στους ενδιαφερόμενους καταναλωτές αυτών, καθώς και στην προαγωγή της ποιότητας των παρεχόμενων τουριστικών αγαθών.

Πέρα από όσα έχουμε ήδη σκιαγραφήσει στα πλαίσια της παρούσας ενότητας, αξίζει να επισημάνουμε ότι, διαμέσου της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής, επιτυγχάνεται όχι μόνο η αύξηση της τουριστικής παραγωγής της συγκεκριμένης περιοχής, αλλά καθίσταται δυνατό για την τελευταία, να συνάδει με τις ανάγκες, αλλά και με τις επιθυμίες ή τις προτιμήσεις των ατόμων που την επιλέγουν για τις διακοπές τους, δηλαδή διαμορφώνονται οι προϋποθέσεις, ώστε η τουριστική προσφορά, ή με

άλλα λόγια οι παρεχόμενες τουριστικές υπηρεσίες, να προσαρμόζονται σταδιακά στην τουριστική ζήτηση, με αποτελεσματικό και ορθό τρόπο, ικανοποιώντας όλους τους τουρίστες που επισκέπτονται την περιοχή, αλλά και τον καθένα ξεχωριστά (Ηγουμενάκης, 2000).

Επιπροσθέτως, όπως επισημαίνει ο Gartner (2001), η τουριστική ανάπτυξη δύναται να οριστεί ως μία διαδικασία, η οποία διακρίνεται από την δυναμικότητά της, χωρίς να αποτελεί μία στατική κατάσταση, αλλά αντιθέτως, σύμφωνα πάντα με τον ίδιο επιστήμονα, η τουριστική ανάπτυξη εμπεριέχει την έννοια, ή ακριβέστερα την διαδικασία της αλλαγής, καθώς διέρχεται από διάφορα στάδια εξέλιξης, τα οποία σχετίζονται με τον τουριστικό τομέα της οικονομίας και μπορεί να επηρεάσει είτε θετικά είτε και αρνητικά μία περιοχή.

Κλείνοντας την παρούσα ενότητα, είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι, προκειμένου η τουριστική ανάπτυξη μίας περιοχής να αποδειχτεί επιτυχημένη και σωστή, κρίνεται αναγκαίο για αυτήν, να προαγάγει την ποιότητα ζωής τόσο των τουριστών που την επισκέπτονται, όσο και των ίδιων των κατοίκων αυτής.

2.2 Τα στάδια της τουριστικής ανάπτυξης

Όπως κατέστη σαφές από την ανάλυση που διεξήγαμε στα πλαίσια της προηγούμενης ενότητας, η τουριστική ανάπτυξη διέρχεται από εξελικτικά επίπεδα, ή αλλιώς στάδια, κάτι το οποίο αποτέλεσε, από το παρελθόν μέχρι και τις μέρες μας, ένα από τα ζητήματα στα οποία οι ειδικοί αφιέρωσαν την ερευνητική τους μελέτη, καθώς επίσης και ένα από τα σημαντικότερα αντικείμενα προβληματισμού τους.

Αξίζει να επισημάνουμε ότι, υπό τον όρο του σταδίου, ουσιαστικά μπορούμε να σκιαγραφήσουμε όλες εκείνες τις φάσεις, από τις οποίες διέρχεται η τουριστική ανάπτυξη μίας χώρας.

Πιο αναλυτικά, σε καθένα από τα στάδια αυτά, από τα οποία διέρχεται η τουριστική ανάπτυξη μίας περιοχής, πραγματοποιούνται αλλαγές και διαμορφώνονται συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, σχετικά με την κοινωνική, αλλά και με την

οικονομική δομή, καθώς και με την υποδομή της περιοχής που υποδέχεται τους τουρίστες και εν γένει της χώρας (Κοκκώσης & Τσάρτας, 2001).

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά των επιστημονικών μελετών που έχουν διεξαχθεί αναφορικά με το ζήτημα της τουριστικής ανάπτυξης μίας περιοχής, αφορά στο γεγονός ότι, έχουν ληφθεί υπόψη κατά την διάρκεια διεξαγωγής αυτών, συγκεκριμένοι και μάλιστα κοινοί μεταξύ τους παράγοντες, όπως είναι παραδείγματος χάριν η κοινωνικό-οικονομική κατάσταση της περιοχής που μελετάται, η υποδομή της συγκεκριμένης περιοχής, αναφορικά πάντα με τον τομέα του τουρισμού, αλλά με τη διαφορά ότι σε κάθε μελέτη έχει δοθεί διαφορετική βαρύτητα σε κάθε έναν από τους προαναφερθέντες παράγοντες.

Όσον αφορά στο σημείο στο οποίο συγκλίνουν οι περισσότερες από τις έρευνες που έχουν διεξαχθεί προς την κατεύθυνση του προσδιορισμού των σταδίων τουριστικής ανάπτυξης μίας περιοχής, είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι, σύμφωνα πάντα με τις απόψεις των ειδικών, αυτά μπορούν να συνοψιστούν σε τρία κύρια στάδια, ή ακόμα και τέσσερα ή πέντε, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η ανάπτυξη μίας περιοχής ξεκινάει πάντα από το πρώτο στάδιο ή ότι φτάνει πάντα μέχρι και το τελευταίο στάδιο ανάπτυξης.

Δεν επιδέχεται αμφισβήτησης ότι, ένα από τα επικρατέστερα μοντέλα τουριστικής ανάπτυξης είναι το εξελικτικό μοντέλο των τριών σταδίων ανάπτυξης μιας περιοχής, στο οποίο προσμετρούνται συγκεκριμένοι παράγοντες, με σκοπό να καθοριστούν τα επιμέρους στάδια, όπως είναι:

- ✚ οι αλλαγές στην τοπική κοινωνικό-οικονομική δομή,
- ✚ οι παράγοντες που συμβάλλουν στις προαναφερθείσες αλλαγές και
- ✚ τα ίδια τα χαρακτηριστικά της τουριστικής ανάπτυξης.

Κλείνοντας την παρούσα ενότητα, είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι το συγκεκριμένο μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης αφορά κατά κύριο λόγο αγροτικές περιοχές, μικρά αστικά κέντρα της υπαίθρου, γεωγραφικά απομονωμένες περιοχές, αλλά και νησιά.

2.3 Η τουριστική ανάπτυξη σήμερα και στο μέλλον

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι, με γνώμονα τα στοιχεία που παραθέσαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο της εργασίας μας, αλλά και με βάση τις προβλέψεις των ειδικών, γίνεται σαφής η δυναμικότητα του τουριστικού τομέα, ενώ διαφαίνεται η πεποίθηση των ειδικών ότι, η τουριστική δραστηριότητα θα συνεχίσει να σημειώνει μία μακροχρόνια ανάπτυξη, η οποία θα πραγματοποιείται με ταχύτερους ρυθμούς από την παγκόσμια οικονομία, παρά τις πιθανές βραχυχρόνιες αντίθετες διακυμάνσεις που δύναται να σημειώσει (UNWTO, 2008).

Είναι εξάλλου αξιοσημείωτο να επισημάνουμε ότι, τα έσοδα από τον τουρισμό αυξάνονται με εντυπωσιακούς ρυθμούς, ενώ την ίδια στιγμή οι αφίξεις τόσο ημεδαπών όσο και διεθνών τουριστών έχει σημειώσει αύξηση, ειδικά κατά τα τελευταία έτη.

Δεν μπορούμε να μην αναφέρουμε σε αυτό το σημείο το γεγονός ότι, ο τουρισμός έχει επεκταθεί σε όλες τις περιοχές του πλανήτη, ακόμα και στις πιο απομακρυσμένες, κάτι το οποίο δύναται να αποδοθεί στη χωρική, αλλά και στην γεωγραφική του επέκταση, λόγω της ανάπτυξης των μέσων μεταφοράς, αλλά και της τεχνολογίας, παρέχοντας τη δυνατότητα σε πολλές περιοχές, οι οποίες δεν διαθέτουν τουριστικούς πόρους σε ικανοποιητικό επίπεδο, να αναπτύσσονται τουριστικά, διαμέσου της δημιουργία τεχνητών πόρων, αλλά και διεξόδων ανάπτυξης ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού.

Εν κατακλείδι, μπορούμε να πούμε ότι, ο 21^{ος} αιώνας και κυρίως η δεκαετία την οποία και διανύουμε αυτή τη στιγμή, δύναται να χαρακτηριστεί, ως η περίοδος εκείνη, κατά τη διάρκεια της οποίας οι διάφορες τάσεις ανάπτυξης του τουρισμού ανά τον κόσμο ωριμάζουν και ουσιαστικά σηματοδοτείται μία διαφορετική ιστορική, αλλά και οργανωτική φάση της τουριστικής ανάπτυξης με δυναμικές ανακατατάξεις, αναφορικά με τα κίνητρα των τουριστικών ταξιδιών, καθώς και τον κοινωνικό ρόλο των τουριστών σε όλες τις φάσεις διεκπεραίωσης του ταξιδιού, τόσο εκείνων που προηγούνται όσο και εκείνων που έπονται αυτού.

2.4 Η τουριστική ανάπτυξη των νησιωτικών περιοχών

Είναι γεγονός ότι ένα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά των νησιωτικών περιοχών είναι το γεγονός ότι, αυτές διέπονται από ποικιλομορφία, αναφορικά με την ανάπτυξή τους στον οικονομικό και στον τουριστικό τομέα.

Πράγματι, όπως είναι κατανοητό, μπορούμε να παρατηρήσουμε μεγάλη απόκλιση μεταξύ της τουριστικής ανάπτυξης κάποιων νησιών και κάποιων άλλων, καθώς υπάρχουν ορισμένα νησιά, τα οποία έχουν αναπτυχθεί τουριστικά σε αρκετά έως πολύ υψηλό βαθμό, αλλά και κάποια άλλα, τα οποία διακρίνονται από οικονομική ύφεση, κάτι το οποίο, την πλειονότητα εκ των περιπτώσεων οφείλεται στην αποδυνάμωση του πρωτογενούς τομέα, αλλά και της ελλιπούς ανάπτυξης του τριτογενούς τομέα της οικονομίας τους (Κοκκώσης, 2000).

Γενικά, μπορούμε να πούμε ότι η διαδικασία της τουριστικής ανάπτυξης των νησιωτικών περιοχών συνδέεται άρρηκτα με το επίπεδο της ανάπτυξης του κάθε νησιού ξεχωριστά, καθώς και με τις διαφορές από τις οποίες χαρακτηρίζεται το κάθε νησί. Προκειμένου να μπορέσουν να νησιά να αναπτυχθούν τουριστικά, κρίνεται αναγκαία η εφαρμογή αποδοτικών και αποτελεσματικών ελέγχων, καθώς και η υιοθέτηση οργανωμένης πολιτικής (Χρυσόγελος, 2005).

Εντούτοις, είναι σημαντικό να επισημάνουμε σε αυτό το σημείο ότι, δεν έχει καταστεί δυνατή η εύρεση μίας ολοκληρωμένης νησιωτικής πολιτικής, η οποία να συνυπολογίζει όλους τους ενδεχόμενους παράγοντες, οι οποίοι δύνανται να επηρεάσουν, ή ακόμα και να καθορίσουν την τουριστική τους ανάπτυξη, ή θα δράσουν επικουρικά αναφορικά με την επίλυση των προβλημάτων που ενδέχεται να ανακύψουν (Τσάρτας, 2005).

2.5 Τα κυριότερα πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης για τα νησιά

Ως αποτέλεσμα της μη ύπαρξης κάποιας συγκεκριμένης και ολοκληρωμένης πολιτικής τουριστικής ανάπτυξης των νησιών, σε συνδυασμό με την ιδιαίτερα γρήγορη ανάπτυξή τους, είχαν σαν αποτέλεσμα, να διαμορφωθούν ορισμένα μοντέλα,

ή αλλιώς πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης, τα οποία ακολουθούνται από την πλειονότητα των νησιών της χώρας μας και τα οποία εν συντομία είναι τα εξής:

- ✚ **Το πρότυπο του οργανωμένου μαζικού τουρισμού**, το οποίο έχει αναδειχθεί και ως το πιο σημαντικό και χρήζει της ύπαρξης συγκεκριμένων υποδομών, αλλά και της παροχής συγκεκριμένων υπηρεσιών, ενώ δεν είναι λίγες οι φορές που το συγκεκριμένο μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης έχει συνδεθεί με αρνητικές επιπτώσεις στην νησιωτική περιοχή που εφαρμόζεται, όπως είναι η εξάντληση των τουριστικών και φυσικών πόρων της περιοχής, με όλες τις αρνητικές συνέπειες στο φυσικό περιβάλλον και τον φυσικό πλούτο αυτής (Νικητιάδης, 2007. Καρίκι, 2001).
- ✚ **Το πρότυπο της τουριστικής ανάπτυξης σε θύλακες**, το οποίο θέτει ως επίκεντρο τις ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού, καθώς και η εμπλοκή και ενεργή συμμετοχή των ενδιαφερόμενων τουριστών στις δραστηριότητες, οι οποίες είναι συνήθως καλλιτεχνικού ή και αθλητικού περιεχομένου. Οι ενδεχόμενες αρνητικές επιπτώσεις του συγκεκριμένου προτύπου τουριστικής ανάπτυξης μοιάζουν αρκετά με εκείνες του προτύπου του οργανωμένου μαζικού τουρισμού, που αναλύσαμε ακριβώς παραπάνω (Λαγός, 2016).
- ✚ **Το πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης του παραθερισμού**, το οποίο συνδέεται με τον τρόπο με τον οποίο οργανώνεται η συγκεκριμένη περιοχή, αναφορικά πάντα με τον τομέα του τουρισμού. Το συγκεκριμένο μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης θέτει ως επίκεντρό του, την δημιουργία οργανωμένων περιοχών, αλλά και κατοικιών για παραθέριση και διαθέτει χαρακτηριστικά, αλλά και ενδεχόμενες αρνητικές συνέπειες στην περιοχή, οι οποίες είναι παρόμοιες και πάλι με εκείνες που ελλοχεύουν από το μοντέλο του οργανωμένου μαζικού τουρισμού και το πρότυπο της τουριστικής ανάπτυξης σε θύλακες.
- ✚ **Το πρότυπο του εναλλακτικού τουρισμού**, το οποίο δύναται να εντοπιστεί σε νησιωτικές περιοχές, οι οποίες διαθέτουν τους αναγκαίους πόρους, τόσο φυσικούς-περιβαλλοντικούς όσο και πολιτιστικούς, θρησκευτικούς κλπ. Δε χωρά αμφιβολία ότι, με την ανάπτυξη και την ολοένα και αυξανόμενη διάδοση των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού ανά τον κόσμο,

έχει διαδοθεί στις μέρες μας το συγκεκριμένο μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης, τόσο εντός όσο και εκτός της ελληνικής τουριστικής βιομηχανίας.

2.6 Τα σημαντικότερα θελκτικά στοιχεία ενός ταξιδιού στην Νάξο

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι, αναφορικά με το νησί της Νάξου, το οποίο είναι ένα από τα πιο σημαντικά, από πλευράς έλευσης τουριστών, των Κυκλάδων προσφέρει στους ενδιαφερόμενους μία πληθώρα από διαφορετικά τουριστικά προϊόντα και υπηρεσίες, τα οποία εντάσσονται στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού και εν συντομία μπορούν να συνοψιστούν στις εξής στοιχεία, τα οποία απαρτίζουν είτε μαζί, είτε το καθένα ξεχωριστά ένα ταξίδι διακοπών στην Νάξο:

- ✚ Ένα ευρύ φάσμα από αξιοθέατα, τόσο φυσικά, όσο και πολιτιστικά και κοινωνικά.
- ✚ Οι διαθέσιμες υπηρεσίες, αλλά και οι εγκαταστάσεις του νησιού.
- ✚ Η προσβασιμότητα, το κόστος και ο χρόνος του ταξιδιού, οι υποδομές αναφορικά με την μεταφορά, αλλά και η δυνατότητα μετάβασης σε κοντινούς προορισμούς.
- ✚ Η φήμη του νησιού και η ποιότητα των παρεχόμενων τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών.
- ✚ Η ποιότητα, αλλά και η απόδοση του ταξιδιού (Middleton et al, 2009).

2.7 Στατιστικά στοιχεία για την Νάξο σχετικά με την τουριστική της ανάπτυξη κατά τα έτη 2010-2016 και εκτιμήσεις για το 2017

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι, βάσει των διαθέσιμων στατιστικών στοιχείων, των σημαντικότερων εκ των οποίων θα παρουσιάσουμε στα πλαίσια της παρούσας ενότητας, οι αφίξεις τόσο των ημεδαπών, όσο και των αλλοδαπών ταξιδιωτών στο νησί της Νάξου έχουν αυξηθεί με ταχείς ρυθμούς κατά τα τελευταία έτη, ειδικά από το 2013 και μετά.

Πιο αναλυτικά, όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε από τα διαθέσιμα στοιχεία που παρατίθενται στον Πίνακα 5, κατά τα έτη από το 2010 μέχρι και το 2012 είχε επέλθει μία σχεδόν σταθερή κατάσταση αναφορικά με τον αριθμό των αφίξεων στο υπό μελέτη νησί, με ελαφρές αυξομειώσεις, κάτι που δείχνει μία επιφυλακτικότητα εκ μέρους τόσο των ημεδαπών όσο και των αλλοδαπών τουριστών ως προς την έλευσή τους στο νησί της Νάξου κατά τη διάρκεια των διακοπών τους.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Αφίξεις ημεδαπών	8223	8527	7958	8499	10584	12768
Αφίξεις αλλοδαπών	9032	10461	10433	12547	19243	33140
Συνολικές αφίξεις	17255	18988	18391	21046	29827	45898

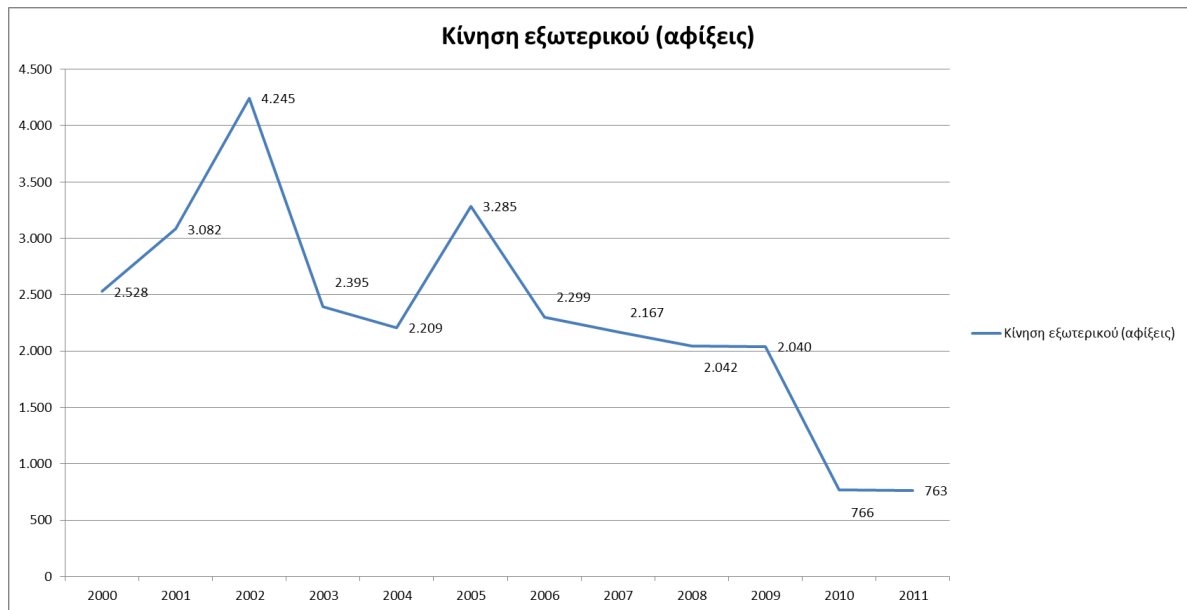
Πίνακας 5: Αφίξεις στα καταλύματα ξενοδοχειακού τύπου (πλην κάμπινγκ), στον Δήμο Νάξου για τα έτη 2010-2015.

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2017α.

Το τελευταίο δύναται να αποδοθεί κατά κύριο λόγο στην οικονομική κρίση που είχε ξεσπάσει στη χώρα μας κατά την διάρκεια εκείνης της χρονικής περιόδου, αλλά και λόγω της επιβολής των μνημονίων και των σεναρίων εξόδου της χώρας από την Ευρωζώνη, που είχαν επικρατήσει τόσο στο εσωτερικό όσο και το εξωτερικό της Ελλάδος και δημιουργούσαν ένα κλίμα αβεβαιότητας στους εγχώριους, αλλά και στους διεθνείς τουρίστες.

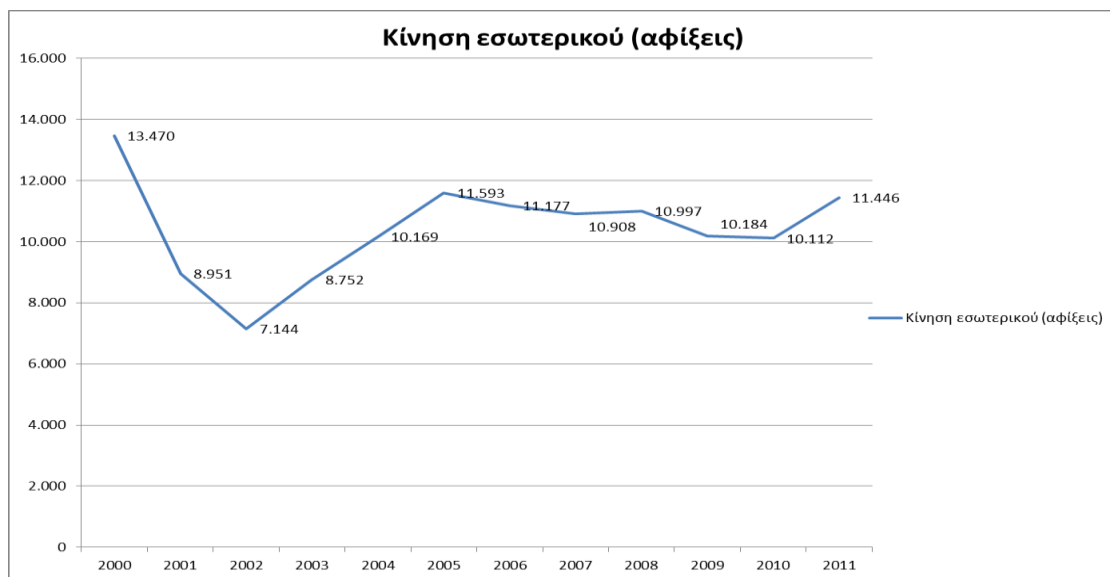
Πράγματι, όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε από τα Γραφήματα 5 και 6 ακριβώς παρακάτω, οι αφίξεις ξένων τουριστών στον αερολιμένα Νάξου μειώθηκαν ραγδαία κατά τα έτη 2010 και 2011, εν αντιθέσει με τις αφίξεις από εγχώριους τουρίστες που σημείωσε μία μικρή αύξηση κατά το έτος 2011, αλλά ωστόσο ήταν σαφώς λιγότεροι από εκείνους που επισκέπτονταν το νησί κατά τα πρώτα έτη του 21^{ου} αιώνα.

Γράφημα 5: Αφίξεις εξωτερικού στον αερολιμένα Νάξου κατά τα έτη 2000-2011.

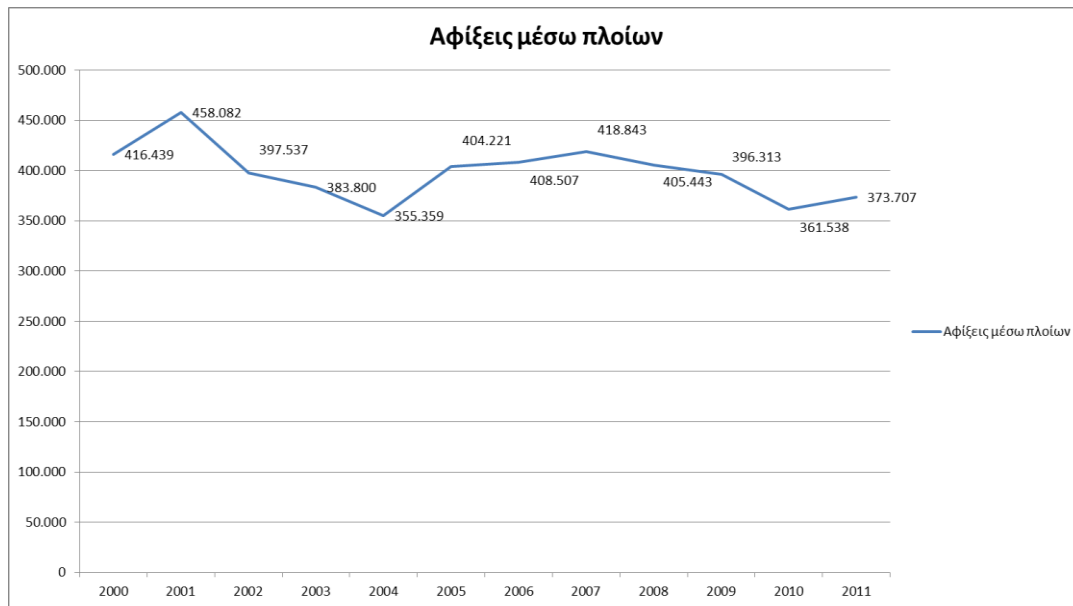
Πηγή: Δήμος Νάξου.

Γράφημα 6: Αφίξεις εσωτερικού στον αερολιμένα Νάξου κατά τα έτη 2000-2011.

Πηγή: Δήμος Νάξου.

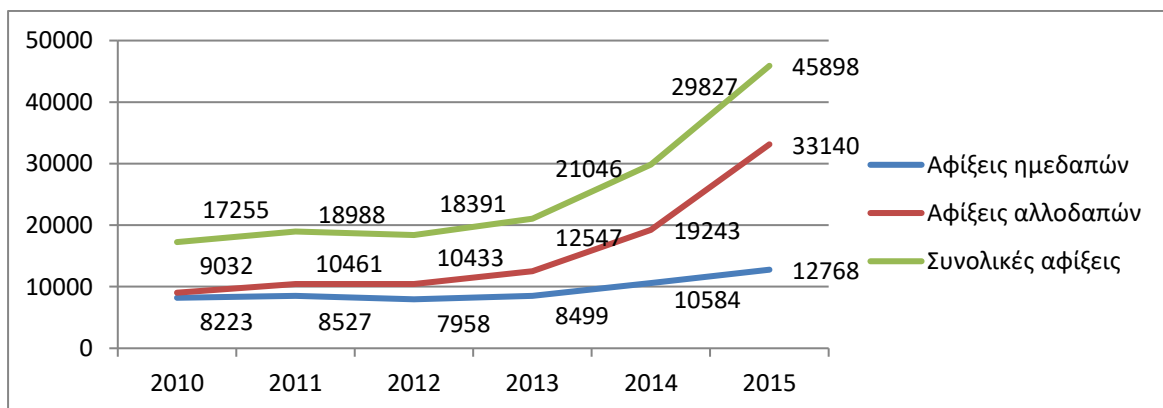
Επιπροσθέτως, οι συνολικές αφίξεις ήταν αρκετά μειωμένες κατά τη περίοδο από το 2000 μέχρι και το 2011, όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε στο παρακάτω Γράφημα (βλ. Γράφημα 7).

Γράφημα 7: Αφίξεις μέσω πλοίων στον λιμένα της Νάξου κατά τα έτη 2000-2011.

Πηγή: Δήμος Νάξου.

Αντιθέτως, από το έτος 2013 και μέχρι το έτος 2015, μπορούμε να παρατηρήσουμε, βάσει των στοιχείων που μας δόθηκαν από τον δήμο της Νάξου, αλλά και εκείνων που αντλήσαμε από την ΕΛΣΤΑΤ, ότι είχε επέλθει μία ταχεία αύξηση τόσο στις αφίξεις ημεδαπών, όσο και στις αφίξεις αλλοδαπών τουριστών στο νησί της Νάξου (βλ. Πίνακα 5 και Γράφημα 8).

Γράφημα 8: Αφίξεις στα καταλύματα ξενοδοχειακού τύπου (πλην κάμπινγκ), στον Δήμο Νάξου.

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2017α.

Αξίζει ωστόσο να επισημάνουμε ότι, και κατά το επόμενο έτος, δηλαδή κατά το έτος 2016, σημειώθηκε υψηλή δυναμικότητα καταλυμάτων ξενοδοχειακού τύπου και κάμπινγκ για την Ελλάδα και για την Περιφερειακή ενότητα Νάξου, όπως μπορούμε να δούμε στα στοιχεία που παρατίθενται στον Πίνακα 6 και τα οποία δείχνουν ότι ο τομέας του τουρισμού ανακάμπτει ολοένα και περισσότερο για τη χώρα μας, αλλά και ειδικότερα για το νησί της Νάξου.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ	Αριθμός καταλυμάτων			Αριθμός κλινών		
		Ξενοδοχεία και ομοειδή καταλύματα	Τουριστικά κάμπινγκ	Σύνολο	Ξενοδοχεία και ομοειδή καταλύματα	Τουριστικά κάμπινγκ	Σύνολο
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ ΕΛΛΑΔΑΣ		9.730	300	10.030	788.553	81.101	869.654
	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΝΑΞΟΥ	158	6	164	6.922	1.930	8.852

Πίνακας 6: Δυναμικότητα καταλυμάτων ξενοδοχειακού τύπου και κάμπινγκ για την Ελλάδα και για την Περιφερειακή ενότητα Νάξου για το έτος 2016.

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2016β.

Εξάλλου, δεν είναι τυχαίο ότι, κατά το έτος 2016, ο τομέας του τουρισμού συμμετέχει στο Α.Ε.Π. της χώρας σε ποσοστό της τάξης του 18,6%, με ποσοστό συμμετοχής στην συνολική απασχόληση να είναι ίσο με 23,4%, με 24,7 εκατομμύρια αφίξεις σε αλλοδαπούς και 12,7 δισ. € έσοδα για τη χώρα, χωρίς να έχουν συνυπολογιστεί τα έσοδα από τις κρουαζιέρες (βλ. Πίνακα 7).

Βασικά μεγέθη του ελληνικού τουρισμού για το έτος 2016	
Ποσοστό συμμετοχής στο Α.Ε.Π.	18,6%
Ποσοστό συμμετοχής στην συνολική απασχόληση	23,4%
Αριθμός αφίξεων αλλοδαπών τουριστών (σε εκατ.)	24,7
Έσοδα (χωρίς τα έσοδα από τις κρουαζιέρες)	12,7 δις. €

Πίνακας 7: Βασικά μεγέθη του ελληνικού τουρισμού για το έτος 2016.

Πηγή: Σ.Ε.Τ.Ε., 2016.

Τέλος, όσον αφορά στο περσινό έτος, έχει επισημανθεί από τους ειδικούς ότι, παρατηρήθηκε η καλύτερη καλοκαιρινή σεζόν, αναφορικά με την τουριστική κίνηση της Νάξου, ιδιαίτερα κατά τον μήνα Ιούνιο, καθώς στον λιμένα του συγκεκριμένου νησιού αποβιβάστηκαν 57.977 επιβάτες, σημειώνοντας αύξηση της τάξεως του 24,4% σε σχέση με το προηγούμενο έτος και επιτυγχάνοντας έναν αριθμό αφίξεων δια θαλάσσης, ο οποίος δεν είχε σημειωθεί ξανά στον πρώτο μήνα του καλοκαιριού τουλάχιστον από το 2012 και μετά.

Εκείνο που έχει σημασία να αναφέρουμε σε αυτό το σημείο είναι ότι, ο Μάιος του έτους 2017 αποδείχτηκε επίσης ένας ιδιαίτερα δυνατός μήνας, από πλευράς αφίξεων στον λιμένα της Νάξου, αφού η έλευση τουριστών σημείωσε αύξηση της τάξεως του 15,9%.⁶

Πράγματι, δεν επιδέχεται αμφισβήτησης ότι, το καλοκαίρι του έτους 2017, ο τουρισμός στο νησί της Νάξου πήρε, όπως αναφέρουν τα σχετικά δημοσιεύματα, την ανιούσα, καθιστώντας την Νάξο ως ένα ανερχόμενο τουριστικά νησί, αλλά και

⁶ <https://tourismarket.gr/2017/07/07/naxos-rekor-6etias-ton-iounio-me-60000-touristes/>.

γνωστό στην Ελλάδα, αλλά και διεθνώς για τις ομορφιές, τον πολιτισμό και την ιστορία του νησιού, με πληρότητες στα ξενοδοχεία που αγγίζουν το 100%.⁷

Με βάση την ανάλυση που διεξήγαμε στα πλαίσια της παρούσας ενότητας, μπορούμε να πούμε ότι, παρόλο που κατά τα έτη όπου ξέσπασε η οικονομική κρίση στη χώρα μας, αλλά και κατά τα ακριβώς επόμενα έτη, όπου επεβλήθησαν τα μνημόνια και τα capital controls, με αποτέλεσμα να επικρατήσει ανασφάλεια, τόσο στους εγχώριους όσο και στους διεθνείς τουρίστες, το νησί της Νάξου είχε υποστεί δυσμενείς συνέπειες στον τουρισμό, εντούτοις κατά τα τελευταία έτη, η τουριστική δραστηριότητα της Νάξου ανακάμπτει και σημειώνει ταχεία ανάπτυξη.

---

⁷ <https://cyclades24.gr/2017/08/naxos-kosmos-touristes-foto/>.

Κεφάλαιο 3: Μεθοδολογία της έρευνας

3.1 Το δείγμα και το εργαλείο της έρευνας

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι ο πληθυσμός του παρόντος ερευνητικού εγχειρήματος ήταν οι επιχειρήσεις διαμονής του νησιού της Νάξου και συγκεκριμένα, όσον αφορά στο δείγμα της έρευνας, επιλέχθηκαν είκοσι έξι συνολικά το πλήθος ξενοδοχεία, των οποίων οι ιδιοκτήτες συμφώνησαν να συμμετέχουν στην έρευνά μας, με ποσοστό ανταπόκρισης 100%.

Το εργαλείο της παρούσης έρευνας ήταν το ερωτηματολόγιο, το οποίο αποτελούνταν από δεκαεπτά ερωτήσεις, κατεξοχήν από ερωτήσεις κλειστού τύπου (κατά 95%), με σκοπό να εκμαιεύσουμε την μέγιστη δυνατή πληροφορία από τα υποκείμενα της έρευνάς μας, αναφορικά με τις ανάγκες της εργασίας μας.

Για την ακρίβεια, μετά από τις ερωτήσεις σχετικά με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων, έχουν διαμορφωθεί στοχευμένες ερωτήσεις, αναφορικά με κυριότερες αλλαγές που έχουν συντελεστεί στον τουρισμό του νησιού της Νάξου και τις κυριότερες επιπτώσεις του τουρισμού στο συγκεκριμένο νησί, σε σχέση με την προηγούμενη δεκαετία, ενώ επίσης διαμορφώθηκαν κατάλληλες ερωτήσεις, ώστε να συγκεκριμενοποιηθούν τα σημαντικότερα προβλήματα του τουρισμού στην Νάξο.

Είναι γεγονός ότι οι ερωτήσεις κλειστού τύπου επιτρέπουν την αποτελεσματική τους ανάλυση και την εξαγωγή σημαντικών συμπερασμάτων, καθώς οι απαντήσεις είναι τυποποιημένες και μπορούν να εισαχθούν σε στατιστικό πρόγραμμα, μετά από την κατάλληλη κωδικοποίησή τους.

3.2 Ερευνητικά ερωτήματα

Τα ερευνητικά ερωτήματα της εργασίας μας είναι τα κάτωθι:

1. Ποιες είναι οι κυριότερες αλλαγές που έχουν συντελεστεί στον τουρισμό του νησιού της Νάξου κατά τα 10 τελευταία έτη;
2. Ποιες είναι οι επιπτώσεις του τουρισμού στο νησί της Νάξου σε σχέση με την προηγούμενη δεκαετία;
3. Ποια είναι τα σημαντικότερα προβλήματα του τουρισμού στην Νάξο;

3.3 Δεοντολογία της έρευνας

Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να επισημάνουμε ότι, καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης του παρόντος ερευνητικού εγχειρήματος, καταβλήθηκε όλη η δυνατή προσπάθεια, ώστε να συνάδουμε με όλους τους κανόνες ηθικής και δεοντολογίας, τους οποίους πρέπει να πληροί μία οποιαδήποτε τέτοια έρευνα.

Πιο αναλυτικά, προτού αποστείλουμε τα ερωτηματολόγια στους συμμετέχοντες, επικοινωνήσαμε μαζί τους, ώστε να λάβουμε την έγκρισή τους, αναφορικά με την συμμετοχή τους στην έρευνα, διασφαλίζοντας ότι δεν θα γνωστοποιηθεί κανένα από τα προσωπικά τους στοιχεία, τόσο των ιδίων, όσο και των στοιχείων της επιχείρησής τους, ενώ σε κάθε περίπτωση διέθεταν το δικαίωμα να αποχωρήσουν από την έρευνα.

3.4 Περιορισμοί της έρευνας

Όπως συμβαίνει με κάθε τέτοιου είδους έρευνα, έτσι και το παρόν ερευνητικό εγχείρημα, υπόκειται σε σαφείς περιορισμούς, οι οποίοι είναι γεωγραφικής φύσεως, αφού η έρευνά μας περιορίστηκε στο νησί της Νάξου, αλλά και σχετίζονται με το ότι η έρευνά μας περιορίστηκε μόνο σε επιχειρήσεις του χώρου διαμονής.

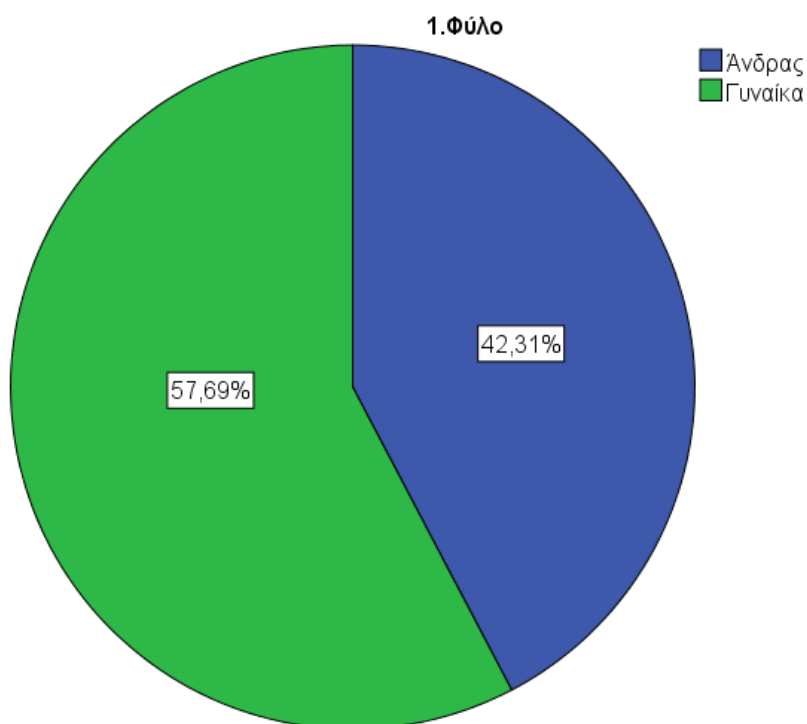
Επομένως, προτείνεται σε μελλοντικές έρευνες, η διεξαγωγή παρόμοιας έρευνας και σε άλλα νησιά της Ελλάδος και κυρίως των Κυκλάδων, αλλά και η συμπερίληψη στην έρευνα επιχειρήσεων και άλλων κλάδων, όπως είναι παραδείγματος χάριν εκείνες του κλάδου της σίτισης, ώστε να καταλήξουμε σε πιο αξιόπιστα αποτελέσματα.

Κεφάλαιο 4: Ανάλυση αποτελεσμάτων της έρευνας

4.1 Στοιχεία ερωτώμενων

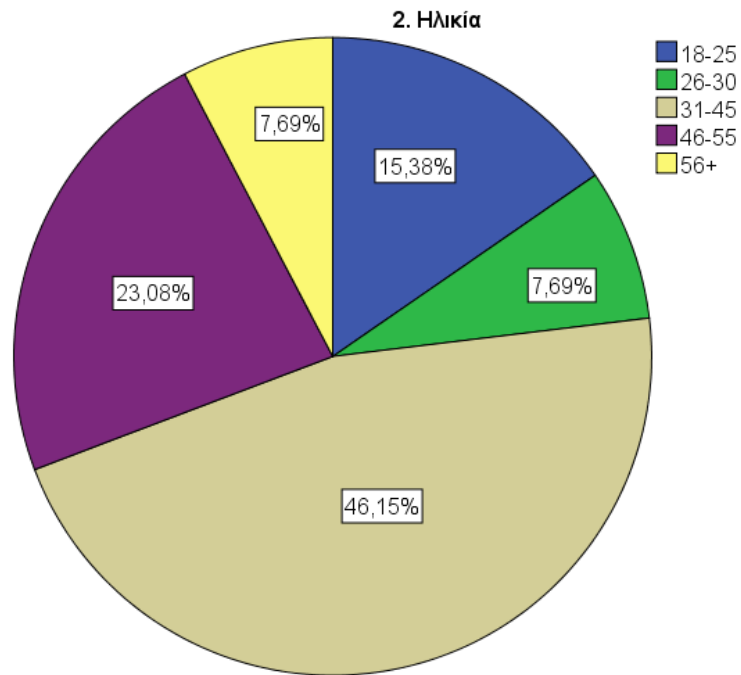
Αναφορικά με τους υποβληθέντες στην παρούσα έρευνα, είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι σε ποσοστό της τάξεως του 57,69% ήταν γυναικείου φύλου, με το 69,22% εξ αυτών να έχουν ηλικίες από δεκαοκτώ έως σαράντα πέντε έτη (βλ. Γραφήματα 9-10).

Πιο συγκεκριμένα, το 15,38% από αυτούς είχαν ηλικίες από δεκαοκτώ έως εικοσιπέντε έτη, με το εναπομείναν 53,84% να έχουν ηλικίες οι οποίες βρίσκονται ανάμεσα στα είκοσι έξι και τα τριάντα έτη (7,69%) ή τα τριάντα ένα και τα σαράντα πέντε έτη (46,15%), με το υπόλοιπο 30,77% να είναι ανάμεσα στα σαράντα έξι έως πενήντα πέντε έτη ηλικίας (23,08%) ή και παραπάνω (7,69%) (βλ. Γράφημα 10).

Γράφημα 9: Φύλο.

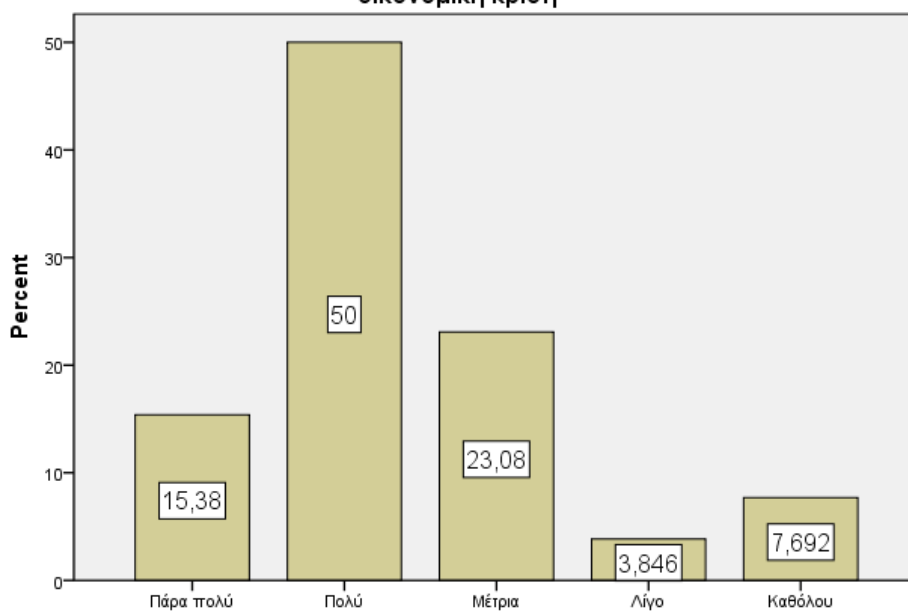
Γράφημα 10: Ηλικία.

4.2 Οικονομικά στοιχεία/Πωλήσεις/Κερδοφορία

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι τέθηκαν συγκεκριμένες ερωτήσεις στους υποβληθέντες στην έρευνα, προκειμένου να μπορέσουμε να αντλήσουμε πληροφορίες σχετικά με τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης, η οποία έχει πλήξει τη χώρα μας κατά την τελευταία δεκαετία, στις πωλήσεις, καθώς και στην κερδοφορία των επιχειρήσεών τους.

Πράγματι, από τις απαντήσεις που λάβαμε, το 65,38% εκ των ερωτηθέντων ανέφεραν ότι οι πωλήσεις της επιχείρησής τους επηρεάστηκαν αρνητικά, πολύ (50%) έως και πάρα πολύ (15,38%), από την υφιστάμενη οικονομική κρίση, ενώ το 69,23% από αυτούς επεσήμαναν ότι η κερδοφορία της επιχείρησής τους επηρεάστηκε αρνητικά πολύ (30,77%) έως και πάρα πολύ (38,46%) από την οικονομική κρίση της τελευταίας δεκαετίας (βλ. Γραφήματα 11-12).

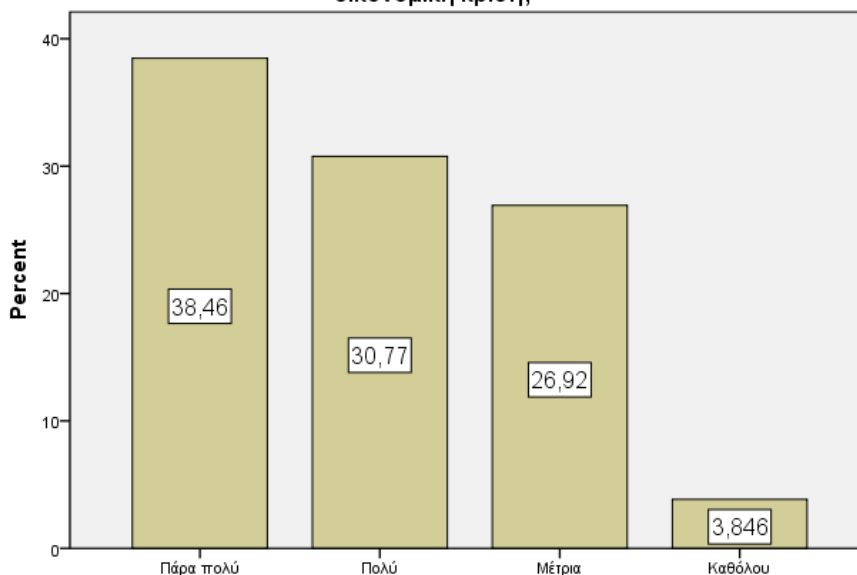
4. Σε τι βαθμό επηρεάστηκαν αρνητικά οι πωλήσεις της επιχείρησής σας από την οικονομική κρίση

4. Σε τι βαθμό επηρεάστηκαν αρνητικά οι πωλήσεις της επιχείρησής σας από την οικονομική κρίση

Γράφημα 11: Βαθμός αρνητικής επιρροής των πωλήσεων της επιχείρησης από την οικονομική κρίση.

5. Σε τι βαθμό επηρεάστηκε αρνητικά η κερδοφορία της επιχείρησής σας από την οικονομική κρίση;

5. Σε τι βαθμό επηρεάστηκε αρνητικά η κερδοφορία της επιχείρησής σας από την οικονομική κρίση;

Γράφημα 12: Βαθμός αρνητικής επιρροής της κερδοφορίας της επιχείρησης από την οικονομική κρίση.

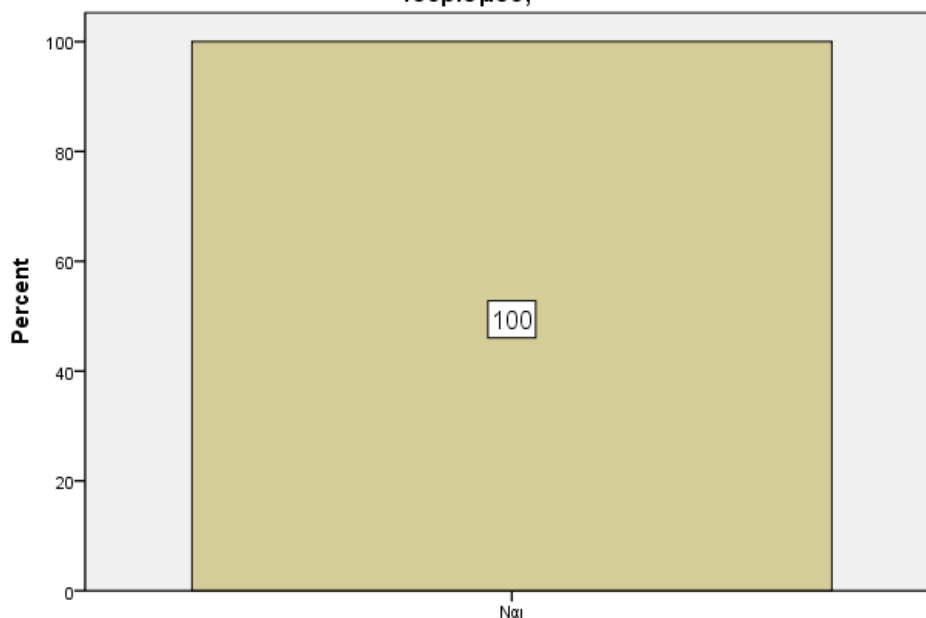
Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να αναφέρουμε ότι όλοι οι ερωτηθέντες (100%) τόνισαν ότι, κατά τα δέκα τελευταία έτη, έχουν αναπτυχθεί εναλλακτικές μορφές τουρισμού στο νησί της Νάξου, με την πλειονότητα εκ των οποίων να αναφέρουν τα εξής είδη εναλλακτικού τουρισμού ως επικρατέστερα:

- ✓ Γαστρονομικός τουρισμός (50%).
- ✓ Πεζοπορικός τουρισμός (46,15%).
- ✓ Περιπατητικός τουρισμός (26,92%).
- ✓ Αθλητικός τουρισμός (26,92%).
- ✓ Θρησκευτικός τουρισμός (23,08%).

Σε δεύτερη φάση, μπορούμε να αναφέρουμε και τα εξής είδη εναλλακτικού τουρισμού, τα οποία επισημάνθηκαν από τους ερωτώμενους, αλλά σε μικρότερο ποσοστό:

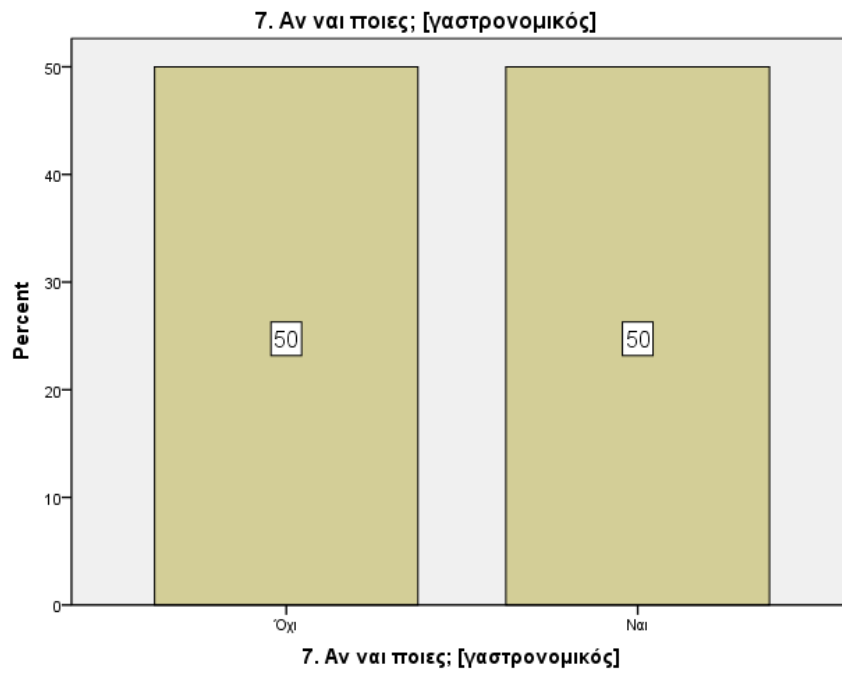
- ✓ Αγροτουρισμός (11,54%).
- ✓ Φυσιολατρικός τουρισμός (3,846%) (βλ. Γραφήματα 13-20).

6. Κατά την τελευταία δεκαετία έχουν αναπτυχθεί στο νησί εναλλακτικές μορφές τουρισμού;

6. Κατά την τελευταία δεκαετία έχουν αναπτυχθεί στο νησί εναλλακτικές μορφές τουρισμού;

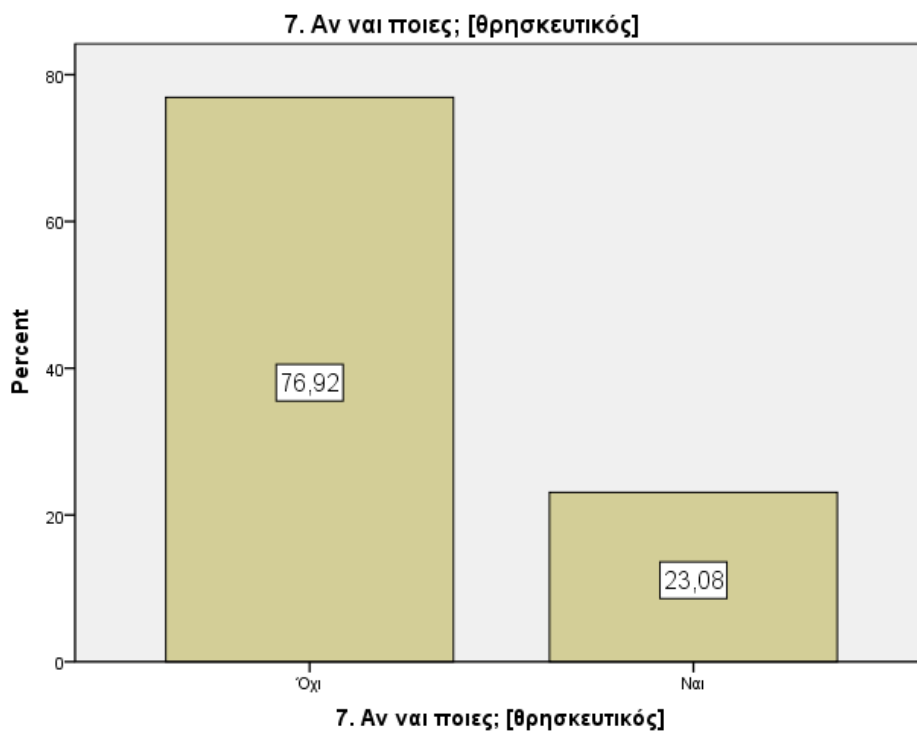
Γράφημα 13: Ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού στο νησί κατά την τελευταία δεκαετία.

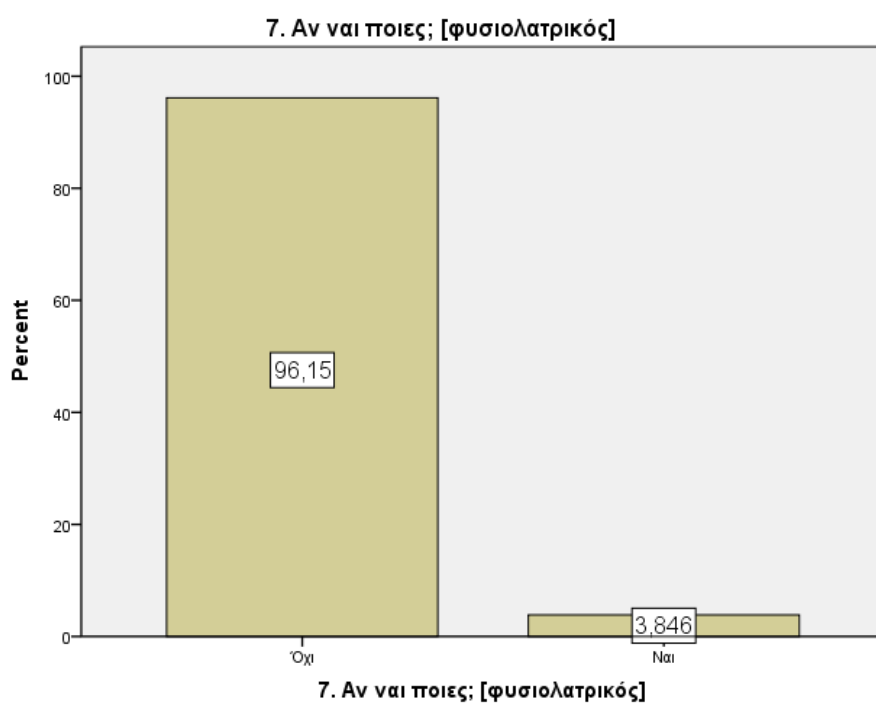
Γράφημα 14: Ανάπτυξη γαστρονομικού τουρισμού στο νησί κατά την τελευταία δεκαετία.

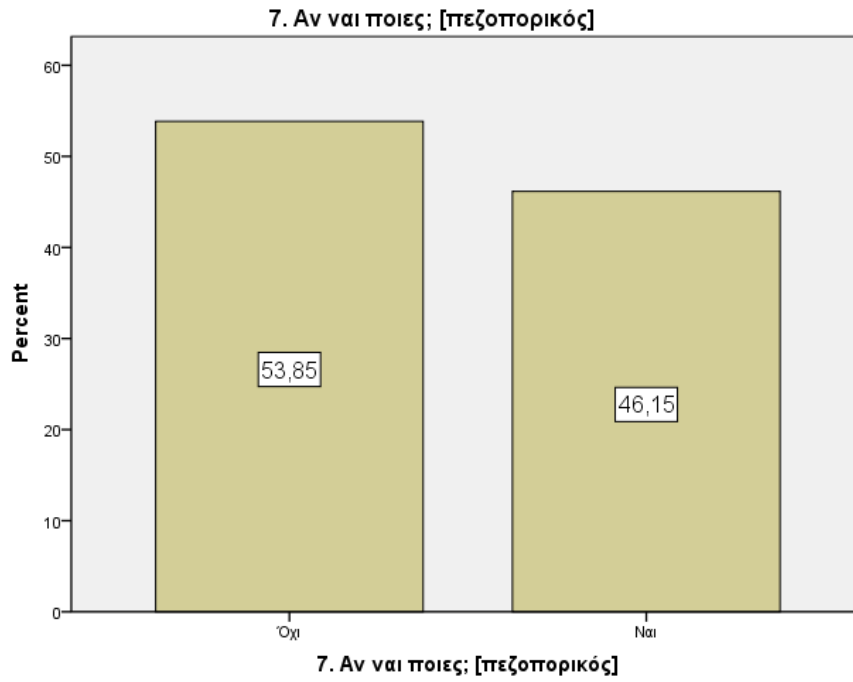
Γράφημα 15: Ανάπτυξη περιπατητικού τουρισμού στο νησί κατά την τελευταία δεκαετία.

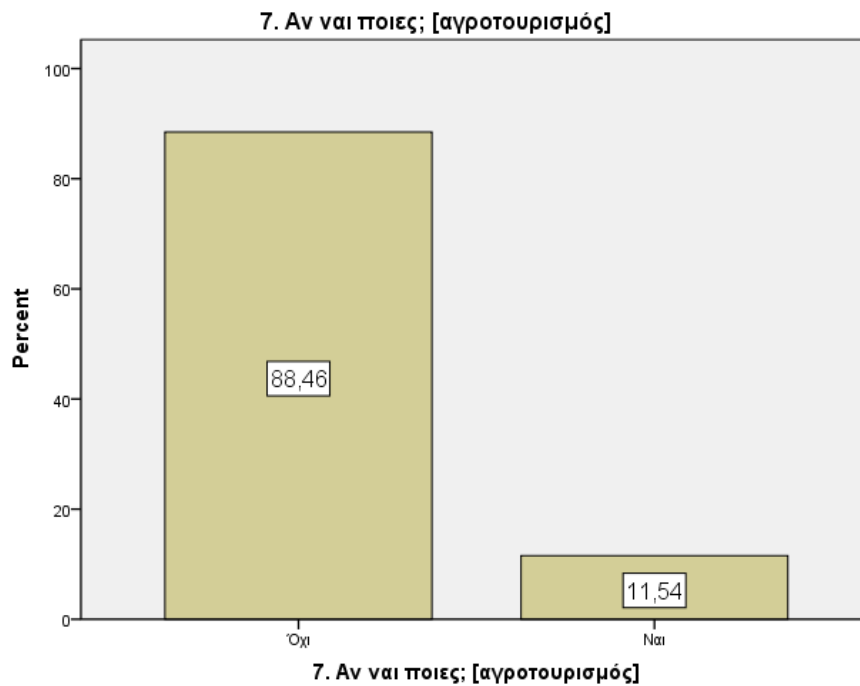
Γράφημα 16: Ανάπτυξη θρησκευτικού τουρισμού στο νησί κατά την τελευταία δεκαετία.

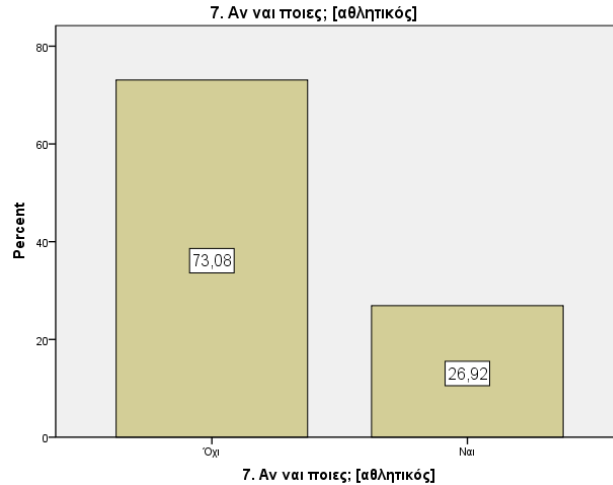
Γράφημα 17: Ανάπτυξη φυσιολατρικού τουρισμού στο νησί κατά την τελευταία δεκαετία.

Γράφημα 18: Ανάπτυξη πεζοπορικού τουρισμού στο νησί κατά την τελευταία δεκαετία.

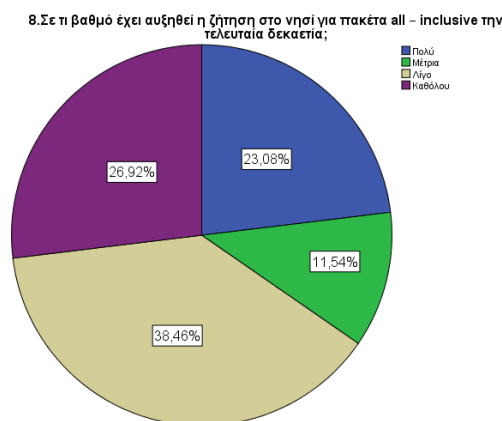
Γράφημα 19: Ανάπτυξη αγροτουρισμού στο νησί κατά την τελευταία δεκαετία.

Γράφημα 20: Ανάπτυξη αθλητικού τουρισμού στο νησί κατά την τελευταία δεκαετία.

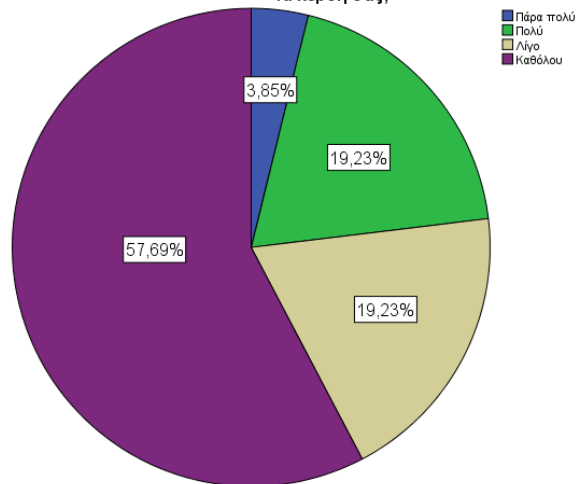
Εν συνεχεία, οι υποβληθέντες στην έρευνα ανέφεραν, σε ποσοστό της τάξης του 65,38%, ότι η ζήτηση στο νησί για πακέτα all-inclusive έχει αυξηθεί λίγο (38,46%) έως και καθόλου (26,92%), ενώ στις περιπτώσεις κατά τις οποίες, οι ερωτηθέντες διαθέτουν πακέτα all-inclusive στην επιχείρησή τους, περισσότεροι από τους μισούς και συγκεκριμένα ένα ποσοστό της τάξης του 57,69%, απάντησαν ότι αυτό δεν επηρεάζει καθόλου αρνητικά τα κέρδη τους.

Εντούτοις, το 19,23% εκ των υπολοίπων αναφέρει ότι έχει παρατηρήσει μία μικρή αρνητική επιρροή στην κερδοφορία τους, λόγω των πακέτων all-inclusive, που διαθέτουν στην επιχείρησή τους (βλ. Γραφήματα 21-22).

Γράφημα 21: Βαθμός κατά τον οποίο έχει αυξηθεί η ζήτηση στο νησί για πακέτα all-inclusive την τελευταία δεκαετία.

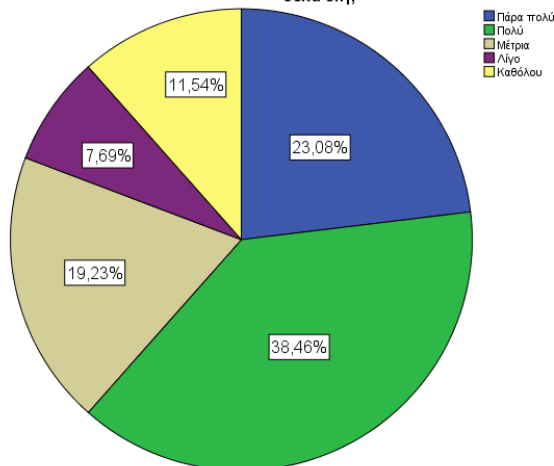
9. Αν έχετε all inclusive, σε τι βαθμό το σύστημα all – inclusive επηρεάζει αρνητικά τα κέρδη σας;

Γράφημα 22: Βαθμός αρνητικής επιρροής των κερδών από τα πακέτα all-inclusive.

Εν συνεχεία, οι ερωτηθέντες ανέφεραν, σε ποσοστό της τάξης του 61,64%, ότι έχει ενισχυθεί πολύ (38,46%) έως και πάρα πολύ (23,08%) ο ρόλος των tour operators στο νησί κατά τα τελευταία δέκα έτη, ενώ την ίδια στιγμή, η συντριπτική πλειοψηφία αυτών (92,31%) επεσήμαναν ότι η τουριστική ζήτηση στο νησί έχει αυξηθεί, πολύ (30,77%) έως και πάρα πολύ (61,54%), λόγω της έντονης προβολής και προώθησης του τουριστικού προϊόντος της Νάξου κατά τα τελευταία χρόνια (βλ. Γραφήματα 23-24).

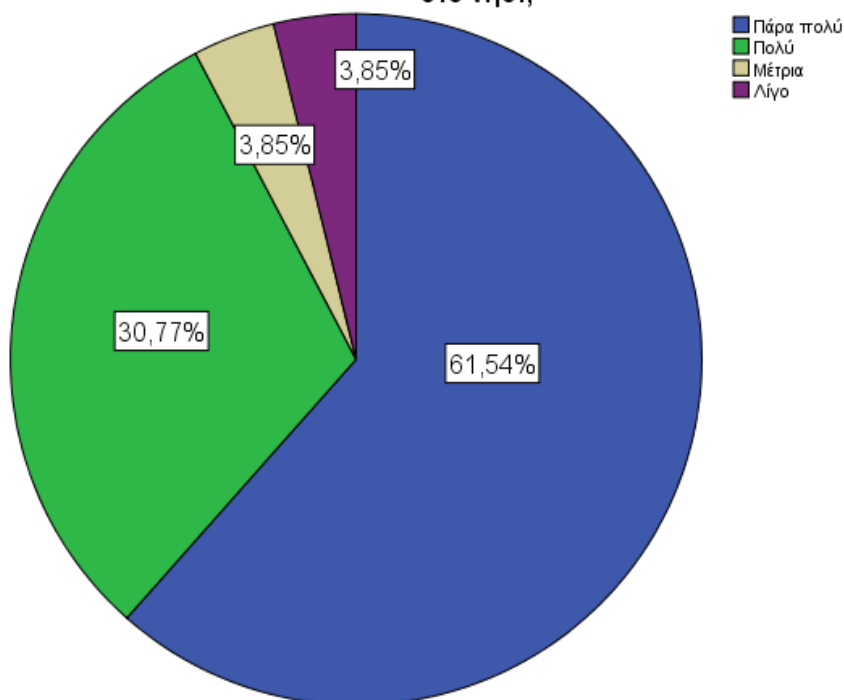
10. Σε τι βαθμό έχει ενισχυθεί ο ρόλος των tour operators στο νησί τα τελευταία δέκα έτη;

Γράφημα 23: Βαθμός στον οποίο έχει ενισχυθεί ο ρόλος των tour operators στο νησί κατά τα τελευταία δέκα έτη.

11. Σε τι βαθμό η έντονη προβολή και προώθηση του τουριστικού προϊόντος της Νάξου τα τελευταία χρόνια έχει οδηγήσει στην αύξηση της τουριστικής κίνησης στο νησί;

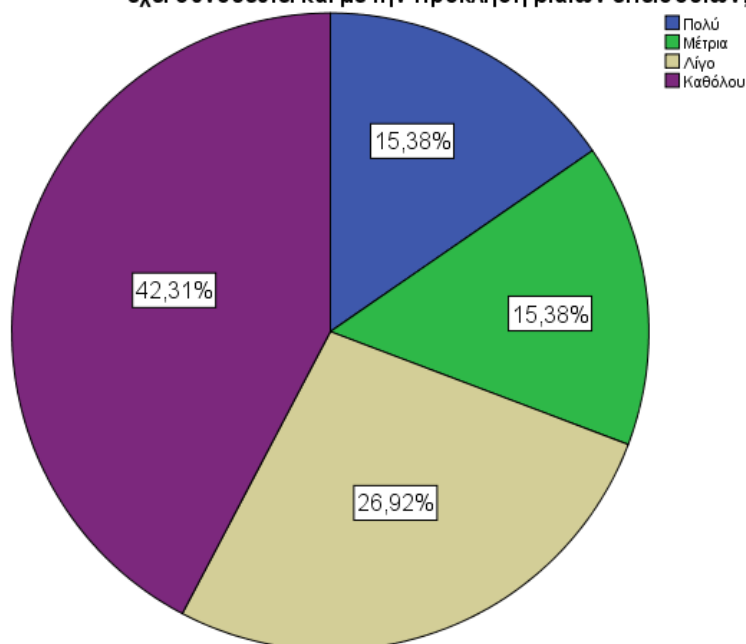
Γράφημα 24: Βαθμός αύξησης της τουριστικής ζήτησης στο νησί λόγω της έντονης προβολής και προώθησης του τουριστικού προϊόντος της Νάξου κατά τα τελευταία χρόνια.

Στην συνέχεια, οι ιδιοκτήτες των ξενοδοχείων, οι οποίοι συμμετείχαν στην έρευνά μας, κλήθηκαν να αναφέρουν την κρίση τους σχετικά με τις επιπτώσεις του τουρισμού στην οικονομία του νησιού της Νάξου σήμερα, σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν από δέκα έτη, αλλά και να αναφέρουν, κατά την γνώμη τους πάντα, τον βαθμό της πρόκλησης βίαιων επεισοδίων, λόγω της ανόδου του αριθμού των τουριστών κατά τα τελευταία χρόνια στο νησί.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι το 69,23% εκ των ερωτηθέντων επεσήμαναν ότι η άνοδος του αριθμού των τουριστών κατά τα τελευταία χρόνια στο νησί, ευθύνεται λίγο (26,92%) έως και καθόλου (42,31%) για την πρόκληση βίαιων επεισοδίων (βλ. Γράφημα 25).

Ωστόσο, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε ότι το 30,76% από τους υπόλοιπους ερωτηθέντες, ανέφεραν ότι, κατά την γνώμη τους, η άνοδος του αριθμού των τουριστών κατά τα τελευταία χρόνια στο νησί, ευθύνεται μέτρια (15,32%) έως και πολύ (15,38%) για την πρόκληση βίαιων επεισοδίων στο νησί της Νάξου (βλ. Γράφημα 25).

12. Σε τι βαθμό η άνοδος του αριθμού των τουριστών τα τελευταία χρόνια στο νησί έχει συνοδευτεί και με την πρόκληση βίαιων επεισοδίων;

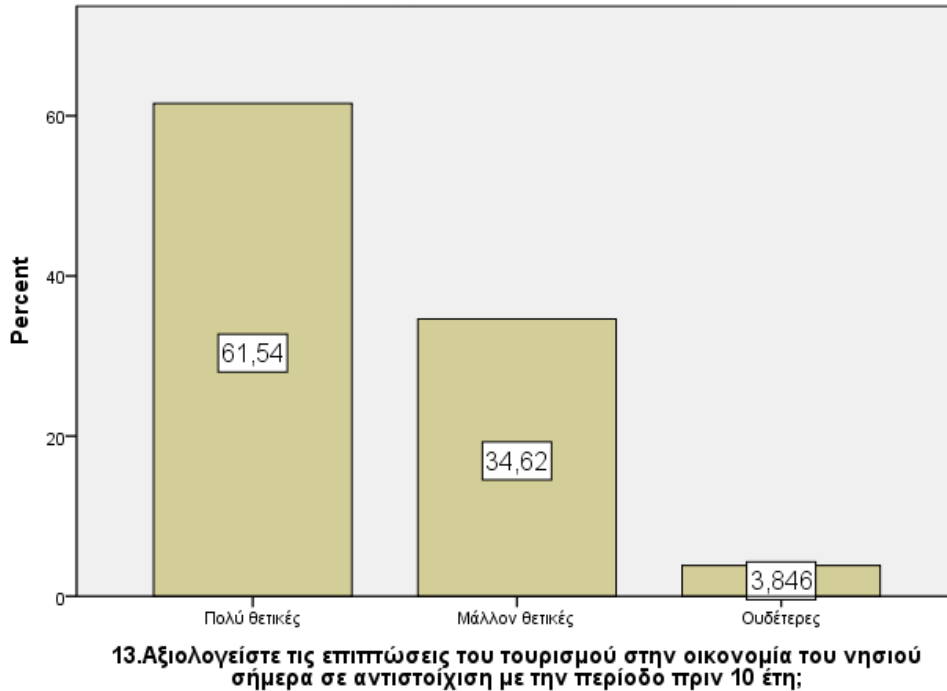

Γράφημα 25: Βαθμός πρόκλησης βίαιων επεισοδίων λόγω της άνοδου του αριθμού των τουριστών κατά τα τελευταία χρόνια στο νησί.

Αξίζει να τονίσουμε σε αυτό το σημείο της ανάλυσής μας ότι περισσότεροι από τους μισούς ιδιοκτήτες ξενοδοχείων, που συμμετείχαν στο ερευνητικό μας εγχείρημα και ειδικότερα το 61,54% από αυτούς, θεωρούν ως πολύ θετικές τις επιπτώσεις του τουρισμού στην οικονομία του νησιού σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν από δέκα έτη (βλ. Γράφημα 26).

Ιδιαίτερη σημασία κατέχει το γεγονός ότι το εναπομείναν 38,46% εκλαμβάνει τις επιπτώσεις ως μάλλον θετικές (34,62%) ή ουδέτερες (3,846%), με κανέναν από τους ερωτηθέντες να μην τις θεωρεί αρνητικές (βλ. Γράφημα 26).

13.Αξιολογήστε τις επιπτώσεις του τουρισμού στην οικονομία του νησιού σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν 10 έτη;

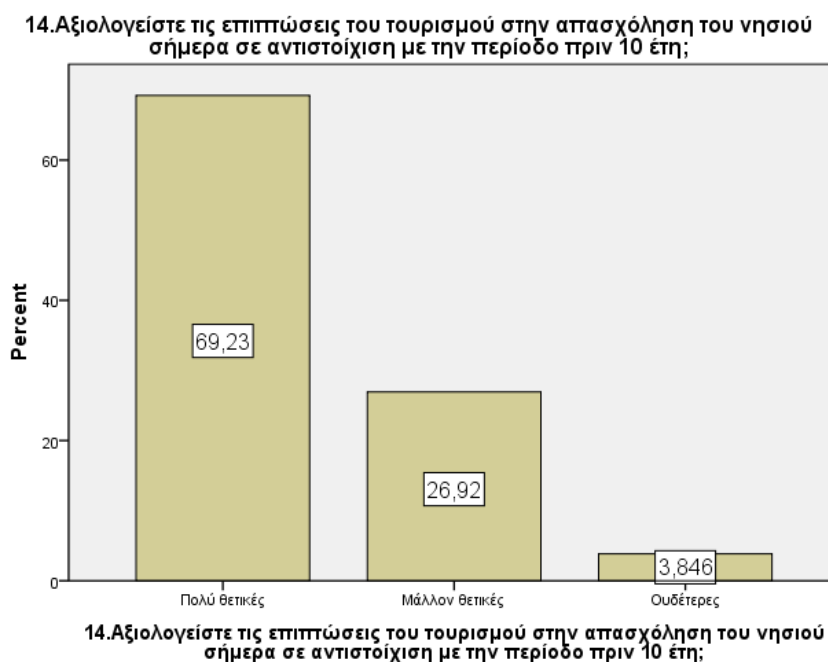
Γράφημα 26: Αξιολόγηση των επιπτώσεων του τουρισμού στην οικονομία του νησιού σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν 10 έτη.

Την ίδια εικόνα παρουσιάζουν οι απαντήσεις των υποβληθέντων στην έρευνα και σχετικά με τις επιπτώσεις του τουρισμού στην απασχόληση του νησιού σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν από δέκα έτη.

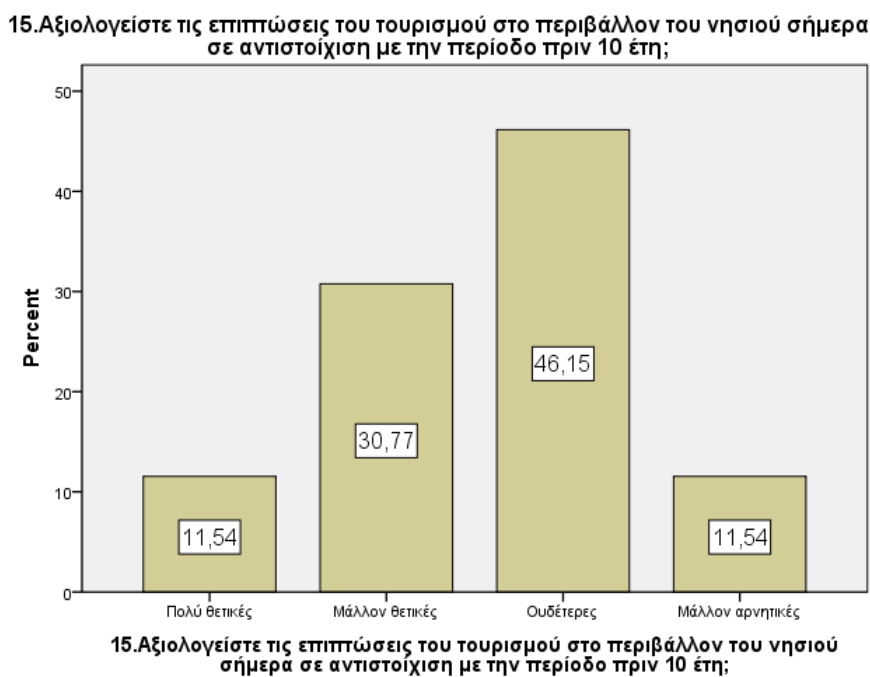
Πιο συγκεκριμένα, το 69,23% από τους ερωτηθέντες εκλαμβάνουν τις προαναφερθείσες επιπτώσεις του τουρισμού ως πολύ θετικές, με τους υπόλοιπους (30,77%) να τις θεωρούν ως μάλλον θετικές (26,92%) ή ουδέτερες (3,846%) (βλ. Γράφημα 27).

Ωστόσο, δεν μπορούμε να πούμε το ίδιο και για την άποψη των ερωτηθέντων σχετικά με τις επιπτώσεις του τουρισμού στο περιβάλλον του νησιού σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν από δέκα έτη και πιο συγκεκριμένα, περισσότεροι από τους μισούς από αυτούς (57,69%) διατηρούν μία επιφυλακτική στάση, θεωρώντας τις επιπτώσεις του τουρισμού στο περιβάλλον του νησιού σήμερα σε αντιστοίχιση με την

περίοδο πριν από δέκα έτη ως ουδέτερες (46,15%) ή μάλλον αρνητικές (11,54%) (βλ. Γράφημα 28).

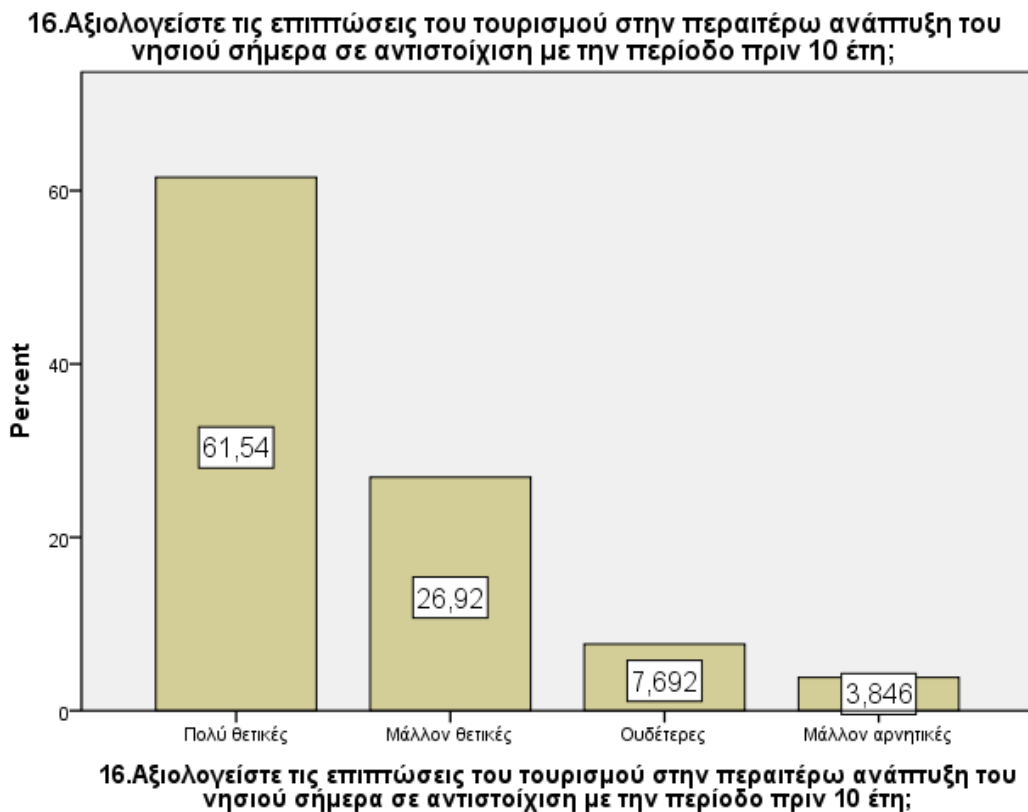

Γράφημα 27: Αξιολόγηση των επιπτώσεων του τουρισμού στην απασχόληση του νησιού σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν 10 έτη.

Γράφημα 28: Αξιολόγηση των επιπτώσεων του τουρισμού στο περιβάλλον του νησιού σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν 10 έτη.

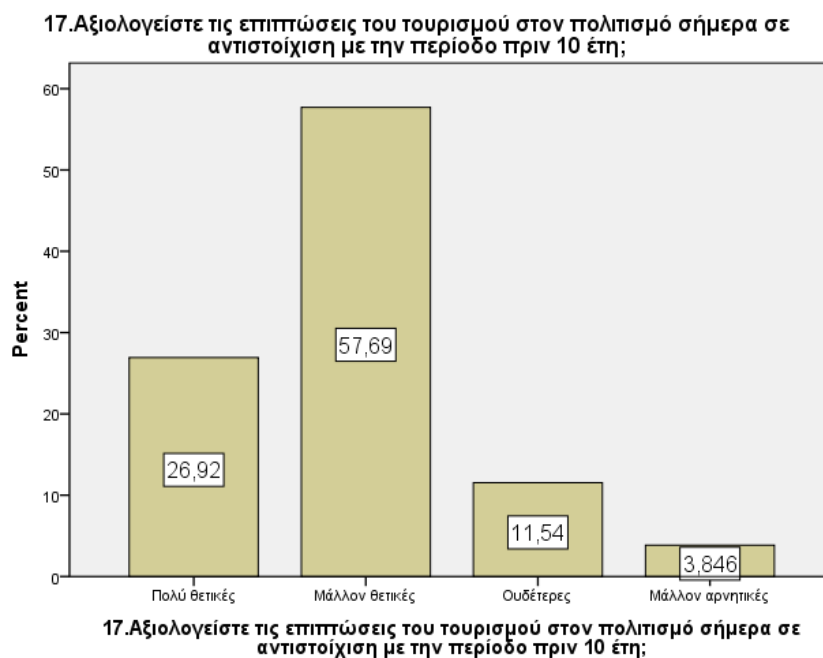
Είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι το 88,46% εκ των ερωτηθέντων θεωρεί ότι οι επιπτώσεις του τουρισμού στην περαιτέρω ανάπτυξη του νησιού σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν από δέκα έτη είναι πολύ θετικές (61,54%) ή μάλλον θετικές (26,92%), με μόλις ένα ποσοστό της τάξης του 3,846% να τις εκλαμβάνει ως μάλλον αρνητικές (βλ. Γράφημα 29).

Γράφημα 29: Αξιολόγηση των επιπτώσεων του τουρισμού στην περαιτέρω ανάπτυξη του νησιού σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν 10 έτη.

Εν συνεχεία, οι ιδιοκτήτες των ξενοδοχείων που συμμετείχαν στην έρευνά μας, ρωτήθηκαν σχετικά με το πώς κρίνουν τις επιπτώσεις του τουρισμού στον πολιτισμό σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν από δέκα έτη.

Αξίζει να επισημάνουμε ότι το 84,61% εκ των υποβληθέντων στην έρευνα, εξέλαβαν τις επιπτώσεις ως πολύ θετικές (26,92%) ή μάλλον θετικές (57,69%), με μόλις το 3,846% εκ των υπολοίπων να τις θεωρούν ως μάλλον αρνητικές (βλ. Γράφημα 30).

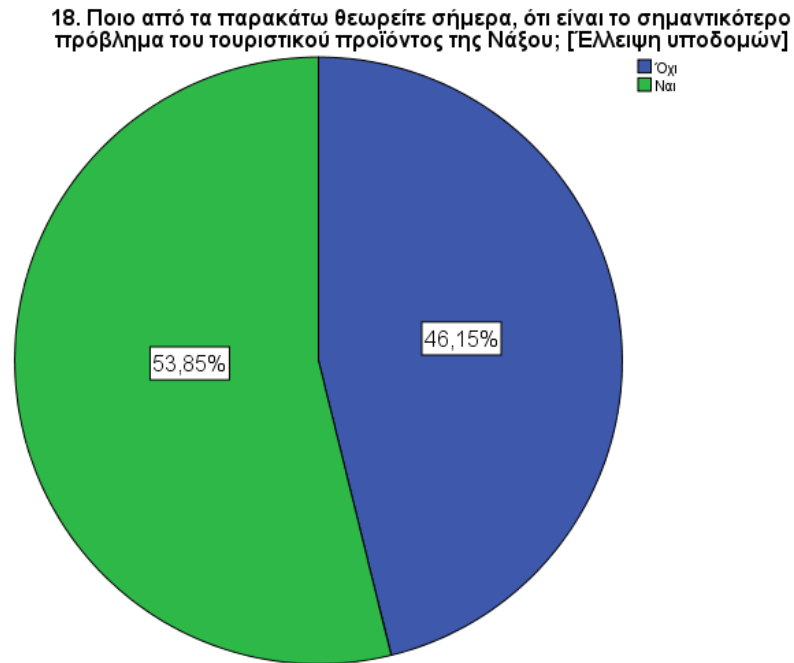
Γράφημα 30: Αξιολόγηση των επιπτώσεων του τουρισμού στον πολιτισμό σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν 10 έτη.

Τέλος, οι ερωτηθέντες κλήθηκαν να αναγράψουν το σημαντικότερο πρόβλημα του τουριστικού προϊόντος της Νάξου, κατά την γνώμη τους πάντα, μέσα από μία λίστα που τους δόθηκε.

Είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι οι ερωτηθέντες ανέφεραν ως σημαντικότερα προβλήματα, αναφορικά με το τουριστικό προϊόν της Νάξου, την έλλειψη υποδομών (53,85%), την ανεπαρκή εκπαίδευση ανθρωπίνου δυναμικού (30,77%), την έλλειψη συνεργασίας φορέων (26,92%) και την έλλειψη τουριστικής παιδείας (19,23%) (βλ. Γραφήματα 31,32,34,36).

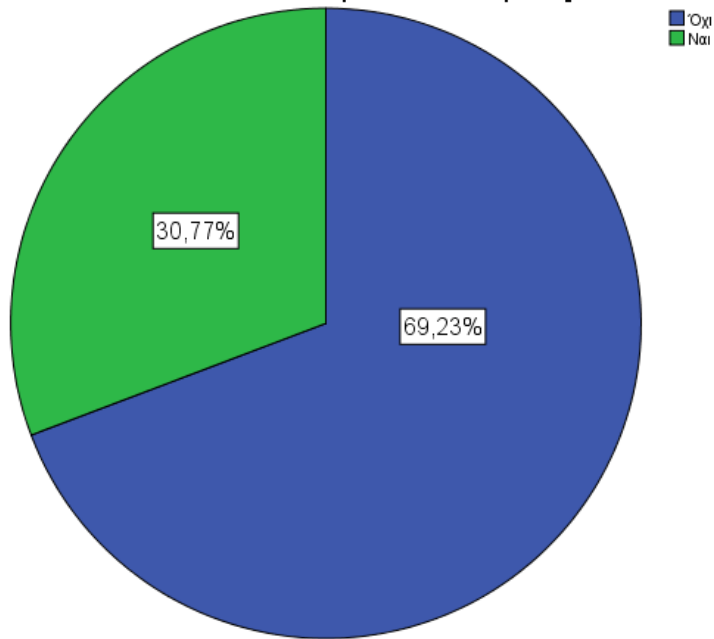
Αντιθέτως, κανένας από τους ερωτηθέντες δεν ανέφεραν ως σημαντικό πρόβλημα, σχετικά με το τουριστικό προϊόν της Νάξου, την εμπορευματοποίηση της τοπικής παράδοσης, ενώ μόλις ένα ποσοστό της τάξης του 15,38% ανέφεραν ότι στα

προβλήματα του τουριστικού προϊόντος του συγκεκριμένου νησιού εντάσσονται το σύστημα all-inclusive (7,69%) και η υψηλή εξάρτηση από τους ταξιδιωτικούς πράκτορες, δηλαδή από τους tour operators (7,69%) (βλ. Γραφήματα 33,35,37).

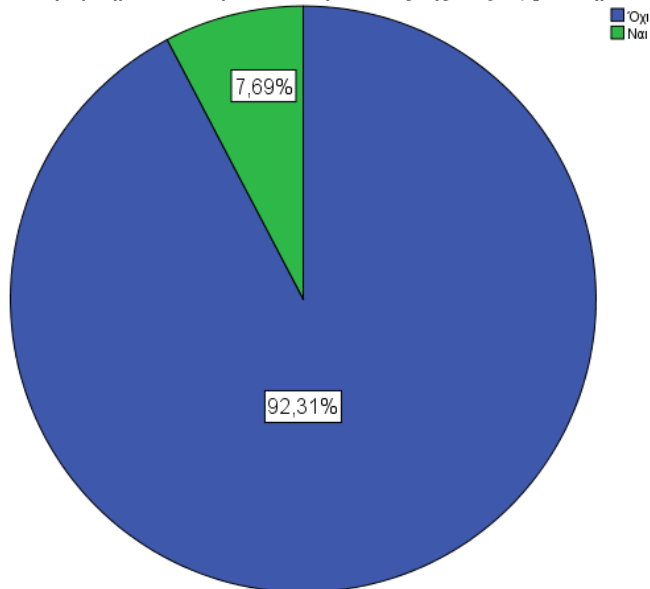
Γράφημα 31: Η έλλειψη υποδομών ως το σημαντικότερο πρόβλημα του τουριστικού προϊόντος της Νάξου.

18. Ποιο από τα παρακάτω θεωρείτε σήμερα, ότι είναι το σημαντικότερο πρόβλημα του τουριστικού προϊόντος της Νάξου; [Ανεπαρκής εκπαίδευση ανθρώπινου δυναμικού]

Γράφημα 32: Η ανεπαρκής εκπαίδευση ανθρώπινου δυναμικού.

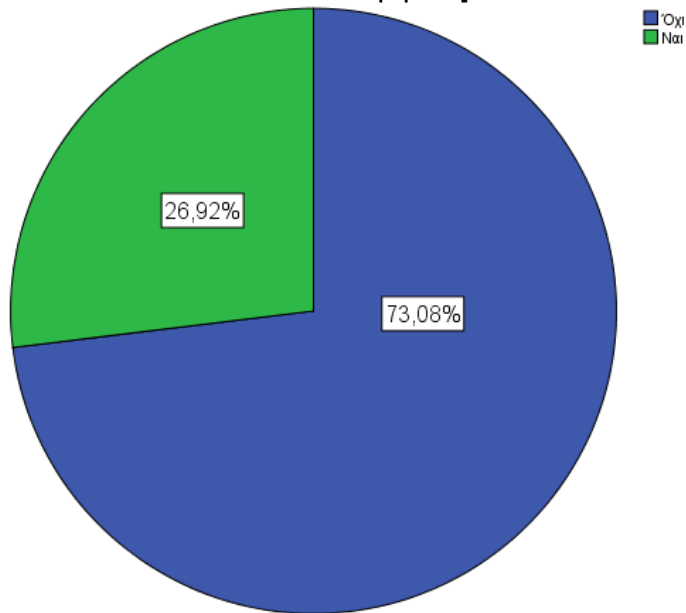
18. Ποιο από τα παρακάτω θεωρείτε σήμερα, ότι είναι το σημαντικότερο πρόβλημα του τουριστικού προϊόντος της Νάξου; [Σύστημα all - inclusive]

Γράφημα 33: Το σύστημα all-inclusive ως το σημαντικότερο πρόβλημα του τουριστικού προϊόντος της Νάξου.

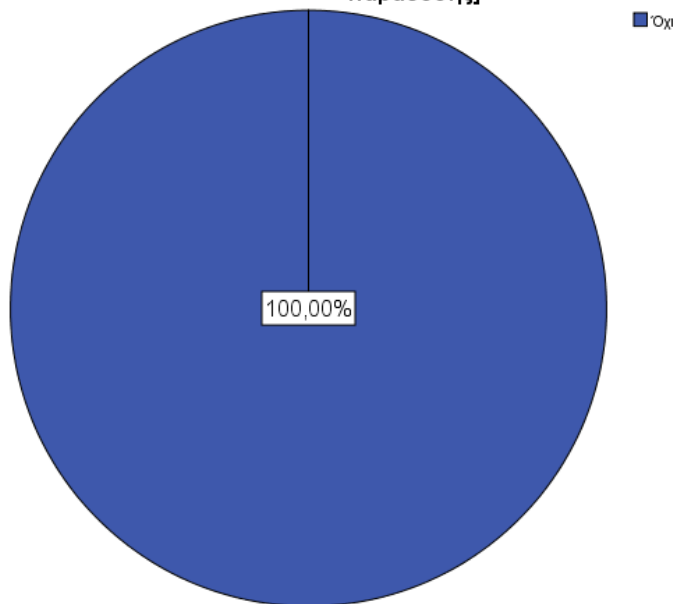

18. Ποιο από τα παρακάτω θεωρείτε σήμερα, ότι είναι το σημαντικότερο πρόβλημα του τουριστικού προϊόντος της Νάξου; [Έλλειψη συνεργασίας φορέων]

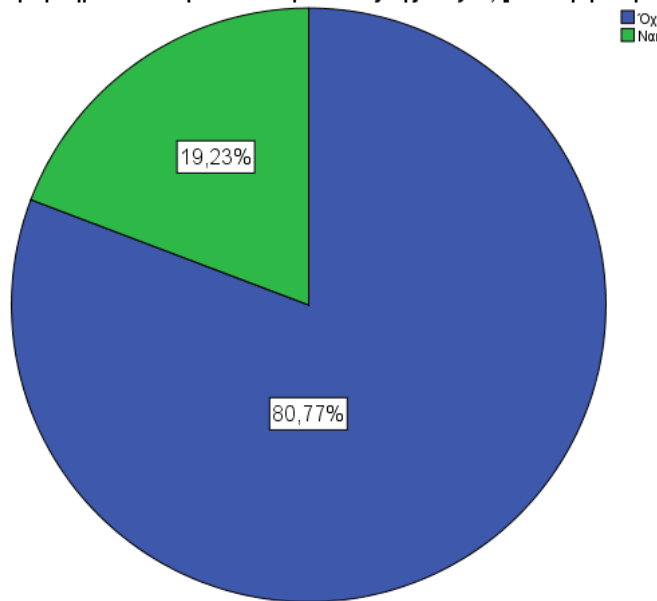
Γράφημα 34: Η έλλειψη συνεργασίας φορέων ως το σημαντικότερο πρόβλημα του τουριστικού προϊόντος της Νάξου.

18. Ποιο από τα παρακάτω θεωρείτε σήμερα, ότι είναι το σημαντικότερο πρόβλημα του τουριστικού προϊόντος της Νάξου; [Εμπορευματοποίηση τοπικής παράδοσης]

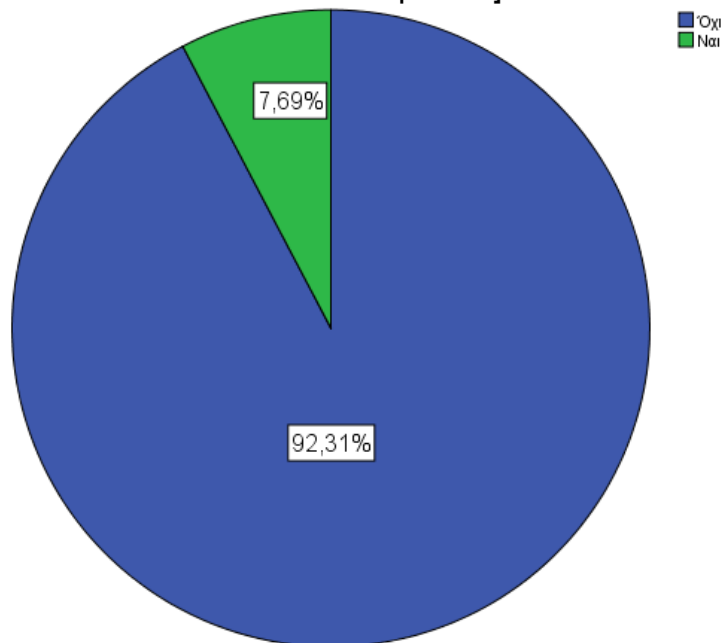
Γράφημα 35: Η εμπορευματοποίηση της τοπικής παράδοσης ως το σημαντικότερο πρόβλημα του τουριστικού προϊόντος της Νάξου.

18. Ποιο από τα παρακάτω θεωρείτε σήμερα, ότι είναι το σημαντικότερο πρόβλημα του τουριστικού προϊόντος της Νάξου; [Έλλειψη τουριστικής παιδείας]

Γράφημα 36: Η έλλειψη τουριστικής παιδείας ως το σημαντικότερο πρόβλημα του τουριστικού προϊόντος της Νάξου.

18. Ποιο από τα παρακάτω θεωρείτε σήμερα, ότι είναι το σημαντικότερο πρόβλημα του τουριστικού προϊόντος της Νάξου; [Υψηλή εξάρτηση από tour operators]

Γράφημα 37: Η υψηλή εξάρτηση από tour operators ως το σημαντικότερο πρόβλημα του τουριστικού προϊόντος της Νάξου.

4.3 Απάντηση στα ερευνητικά ερωτήματα

4.3.1 Κυριότερες αλλαγές που έχουν συντελεστεί στον τουρισμό του νησιού της Νάξου κατά τα τελευταία δέκα έτη

Αναφορικά με τις κυριότερες αλλαγές, που έχουν συντελεστεί στον τουρισμό του νησιού της Νάξου κατά τα δέκα τελευταία έτη, μπορούμε να πούμε ότι, βάσει των αποτελεσμάτων του ερευνητικού μας εγχειρήματος, κατέστη σαφές ότι, με πλήρη ομοφωνία των ερωτηθέντων, αναφέρθηκε ότι στο νησί έχουν αναπτυχθεί σήμερα εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

Πιο αναλυτικά, επισημάνθηκε ότι στο νησί της Νάξου, έχουν αναπτυχθεί, κατά κύριο λόγο, ο γαστρονομικός τουρισμός, ο πεζοπορικός τουρισμός, ο περιπατητικός τουρισμός, ο αθλητικός τουρισμός, ο θρησκευτικός τουρισμός και σε μικρότερο βαθμό, ο αγροτουρισμός και ο φυσιολατρικός τουρισμός.

Όσον αφορά τώρα στα πακέτα σίτισης all-inclusive, η ζήτησή τους φάνηκε να έχει αυξηθεί λίγο έως και καθόλου, ενώ στις περιπτώσεις κατά τις οποίες, οι ερωτηθέντες δήλωσαν ότι διαθέτουν πακέτα all-inclusive στην επιχείρησή τους, περισσότεροι από τους μισούς από αυτούς, απάντησαν ότι αυτό δεν επηρεάζει καθόλου αρνητικά τα κέρδη τους, με το 19,23% εκ των υπολοίπων να αναφέρει ότι έχει παρατηρήσει μία μικρή αρνητική επιρροή στην κερδοφορία τους.

Ακόμη, μέσα από την έρευνά μας, φάνηκε ότι ο ρόλος των tour operators έχει ενισχυθεί πολύ έως και πάρα πολύ στο νησί, ενώ επίσης η τουριστική ζήτηση στο νησί έχει αυξηθεί, πολύ έως και πάρα πολύ, λόγω της έντονης προβολής και προώθησης του τουριστικού προϊόντος της Νάξου κατά τα τελευταία χρόνια.

4.3.2 Επιπτώσεις του τουρισμού στο νησί της Νάξου σε σχέση με την προηγούμενη δεκαετία

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι περισσότεροι από τους μισούς ερωτηθέντες συσχετίζουν λίγο έως και καθόλου την άνοδο του τουρισμού με την πρόκληση βίαιων

επεισοδίων και γενικά ένα ποσοστό άνω του 60% θεωρεί ως πολύ θετικές τις επιπτώσεις του τουρισμού στην οικονομία του νησιού σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν από δέκα έτη.

Την ίδια εικόνα παρουσιάζουν οι απαντήσεις των υποβληθέντων στην έρευνα και σχετικά με τις επιπτώσεις του τουρισμού στην απασχόληση του νησιού σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν από δέκα έτη, κάτι το οποίο δεν ισχύει και για την άποψη των ιδίων σχετικά με τις επιπτώσεις του τουρισμού στο περιβάλλον του νησιού σήμερα, σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν από δέκα έτη, αφού περισσότεροι από τους μισούς από αυτούς διατηρούν μία επιφυλακτική στάση.

Τέλος, η συντριπτική πλειοψηφία εκ των ερωτηθέντων πιστεύουν ότι οι επιπτώσεις του τουρισμού στην περαιτέρω ανάπτυξη του νησιού σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν από δέκα έτη είναι πολύ θετικές ή μάλλον θετικές, με την ίδια εικόνα να ισχύει και αναφορικά με τις επιπτώσεις του τουρισμού στον πολιτισμό σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν από δέκα έτη.

4.3.3 Τα σημαντικότερα προβλήματα του τουρισμού στην Νάξο

Αναφορικά με τα σημαντικότερα προβλήματα του τουρισμού στο νησί της Νάξου, οι ερωτηθέντες ανέφεραν ως σημαντικότερα προβλήματα, την έλλειψη υποδομών, την ανεπαρκή εκπαίδευση ανθρώπινου δυναμικού, την έλλειψη συνεργασίας φορέων και την έλλειψη τουριστικής παιδείας, ενώ μόλις ένα ποσοστό της τάξης του 15,38% ανέφεραν ότι στα προβλήματα του τουριστικού προϊόντος του συγκεκριμένου νησιού εντάσσονται το σύστημα all-inclusive και η υψηλή εξάρτηση από τους tour operators.

Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός ότι κανένας από τους ερωτηθέντες δεν ανέφεραν ως σημαντικό πρόβλημα, για το τουριστικό προϊόν της Νάξου, την εμπορευματοποίηση της τοπικής παράδοσης.

Συμπεράσματα

Το βασικότερο συμπέρασμα στο οποίο καταλήξαμε στα πλαίσια της παρούσας εργασίας είναι ότι ο τουρισμός αφορά σε μία οικονομική δραστηριότητα μείζονος σημασίας για όλες τις χώρες ανά τον κόσμο, ενώ σύμφωνα με την άποψη των ειδικών, στις μέρες μας έχει πραγματοποιηθεί μία σημαντική αύξηση στην τουριστική δραστηριότητα παγκοσμίως, η οποία μάλιστα ξεπερνά ακόμα και εκείνη του Α.Ε.Π. των χωρών.

Ο τουρισμός χαρακτηρίζεται από μία δυναμικότητα, ενώ σύμφωνα πάντα με την άποψη των ειδικών, η τουριστική δραστηριότητα θα συνεχίσει να σημειώνει μία μακροχρόνια ανάπτυξη, η οποία θα πραγματοποιείται με ταχύτερους ρυθμούς από την παγκόσμια οικονομία, παρά τις πιθανές βραχυχρόνιες αντίθετες διακυμάνσεις που δύναται να σημειώσει.

Ειδικά στη χώρα μας, λόγω του κλίματός της, αλλά και της γεωγραφικής της θέσης ευνοείται η προσέλευση τουριστών κατά τους καλοκαιρινούς και φθινοπωρινούς μήνες, αφού η θάλασσα, κατά κύριο λόγο, αποτελεί πόλο έλξης για πολλούς επισκέπτες.

Πιο συγκεκριμένα, από το 2014 και μετά, έχει παρατηρηθεί μία σημαντική αύξηση του ποσοστού κατά το οποίο ο τουριστικός τομέας συμμετέχει στο Α.Ε.Π. της χώρας μας, ενώ οι αρμόδιοι επιστήμονες υποστηρίζουν ότι ο τουριστικός τομέας δύναται να δράσει επικουρικά στο μέλλον, όσον αφορά στην ταχύτερη δυνατή έξοδο της Ελλάδος από την οικονομική ύφεση, στην οποία βρίσκεται κατά τα τελευταία έτη.

Αξίζει επίσης να αναφέρουμε ότι, ιδιαίτερα στις μέρες μας, στον ελλαδικό χώρο, οι διάφορες μορφές του εναλλακτικού τουρισμού αναπτύσσονται ολοένα και περισσότερο, κατακτώντας μία σημαντική θέση στις προτιμήσεις του τουριστικού κοινού, ενώ το νησί της Νάξου μπορεί να προσφέρει στους επισκέπτες του, υψηλής ποιότητας εναλλακτικές μορφές τουρισμού και κυρίως αυτή του αθλητικού τουρισμού αναψυχής.

Είναι γεγονός ότι η διαδικασία της τουριστικής ανάπτυξης των νησιωτικών περιοχών συνδέεται άρρηκτα με το επίπεδο της ανάπτυξης του κάθε νησιού ξεχωριστά, καθώς και με τις διαφορές από τις οποίες χαρακτηρίζεται το κάθε νησί.

Προκειμένου να μπορέσουν να νησιά να αναπτυχθούν τουριστικά, κρίνεται αναγκαία η εφαρμογή αποδοτικών και αποτελεσματικών ελέγχων, καθώς και η υιοθέτηση οργανωμένης πολιτικής.

Ωστόσο, μέχρι και σήμερα, δεν έχει καταστεί δυνατή η εύρεση μίας ολοκληρωμένης νησιωτικής πολιτικής, η οποία να συνυπολογίζει όλους τους ενδεχόμενους παράγοντες, οι οποίοι δύνανται να επηρεάσουν, ή ακόμα και να καθορίσουν την τουριστική τους ανάπτυξη, ή θα δράσουν επικουρικά αναφορικά με την επίλυση των προβλημάτων που ενδέχεται να ανακύψουν.

Το κυριότερο συμπέρασμα που εξήχθη από το ερευνητικό μας εγχείρημα, στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, αφορά στο γεγονός ότι, παρότι οι ιδιοκτήτες ξενοδοχείων που συμμετείχαν στην έρευνά μας, στην πλειοψηφία τους, ανέφεραν ότι η οικονομική κρίση επηρέασε αρνητικά τις πωλήσεις και τη κερδοφορία των επιχειρήσεών τους, εντούτοις οι ίδιοι απάντησαν ομόφωνα ότι στο νησί έχουν αναπτυχθεί εναλλακτικές μορφές τουρισμού, με ένα ποσοστό άνω του 60% να θεωρεί ως πολύ θετικές τις επιπτώσεις του τουρισμού στην οικονομία του νησιού σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν από δέκα έτη.

Επίσης, την ίδια εικόνα παρουσιάζουν οι απαντήσεις των υποβληθέντων στην έρευνα και σχετικά με τις επιπτώσεις του τουρισμού στην απασχόληση του νησιού σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν από δέκα έτη, κάτι το οποίο δεν ισχύει και για την άποψη των ιδίων σχετικά με τις επιπτώσεις του τουρισμού στο περιβάλλον του νησιού σήμερα, σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν από δέκα έτη, αφού περισσότεροι από τους μισούς από αυτούς διατηρούν μία επιφυλακτική στάση.

Ακόμη, η συντριπτική πλειοψηφία εκ των ερωτηθέντων πιστεύουν ότι οι επιπτώσεις του τουρισμού στην περαιτέρω ανάπτυξη του νησιού σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν από δέκα έτη είναι πολύ θετικές ή μάλλον θετικές, με την ίδια εικόνα να

ισχύει και αναφορικά με τις επιπτώσεις του τουρισμού στον πολιτισμό σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν από δέκα έτη.

Όσον αφορά τώρα στα πακέτα σίτισης all-inclusive, η ζήτησή τους φάνηκε να έχει αυξηθεί λίγο έως και καθόλου, ενώ στις περιπτώσεις κατά τις οποίες, οι ερωτηθέντες δήλωσαν ότι διαθέτουν πακέτα all-inclusive στην επιχείρησή τους, περισσότεροι από τους μισούς από αυτούς, απάντησαν ότι αυτό δεν επηρεάζει καθόλου αρνητικά τα κέρδη τους.

Αναφορικά με τα σημαντικότερα προβλήματα του τουρισμού στο νησί της Νάξου, οι ερωτηθέντες ανέφεραν ως σημαντικότερα προβλήματα, την έλλειψη υποδομών, την ανεπαρκή εκπαίδευση ανθρώπινου δυναμικού, την έλλειψη συνεργασίας φορέων και την έλλειψη τουριστικής παιδείας, ενώ μόλις ένα ποσοστό της τάξης του 15,38% ανέφεραν ότι στα προβλήματα του τουριστικού προϊόντος του συγκεκριμένου νησιού εντάσσονται το σύστημα all-inclusive και η υψηλή εξάρτηση από τους tour operators.

Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός ότι κανένας από τους ερωτηθέντες δεν ανέφεραν ως σημαντικό πρόβλημα, για το τουριστικό προϊόν της Νάξου, την εμπορευματοποίηση της τοπικής παράδοσης.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

1. Αποστολόπουλος, Θ. (1990). *Μια νέα στρατηγική τουριστικής ανάπτυξης*. Τουρισμός και Οικονομία, Τεύχος 144, 11/90, Αθήνα.
2. Αποστολόπουλος, Ε. και συν. (1996). *Ελληνικός τουρισμός, Μύθοι & Πραγματικότητα*. Αθήνα: εκδόσεις Anubis.
3. Βαρβαρέσος, Σ. (1998). *Τουρισμός: οικονομικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: εκδόσεις Προπομπός.
4. Ζαχαράτος, Α. (2000). *Package Tour*. Αθήνα: Προπομπός.
5. Ζαχαράτος, Γ. (1994). *Διαστάσεις και περιεχόμενο της τουριστικής πολιτικής σήμερα*. Περιοδικό Οικονομικά Χρονικά, Τεύχος 77, σελ. 28- 31, Έκδοση ΟΕΕ, Αθήνα.
6. Ηγουμενάκης, Ν. (2000). *Τουρισμός και Ανάπτυξη*. Αθήνα: εκδόσεις Inter-books.
7. Κοκκώσης, Χ. & Τσάρτας, Π. (2001). *Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον*. Αθήνα: εκδόσεις Κριτική.
8. Κοκκώσης, Χ. (2000). *Τουριστική ανάπτυξη και φέρουσα ικανότητα στα νησιά*. Στο Τσάρτας, Π (επιμ.). *Τουριστική Ανάπτυξη: Πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: εκδόσεις Εξάντας.
9. Λαγός, Δ. (2005). *Τουριστική Οικονομική*. Αθήνα: εκδόσεις Κριτική.
10. Λαγός, Δ. (2016). *Θεωρητικές Προσεγγίσεις στον Τουρισμό*. Αθήνα: εκδόσεις Κριτική
11. Νικητιάδης, Γ. (2007). *Τουρισμός: δώδεκα θέσεις, Δωδεκάνησος: δώδεκα όνειρα*. Αθήνα: εκδόσεις Λιβάνη.
12. Παυλόπουλος Π. (1999). *Το Μέγεθος και η Δυναμική του Τουριστικού τομέα*. ΙΤΕΠ.

13. Σιγάλα, Μ. & Χρήστου, Ε. (2014). *Από τον μαζικό τουρισμό στον τουρισμό της εμπειρίας*. Στο Μασουράκης Μ. και Γκόρτσος Χ. (επιμ.), *Ανταγωνιστικότητα για ανάπτυξη. Προτάσεις πολιτικής*. Ελληνική Ένωση Τραπεζών, Αθήνα, 191-206.
14. Τσάρτας, Π. (1996). *Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι: Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις στον Τουρισμό*. Αθήνα: εκδόσεις Εξάντας.
15. Τσάρτας, Π. (1999). *Τουριστική Ανάπτυξη: Χαρακτηριστικά και Πρότυπα*. Στο Χ. Κοκκώσης, Π. Τσάρτας (εκδ.), *Ανάπτυξη και περιβάλλον στον τουρισμό*, Πάτρα: ΕΑΠ.
16. Τσάρτας, Γ. (2005). *Αειφορία και περιβάλλον: ο νησιωτικός χώρος στον 21ο αιώνα*. Αθήνα: εκδόσεις Σιδέρης.
17. Τσάρτας, Π. κ.α. (2010). *Η σημασία του τουρισμού για την Ελληνική Οικονομία κοινωνία & προτάσεις πολιτικής για την τουριστική ανάπτυξη*. Έρευνα για λογαριασμό του ΣΕΤΕ. Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Εργαστήριο Τουριστικών Ερευνών και Μελετών.
18. Σωτηριάδης, Μ. & Φαρσάρη, Ι. (2009). *Εναλλακτικές και ειδικές μορφές τουρισμού: σχεδιασμός management και marketing*. Αθήνα: εκδόσεις Interbooks.
19. Gartner C. (2001), *Τουριστική Ανάπτυξη: Αρχές, Διαδικασίες και Πολιτικές*, Κορρές Γ. & Δρακόπουλος Σ.Κ. (επιμ.), Αθήνα: εκδόσεις Έλλην.
20. Gee, Y., Makens, C. & Choy, L. (2001). *Τουριστική Βιομηχανία*, Μαυροδόντης Θ. (επιμ.). Αθήνα: εκδόσεις Έλλην.

Ξενόγλωσση

1. Biederman, P., Lai, J., Laitamaki, J., Messerli, H., Nyheim, P. & Plog, S. (2008). *Travel and Tourism: An Industry Primer*. New York: Prentice Hall.
2. Buhalis, D., Eichhorn, V., Michopoulou, E., & Miller, G. (2005). *Accessibility market and stakeholder analysis*. OSSATE project Guildford: University of Surrey.
3. Burkard, A. & Medlik, S. (1981). *Tourism, Past Present and Future*. London: Heinemann.

4. Cohen, E. (1989). *Alternative tourism – A Critique*, in: Singh, T.V., Theuns, H.L. & Go, F.M. (eds). *Towards Appropriate Tourism: The Case of Developing Countries*. Frankfurt, Peter Lang.
5. Dristas, M. (2003). *Tourism in Greece during the 20th century: A way to what sort of development?*. In L. Tissot (ed), *Development of a tourist Industry in the 19th and 20th centuries: Technology, Politics and Economy, International Perspectives*, NEUCHATEL, p.p. 187-210.
6. Gilbert, C. (1990). *Conceptual Issues in the Meaning of Tourism*. In Cooper, C.P. (ed.). *Progress in Tourism, Recreation and Hospitality Management*, London: Belhaven Press, Vol. 2, pp. 4–27.
7. Hunziger, W. & Krapf, K. (1942). *Grundriß der Allgemeinen Fremdenverkehrslehre*. Zürich: Polygraphischer Verlag.
8. Jovicic, Z. (1988). *A Plea for Tourismological Theory and Methodology*. *Revue de Tourisme* 3, pp. 2-5.
9. Kapiki, T. (2001). *The Impact of Economic Crisis on Tourism and Hospitality: Results from a Study in Greece*. *Central European Review of Economics and Finance*, 2(1), 19-30.
10. Krippendorf J. (1989). *The Holiday Makers: Understanding the impact of leisure and travel*. London, Heinemann.
11. Lane B. (1993). *Tourism Strategies and Rural Development: a review for the OECD*. University of Bristol, Bristol.
12. Matley, M. (1976). *The Geography of International Tourism*. Washington: Association of American Geographers, pp. 1-76.
13. Medlik, S. (1996). *Dictionary of Travel, Tourism and Hospitality*. Oxford: Butterworth – Heinemann, 2nd edition.
14. Mill, C & Morrison, M (1992). *The tourism system*. London: Prentice- Hall International, 2nd edition.
15. Middleton, V., Fyall, A., Morgan, M. & Ranchhod, A., (2009). *Marketing in Travel and Tourism*, Butterworth – Heinemann, 4th edition.
16. Mitchell, L. & Murphy, P. (1991). *Geography and tourism*. *Annals of Tourism Research*, 18(1), pp. 6–20.

17. Smith, J. (1988), Defining Tourism: A Supply-Side View. *Annals of Tourism Research*, 15(2), pp. 179-190.
18. Szivas, E. (1999). *The influences of human resources on tourism marketing*. In Vellas, F. & Becherel, L. (Eds.), *The international marketing of travel and tourism: A strategic approach*, (pp. 145–155), London: Macmillan.
19. Yeoman, I. (2008). *Tomorrows Tourist*. Elsevier, Amsterdam.

Διαδικτυακή

1. Δήμος Νάξου. Διαθέσιμα στο: <https://e-naxos.eu/>. Προσπελάστηκε: 03/05/2018.
2. Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ) (2017α). *Αφίξεις στα καταλύματα ξενοδοχειακού τύπου (πλην κάμπινγκ), στον Δήμο Νάξου*. Διαθέσιμο στο: <https://www.statistics.gr/el/statistics/>. Προσπελάστηκε: 01/05/2018.
3. Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ) (2017β). *Δυναμικότητα καταλυμάτων ξενοδοχειακού τύπου και κάμπινγκ για την Ελλάδα και για την Περιφερειακή ενότητα Νάξου για το έτος 2016*. Διαθέσιμο στο: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/STO12/2016>. Προσπελάστηκε 01/05/2018.
4. Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (Σ.Ε.Τ.Ε.) (2018α). *Διεθνείς Αεροπορικές Αφίξεις: Ιανουάριος - Δεκέμβριος 2017*. Πηγή: <http://sete.gr/el/statistika-vivliothiki/statistika/>. Προσπελάστηκε: 09/03/2018.
5. Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (Σ.Ε.Τ.Ε.) (2018β). *Διεθνείς Αεροπορικές Αφίξεις: Ιανουάριος - Φεβρουάριος 2018*. Πηγή: <http://sete.gr/el/statistika-vivliothiki/statistika/>. Προσπελάστηκε 09/03/2018.
6. Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (Σ.Ε.Τ.Ε.). *Βασικά Μεγέθη του Ελληνικού Τουρισμού 2016*. Πηγή: <http://sete.gr/el/stratigiki-gia-ton-tourismo/vasika-megethi-tou-ellinikoy-tourismoy/?year=2016>. Προσπελάστηκε: 03/05/2018.
7. World Tourism Organization (UNWTO). Πηγή: www.unwto.org. Προσπελάστηκε: 09/03/2018.

8. INSETE. Source: <http://www.insete.gr/el-gr/Dashboard/%CE%A3%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC/%CE%A3%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC-%CE%A3%CF%84%CE%BF%CE%B9%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%B1>. Recovered: 25/04/2018.
9. <http://www.iefimerida.gr/news/356912/ayta-ta-nisia-kerdisan-toys-toyristes-kyklades-kai-kriti-ta-proteia-ayto-kalokairi>. Προσπελάστηκε: 26/04/2018.
10. <https://www.reader.gr/life/travel/kyklades-paros-naxos-kai-syros-prota-se-anazitiseis>. Προσπελάστηκε 26/04/2018.
11. <http://www.koinignomi.gr/news/oikonomia/epiheirimatikotita/2015/03/04/o-enallaktikos-toyrismos-ton-kykladon-sto-proskinio.html>. Προσπελάστηκε 26/04/2018.
12. <https://tourismarket.gr/2017/07/07/naxos-rekor-6etias-ton-iounio-me-60000-touristes/>. Προσπελάστηκε 03/05/2018.
13. <https://cyclades24.gr/2017/08/naxos-kosmos-touristes-foto/>. Προσπελάστηκε 03/05/2018.

Παράρτημα: Ερωτηματολόγιο έρευνας

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Το ερωτηματολόγιο συμπληρώνεται στα πλαίσια εκπόνησης της διπλωματικής εργασίας μου, με τίτλο: Τουριστική ανάπτυξη Κυκλάδων – Μελέτη περίπτωσης Νάξου.

Οι απαντήσεις σας είναι ανώνυμες και εμπιστευτικές και θα χρησιμοποιηθούν μόνο για την εξαγωγή στατιστικών αποτελεσμάτων για τις ανάγκες της έρευνας.

Σας ευχαριστώ για το χρόνο σας και τη συμμετοχή σας.

A. Στοιχεία ερωτώμενων

1. Φύλο: Άντρας Γυναίκα
2. Ηλικία: 18-25 26-30 31-45 46-55 56+

B. Οικονομικά στοιχεία/Πωλήσεις/Κερδοφορία

3. Σε τι βαθμό επηρεάστηκαν αρνητικά οι πωλήσεις της επιχείρησής σας από την οικονομική κρίση;

Πάρα πολύ
Πολύ
Μέτρια
Λίγο
Καθόλου

4. Σε τι βαθμό επηρεάστηκε αρνητικά η κερδοφορία της επιχείρησής σας από την οικονομική κρίση;

Πάρα πολύ
Πολύ
Μέτρια
Λίγο
Καθόλου

5. Κατά την τελευταία δεκαετία έχουν αναπτυχθεί στο νησί εναλλακτικές μορφές τουρισμού;

Ναι

Όχι

6. Αν ναι ποιες;

---

7. Σε τι βαθμό έχει αυξηθεί η ζήτηση στο νησί για πακέτα all – inclusive την τελευταία δεκαετία;

Πάρα πολύ

Πολύ

Μέτρια

Λίγο

Καθόλου

8. Αν έχετε all inclusive, σε τι βαθμό το σύστημα all – inclusive επηρεάζει αρνητικά τα κέρδη σας;

Πάρα πολύ

Πολύ

Μέτρια

Λίγο

Καθόλου

9. Σε τι βαθμό έχει ενισχυθεί ο ρόλος των tour operators στο νησί τα τελευταία δέκα έτη;

Πάρα πολύ

Πολύ

Μέτρια

Λίγο

Καθόλου

10. Σε τι βαθμό η έντονη προβολή και προώθηση του τουριστικού προϊόντος της Νάξου τα τελευταία χρόνια έχει οδηγήσει στην αύξηση της τουριστικής κίνησης στο νησί;

- Πάρα πολύ
Πολύ
Μέτρια
Λίγο
Καθόλου

11. Σε τι βαθμό η άνοδος του αριθμού των τουριστών τα τελευταία χρόνια στο νησί έχει συνοδευτεί και με την πρόκληση βίαιων επεισοδίων;

- Πάρα πολύ
Πολύ
Μέτρια
Λίγο
Καθόλου

12. Αξιολογείστε τις επιπτώσεις του τουρισμού στην οικονομία του νησιού σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν 10 έτη;

- Πολύ θετικές
Μάλλον θετικές
Ουδέτερες
Μάλλον αρνητικές
Πολύ αρνητικές

13. Αξιολογείστε τις επιπτώσεις του τουρισμού στην απασχόληση του νησιού σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν 10 έτη;

- Πολύ θετικές
Μάλλον θετικές
Ουδέτερες
Μάλλον αρνητικές
Πολύ αρνητικές

14. Αξιολογείστε τις επιπτώσεις του τουρισμού στο περιβάλλον του νησιού σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν 10 έτη;

- Πολύ θετικές
Μάλλον θετικές
Ουδέτερες
Μάλλον αρνητικές
Πολύ αρνητικές

15. Αξιολογείστε τις επιπτώσεις του τουρισμού στην περαιτέρω ανάπτυξη του νησιού σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν 10 έτη;

- Πολύ θετικές
Μάλλον θετικές
Ουδέτερες
Μάλλον αρνητικές
Πολύ αρνητικές

16. Αξιολογείστε τις επιπτώσεις του τουρισμού στον πολιτισμό σήμερα σε αντιστοίχιση με την περίοδο πριν 10 έτη;

- Πολύ θετικές
Μάλλον θετικές
Ουδέτερες
Μάλλον αρνητικές
Πολύ αρνητικές

17. Ποιο από τα παρακάτω θεωρείτε σήμερα, ότι είναι το σημαντικότερο πρόβλημα του τουριστικού προϊόντος της Νάξου;

- Έλλειψη υποδομών
Ανεπαρκής εκπαίδευση ανθρώπινου δυναμικού
Σύστημα all - inclusive
Έλλειψη συνεργασίας φορέων
Εμπορευματοποίηση τοπικής παράδοσης
Έλλειψη τουριστικής παιδείας
Υψηλή εξάρτηση από tour operators
Άλλο: _____